

TÓKEI FERENC

KÍNAI
FILOZÓFIA

ÓKOR / II. KÖTET

ÉLETMŰSOROZAT

A TAOIZMUS TENDENCIÁI

A másik, talán a *Laozival* egyidős taoista könyv, a *Zhuangzi* 莊子 címadó szerzője, már nem vész teljesen a homályba. Biztosan tudjuk, hogy Zhuang Zhou 莊周 volt a neve, s az i. e. IV. század második felében élt. Állítólag Wei 魏 fejedelemség keleti részén született; néhány anekdota kapcsolatba hozza annak Hui 惠 nevű királyával (i. e. 370–319), aki Liang 梁 nevű fővárosába sok írástudót gyűjtött össze; valószínűleg megfordult Chuban 楚 és talán Qiben 齊 is, akinek Xuan 宣 nevű királya (i. e. 320–302) ugyancsak pártfogolta a filozófusokat. Mengzi 孟子, aki a filozófusoknak ebben a két központjában többször is megfordult, Zhuangziról nem emlékezik meg. Zhuangzi valamivel fiatalabb is lehetett Mengzinél; s bizonyos, hogy mindig hű maradt elveihez, hivatalt és más nyilvános szereplést sohasem vállalt, „visszavonultan” alapította meg iskoláját és írta meg műveit. Maspero szerint (*La Chine antique*. 405–406. l.) Zhuangzi az i. e. IV. század utolsó éveiben írhatta meg művét, amely a mai *Zhuangzi* részeként nagyrészt fenn is maradt. A *Zhuangzi* ma 33 könyvből áll, az I–VII. könyveket talán maga a mester írta, a VIII–XXII. könyveket valószínűleg tanítványai, a XXIII–XXXIII. könyveket talán még későbbi követői (a XXXIII. könyvet biztosan az i. e. III. század közepe táján); interpolációk azonban mindhárom csoportban lehetségesek, mert az egész művet egy i. sz. III. századi taoista hagyományozta reánk.

Zhuangzi rendkívül szellemesen és hatásosan érvelő filozófus, fantáziája és stílusa messze felülmúlja a Zhou-kori filozófia minden más művét. Költői tehetsége révén ő a taoista gondolat első nagy propagátora; hasonlatai felmérhetetlen hatást gyakoroltak a későbbi kínai irodalomra és művészetekre. Filozófusi nagysága is elvitathatatlan: elvont fogalmazásban is, találó példázatok tömegével is magas színvonalon fejt ki a *Laoziban* 老子 fellelhető tanokat, sőt következetesen „tovább is fejleszti” a *Laoziban* homályosan maradt vagy éppen csak csírájában meglevő mozzanatokot. A kérdés, amit

röviden meg kell vizsgálnunk: milyen irányba halad a taoizmus Zhuangzi filozófiájában?

H. Maspero több írásában foglalkozott a taoizmus mágikus-samanisztikus gyökereivel, s kimutatta, hogy például a *daonak* elmélkedéssel való megismerése, a bölcs „megvilágosodása” már igen korán szétválaszthatatlanul egy a különféle légzésgyakorlatok jógyszerű praktikájával és más, samanisztikus eredetű rítusokkal. Maspero e tekintetben semmi különbséget nem lát a *Laozi* és a *Zhuangzi* módszere között. Nézetünk szerint a két mű között ha nem is ellentmondás, de jelentős különbség van. A *Laoziban* a *dao* 道 még a dolgok világának törvénye, amely a jelenségek mögött rejtőzik, de mivel magukban a dolgokban van, a dolgokon való elmélkedéssel megismerhető. Zhuangzi felfogásában a *dao* olyan természettörvény, amely a dolgok jelenségvilágán túl rejtőzködik, ezért „megismeréséhez” nem elegendő a gondolkodás, hanem abszolút nyugalom, önmagunkról való teljes elfeledkezés, a mindenségben való panteisztikus feloldódás szükséges, amit például légzésgyakorlatokkal is kívánatos elősegíteni. S mi az a *dao*, amit így megismerhetünk? A „dolgok azonossága”, a teljes relativitás elve. Zhuangzi megkísérli a világ monista felfogásának mélyebb és gazdagabb megfogalmazását, de az ő korában – természettudományok híján – az egyetlen lehetséges eredményre jut: a panteizmushoz, amely a misztika elburjánzásának is táptalaja lehet. Így a *Laozi* elvont törvény-fogalma Zhuangzi kezén már-már természetfeletti erővé válik, a *Laozi* ismeretelméleti racionalizmusa sokszor misztikává, tehát lényegében agnoszticizmussá, az örök változás dialektikája végletes relativizmussá, és így tovább. A *Laozi* filozófiájától való (néha csak árnyalatnyi, máskor jelentős) eltérések következetesen egyirányúak: ha a *Laozi* szerzőjét egy materialista felfogás felé tapogatózó objektív idealista gondolkodónak nevezhetjük, akkor a Zhuangzi kezén kibontakozó rendszer komoly lépéseket tesz egy szubjektív idealizmus irányába. Ezzel párhuzamosan Zhuangzi filozófiája – népszerűbb, kifejtettebb volta ellenére – érezhetően távolabb kerül a paraszti-faluközösségi alapoktól is. Mindezek alapján azokkal a kutatókkal értünk egyet, akik a *Laozi* szerzőjét elválasztják Zhuangzitól és szűkebb iskolájától, s fontosnak találják különbségük hangsúlyozását. Ezért, a *Laozi* végig nem vitt vagy lehetőségei szerint többféleképpen folytatható gondolatainak

következésként egyirányú továbbvitele alapján beszéltünk az imént „továbbfejlesztésről”, s e tendenciák megmutatását jogosultnak tartjuk még akkor is, ha bebizonyosodnék, hogy a *Laozi* csak Zhuangzi működésével egy időben vagy valamivel még későbbben keletkezett. A misztika felé tett lépések az adott esetben nem jelentik azt, hogy Zhuangzi elmélete politikailag reakciós lenne. Ellenkezőleg, a Folyó Véne megszegyenülésének történetében a konfuciánus korlátoltságnak olyan maró szatírájával találkozunk, más helyütt a konfuciánus civilizáció természetellenességének olyan szigorú kritikájával, mint eladdig csupán a motista írásokban. Nem kétséges, hogy a legizmus előkészítésében Zhuangzi panteizmus, relativizmus és egyelvűsége is hatalmas szerepet játszott. Civilizáció ellenessége és anarchista közönye a kormányzás iránt, egyéniség feladása az egyéni kontempláció útján: mind egy forradalmian új magatartás számára készítette már a talajt.

Különös figyelmet érdemel Zhuangzi és az ún. szofisták viszonya. Az első jelentős kínai szofista, Hui Shi 惠施 (Huizi 惠子), honfitársa és kortársa volt Zhuangzinak. Hui Shi állítólag a Wei-beli Hui király (i. e. 370–319) főminisztere volt, nagy szerepet játszott Hui király és a Qi-beli Xuan találkozásában (i. e. 336), amelynek során a két fejedelem elismerte egymás királyi címét; s nem sokkal király halála (i. e. 319) után halt meg maga is, még Zhuangzi életében. Zhuangzi – könyvének tanúsága szerint – sokat beszélgetett vele, vitatta is szofizmáit, de mindig bizonyos megbecsüléssel. Az i. e. III. század közepéről való XXXIII. könyv 7. szakaszából tudjuk, hogy Hui Shi főképpen természetfilozófiai kérdésekről fogalmazott meg paradoxonokat, és hogy korának „tudományához” mérten alapos „természetudományi” ismeretei lehettek. Ami szofista működéséből reánk maradt, csaknem mind a *Zhuangzi*-ben olvasható, s ez bizony nem sok, mert a dialógusokban megírt anekdoták nem Hui Shi elméleteivel akarnak megismertetni bennünket, így aztán kimondottan neki tulajdonított mű nincs is más, mint a XXXIII. 7.-ben található tíz paradoxon, amihez még esetleg a *Xunzi*-ben fennmaradt öt mondást (lásd 93. jegyzetünket), a „vitatkozó”-nak tulajdonított huszonegy paradoxont (XXXIII. 7.) és talán a *Zhuangzi* II.-ben emlegetett mondások egyikét-másikat számíthatjuk hozzá. A II. könyvből az is világos számunkra, miben nem értett egyet Zhuangzi és iskolája a szofistákkal: a dolgok azonosságának szem-

szögéből a „vitatkozók”, a „nominalisták” (*mingjia* 名家) fogalmi disztinkciói mind afféle evilági értelmetlenségek.

A kínai szofisztika eredetéről ellentétes vélemények vannak. Maspero szerint (*La Chine antique*. 439–442. l.) Hui Shi és a többi „vitatkozó” motista volt, s arra tett kísérletet, hogy megalkossa az „egyetemes szeretet” elvének metafizikáját. A XXXIII. 7-ben olvasható 10. Hui Shi-mondás valóban így szól: „Egyetemesen (*fan* 泛) szeretek minden létezőt: a világ egy-testű”; csakhogy a minden létező egyetemes szeretete túlmegy Mo Di 墨翟 elvén, mégpedig a panteizmus irányába, a mondás második fele, az indoklás pedig félreérthetetlenül a világ anyagi egységének megfogalmazása. Nos, ha túlzás lenne is (Guo Moruoval 郭沫若) Laozi követőinek mondani a „vitatkozókat”, annyi bizonyos, hogy a világ egységének hangsúlyozása, valamint a dialektikus mozgások feltárása által van valami közük a *Laozi* szerzőjéhez. A fennmaradt paradoxonok középponti problémája: a világ egysége és sokfélesége, a dialektikus változások, vagy logikailag: név és valóság, jel és tárgy viszonya, egyedi és általános viszonya és ennek nyelvi-fogalmi kifejezése. Bármennyire paradoxonnak tűnjék is, azt kell mondanunk, hogy a szofisták voltaképpen ugyanarról beszélnek, mint amiről a *Laozi* szerzője, csak éppen nála is sokkal evilágibban, kiváltva ezzel Zhuangzi sajnálkozó fejcsóválását. A *Laozi*ban felvetett gondolatok egy más irányú, nézetünk szerint materialista igényű s logikailag magasrendű „folytatásával” állunk szemben, amely a természettudományos ismeretek elégtelensége miatt természetes módon reked meg a sokszor játékos paradoxonformában. Nem érthetünk egyet azokkal (Feng Ju-lan és mások), akik egész rendszert vélnék rekonstruálhatni a szofista paradoxonokból; éppen ellenkezőleg: a „vitatkozók” legfőbb jellemzőjének tartjuk, hogy lemondtak a rendszeralkotásról, s csupán a hagyományos fogalmak bírálataira szorítkoztak. Nem hogy a *Laozi* szerzőjétől nem állnak messze, hanem még Zhuangzitól sem, aki pedig impozáns rendszert alkotott. Ott, ahol Zhuangzi komoly figyelmet szentel a valóság objektív dialektikájának, maga is nemegyszer paradoxonokban fejezi ki magát (még a II. könyvben is). Hogy Hui Shi hatott-e Zhuangzira vagy megfordítva, ez érdektelen probléma; mint ahogy nem jelentős kérdés az sem, vajon a *Laozi* szerzője hatott-e a „nominalistákra” vagy megfordítva. Az a lényeges, hogy

az első taoista művek és a szofista paradoxonok egyaránt a világ egységének és sokféleségének problémáira keresték a választ, s egyaránt kivették részüket a legizmus ideológiai előkészítéséből. A taoisták elutasítottak maguktól minden hivatalviselést. Hui Shi azonban főhivatalnok és aktív politikus: íme, egyik útja a hagyományokat feszegető új eszmék közéletbe szivárgásának. Hiába tagadta meg később Han Feizi a „vitatkozókat”, ők bizonyos tekintetben összekötő kapcsot jelentettek a taoizmus és a legizmus között. Ezért is szólunk Hui Shiról éppen itt, *A taoizmus tendenciái* cím alatt. (A kínai szofistákról további felvilágosításokat találhat az olvasó a *Zhuangzi* jegyzeteiben, továbbá a *Gongsun Longzi* 公孫龍子, a motista logikai kánonok, a *Xunzi* 荀子 és a *Han Feizi* 韓非子 bevezetésében, szövegeiben és jegyzeteiben.)

Tőkei Ferenc

ZHUANGZI 莊子

I. A SZABAD KÓBORLÁS

1. ... A kopár Északon van egy mélységes tenger: az Égi Tó. Abban él egy hal, amelynek szélessége sok ezer mérföld, hosszúságát pedig senki sem tudja; ennek a neve *kun* 鯨. Él ott egy madár is, a neve *peng* 鵬, amelynek háta akkora, mint a Taishan 泰山, szárnyai pedig mint az égről csüngő felhők. Vihart támasztva emelkedik fel, körözve, mint a juh szarva, kilencszer tízezer mérföld magasba, míg csak véget nem érnek a felhők és a levegő, s már csak a kék ég van fölötte; akkor aztán Délnek fordul és elszáll Dél homálya¹ felé.

Egy csapongó fürjecske kinevette ezért, s így szólt:

– Ugyan hova akar ezzel eljutni? Én felszökkenek a levegőbe, de néhány öl után már le is ereszkedem, hiszen a sűrű térben szárnyalni: ez a repülés legmagasabb foka. Ugyan hova akar ezzel eljutni?

Ez bizony a kicsiny és a nagy vitája (*bian* 辯). Ezért akinek tudása addig terjed, hogy ellásson egyetlen hivatalt, aki működésével egyetlen falucsoportot tud csak összefogni, aki erényét (*de* 德) egyetlen fejedelemhez (*jun* 君) igazítja, hogy így egyetlen fejedelemségben bizonyítsa be kiválóságát, az magába nézve ehhez (a fürjecskehez) hasonlónak láthatja magát.

Song Rongzi² 宋榮子 azonban csak nevetett az ilyen embereken. Ha egész kora magasztalta, ez őt semmire sem ösztönözte; ha egész kora elítélte, ez őt semmiben sem gátolta. Biztos módon tudta elválasztani egymástól a belsőt és a külsőt, jól meg tudta vonni a dicsőség és a szégyen határát, s ez neki elég volt. A világtól teljesen független tudott maradni, de azért még nem állott oly szilárdan, mint a fatörzs.

Liezi³ 列子 azonban képes volt hajtani a szeleket, úgy indult utának, nagyszerű hozzáértéssel (haladt előre), s (elidőzött) tizenöt napig is, mielőtt visszatért volna (utazásából). Ő a boldogságra való törekvéstől is teljesen független volt; de ha nem is kellett (saját lábán) járnia (utaztában), még mindig szüksége volt egyes dolgokra (a külvilágból). Aki azonban fel tud szállni az ég és föld

<a természet> lényegére (*zheng* 正) s kocsijába tudja fogni a hat lehelet (*liuqi* 六氣) váltakozását (*bian* 辯), hogy ezek segítségével utazzék a végtelenségben (*wuqiong* 無窮), annak szüksége van-e még valamire (a külvilágból)?

Ezért mondják, hogy tökéletes embernek (*zhiren* 至人) nincs énje (*wuji* 無己), az isteni embernek (*shenren* 神人) nincs érdemdús tevékenysége (*wugong* 無功), a szent embernek (*shengren*) pedig még neve sincsen (*wuming* 無名).

2. Yao 堯 át akarta engedni az égalattit Xuyounak 許由,⁴ s így szólt:

- Amikor felkelt már a nap vagy a hold, de mégsem oltják el a fákllyák tüzét, érhet ez még valamit a nagy ragyogásban? Ha zuhog már az évszaknak megfelelő eső, de mi tovább öntözünk és csatornázunk, nem hiába fáradozunk-e abban a nagy nedvességben? Ha te állnál a trónon, mester, az égalatti rendje biztosítva lenne, ha pedig továbbra is én foglalnám el ezt a helyet, fölöslegesnek látnám magamat. Kérlek tehát, vedd át az égalattit.

Xuyou azonban így felelt:

- Most te kormányzod az égalattit, s az égalattiban már régen rend uralkodik. Ha én mégis elfoglalnám a helyedet, akkor én csak név (*ming* 名) lennék! A név azonban: a valóság (*shi* 實) vendége. Lehetnek-e hát csak név? Az ökörszem az erdő mélyén építi fészket, de csak egy ágra van szüksége; a vakondok a folyóból iszik, de csak annyit, hogy megtöltse bendőjét. Maradj hát te a fejedelem. Én semmi hasznát nem venném az égalattinak. Még ha a szakács nem is tud rendet tartani a konyhában, az előimádkozó akkor sem hagyja ott áldozati edényeit, hogy elfoglalja (a szakács) helyét.

3. Jianwu 肩吾 kérdést tett fel Lianshunak 連叔 mondván:⁵

- Én olyan szavakat hallottam Jieyutól 接輿,⁶ melyek hatalmasak ugyan, de nem megfelelőek <alkalmazhatatlanok>, mert messzire mennek és vissza se térnek. Nagyon felzaklattak engem a szavai, mert olyanok voltak, mint az égi Han 漢 folyó,⁷ melynek sehol sincsen vége; hatalmasan haladtak a maguk útján, de távol az emberi természettől (*qing* 情).

Lianshu így szólt:

- Hogy hangzottak a szavai?

- Azt mondta, hogy a távoli Gushe 姑射 szigeten isteni emberek (*shenren* 神人) élnek, akiknek bőre oly hűvös, mint a jég vagy a hó; akiknek megjelenése olyan, akár a hajadon leányoké; akik nem az öt gabonával táplálkoznak, hanem a szelet szürcsölik és a harmatot isszák; akik felhőn és levegőn utaznak, repülő sárkányokat fognak fogatukba, mikor a négy tengeren is túlra <a világ határán is túlra> utaznak; akiknek szelleme (*shen* 神) oly összpontosított, hogy az élőlényeket (*wu* 物) meg tudják óvni járványtól és betegségtől, s a magvakat minden évben meg tudják érlelni. Én mindezt bolondságnak tartom, és nem hiszek benne.

Lianshu ekkor így szólt:

- Hát persze! Egy vaknak semmi sem adhatja meg a szép díszítések (*wenzhang* 文章) látványát; egy süketnek semmi sem teheti élvezhetővé a harangok és dobok muzsikáját. S vajon csak a test lehet süket és vak? Nem, ilyen lehet az értelem (*zhi* 知) is. Ezek a szavak arról tanúskodnak, hogy olyan vagy, mint voltál. - Pedig azoknak az embereknek akkora a hatalma (*de* 德), hogy áthatol minden egyes dolgon (*wanwu* 萬物) s egységbe fogja őket, s ha zűrzavarában az egész nemzedék <világ> hívja is segítségül őket, egyikük sem fog azzal fáradozni, hogy az égalattival törődjék. Azoknak az embereknek nem tud ártani egyetlen létező (*wu* 物) sem. Az édig emelkedő hatalmas árvíz őket el nem merítheti; és az olyan szárazság, melyben megolvad a fém és a kő is, kiszárad a föld és a hegyek is, őket meg nem égetheti. Még a porukból és pelyvájukból is Yaokat 堯 és Shunokat 舜 lehet formálni-önteni. Melyikük vágyódna hát arra, hogy a dolgokkal (*wu*) törődjék?

Egy Song-beli 宋 ember szertartási selyemkalapokat akart eladni, azokkal ment a Yue-beliek 越 közé. A Yue-beliek azonban levágják a hajukat és tetoválják (*wen* 文) a testüket, így hát semmire sem tudták használni (a szertartási kalapokat).⁸

Yao jól kormányozta az égalatti népeit, s kormányzása békét teremtett a tengerek között. Ekkor elment meglátogatni a négy mestert a távoli Gushe szigeten, és a Fen-folyó⁹ 汾 déli partjához érve elragadtatásában semmivé foszlott előtte az egész égalatti.

4. Huizi¹⁰ 惠子 beszélgetvén Zhuangzival 莊子 azt mondta:

- Wei¹¹ 魏 királya megajándékozott engem egy hatalmas tökfajta magjaival. Én elültettem azokat, és amikor megértek, ötmérőnyi

hatalmas gyümölcsöket hoztak, úgyhogy amikor vízzel megtöltve víztárolónak akartam használni őket, egyedül nem tudtam felemelni egyiket sem. Széthasítottam hát valamennyit, hogy merítőedényeim legyenek, de a tökök most meg összecuklottak, és nem tudtak semmi sem magukba fogadni. Nem volt tehát egyéb (jó tulajdonságuk), mint a nagyságuk. S minthogy semmire sem tudtam használni, összeaprítottam őket.

Zhuangzi erre így szólt:

– Igazán ügyetlen vagy, uram, a hatalmas dolgok felhasználásában. Volt egyszer Songban egy ember, aki olyan kenőcsöt tudott készíteni, amely megóvta a kezét a megrepedezéstől. Utódai tehát nemzedékeken át selyemmosással foglalkoztak. Egy idegen azonban (*ke* 客) tudomást szerzett a dologról, s kérte őket, adják el neki a módszerüket száz fémpénzért (*jin* 金). Összehívták hát a nemzetséget (*zu* 族), s tanácskozában a dologról, így szóltak: „Nemzedék nemzedék után mossuk a selymet, s mindössze néhány fémpénzt keresünk vele. Most pedig, ha eladjuk a módszert, egy csapásra száz fémpénzt kapunk. Adjuk hát oda neki.” Az idegen tehát megszerezte a módszert, és elmondotta Wu 吳 királyának. Az éppen Yuevel háborúskodott, s így Wu királya hadvezérévé nevezte ki (az idegent). Ő pedig télen vízi csatát vívott a Yue-beliekkel, és teljesen tönkrevverte őket.¹² Kiszakítottak hát egy földterületet, s annak hivatalnokává tették (*feng* 封) az idegent. A képesség, hogy a kéz ne repedezzen meg, ugyanaz volt; s hogy az egyik esetben hivatalba iktatáshoz (*feng*) vezetett, a másik esetben pedig nem tette lehetővé a selyemmosástól való megmenekülést, az a felhasználás (*yong* 用) különbözőségéből származott. – Mármost, uram, ha neked ötmérföldnyi hatalmas tökjeid voltak, miért nem azon törted a fejed, hogyan készíts belőlük nagy úszótartályokat, amelyek úszni tudnak a Folyamon és a Tavon is, ahelyett hogy azon bánkódtál volna, hogy a tökök összecuklanak, és nem tudsz meríteni sem velük? Bizony, uram, töretlen bozót van még a te szívedben <elmédben>.

5. Huizi beszélgetett Zhuangzival, s azt mondta:

– Van nekem egy hatalmas fám, az emberek csodafának nevezik. Ennek az óriási törzse olyan göcsörtös és összevissza nőtt, hogy nem lehet hozzáilleszteni a tussal festett zsinórt,¹³ s még kisebb

ágai is olyan görbék és tekergők, hogy nem lehet körzövel és szögmérővel megközelíteni őket. Ott áll az úton, de az ács nem méltatja pillantásra sem. A te szavaid, uram, ugyancsak hatalmasak, de használhatatlanok, s mindenki egyetért abban, hogy elutasítja őket.

Zhuangzi pedig felelte:

– Nem láttál még vadmacskát vagy menyétet, uram? Lapuló testtel fekszik és várja, hogy felbukkanjon valami; jobbra-balra ugrál a gerendákon, s nem fél, hogy lezuhan a magasból, egészen addig, míg csak kelepcebe nem kerül vagy hálóban s hurokban nem leli halálát. Aztán meg ott van a jak, mely olyan nagy, akár az égről csüngő felhő. Hatalmasnak lenni: ez a képessége; mert arra valóban nem képes, hogy megfogja a patkányt. Nos, neked van egy hatalmas fád, és azon keseregsz, hogy nem használható fel semmire. Hát miért nem ülteted át olyan helyre, amely semmire sem használható, valamely széles és elhagyott mezőre? Ott aztán teljes nem-cselekvésben (*wuwei* 無為) kóborolhatnál az oldalánál <körülötte>, teljes szabadságban aludhatnál alatta. Korai pusztulást nem hozhat reá sem balta, sem fejsze; a dolgok (*wu*) mit sem árthatnak neki (hiszen semmire sem használható fel). Hogy semmi sincs, amire fel lehetne használni, az hogy is adhat okot elkeseredésre!

II. A DOLGOK EGYENLŐSÉGÉRŐL

1. Nanguo Ziqi¹⁴ 南郭子綦 egy kis asztalkára támaszkodva ült, tekintetét az ég felé fordította, s halkan lélegzett; úgy látszott, hogy (teste) elvesztette a társát <szellemét>.

Yancheng Ziyou 顏成子游,¹⁵ aki szolgálatra készen állt előtte, így szólt hozzá:

– Mi történik itt? Hát valóban olyanná lehet tenni a testet (*xing* 形), mint a kiszáradt fa, a szívet <az elmét> pedig olyanná, mint a holt hamu? Aki most az asztalkára támaszkodik, az egészen más, mint akit eddig láttam erre az asztalkára támaszkodni.

Ziqi 子綦 azt mondta:

– Éppen jókor kérdezed. Ma sikerült elveszítenem az énemet (*wo* 我). De tudod-e, mi az? Hiszen te hallhattad az emberek orgonajátékát, de sohasem hallottad a föld orgonajátékát; és ha talán hallottad a föld orgonajátékát, sohasem hallottad az ég orgonajátékát.

Ziyou megkérdezte:

- Szabad-e tudnom, mi ennek a titka (*fang* 方)?

Ziqi azt felelte:

- Amikor a természet (*dakuai* 大塊) erősen kifújja leheletét, annak neve: szél. Most éppen nem fúj, de ha feltámad, akkor tízezer nyílásból hallatszik a vad zengés. Még sohasem hallottad ezt a zúgást? A hegyi erdők félelmetes sziklái, a hatalmas fák tátongó üregei olyanok, mint megannyi orr, száj, fül, megannyi serleg, gyűrű, mozsár; máskor meg mintha tócsák és pocsolyák lennének; de valamennyiből susogás, suhogás, nyikorgás hallatszik, sóhajtás, sivitás, haragos kiáltás, zokogás és panaszos sírás árad. Ha az első hangok élesen csengenek, akkor ezekkel mélyebb zúgás cseng össze. Ha gyenge szellő fújdogál, halk harmónia csendül; ha pedig orkán dühöng, hatalmas harmónia támad. S amikor a kegyetlen szél lecsillapodik, valamennyi nyílás üresen áll. Még sohasem láttad, hogy reszket és imbolyog utána minden?

Ziyou ekkor így szólt:

- A föld orgonajátéka tehát semmi más, mint ami a temérdek nyílásból hallatszik, akárcsak az emberek orgonajátéka a sorba rendezett bambuszcsövekből. De szabad-e megkérdeznem, milyen az ég orgonajátéka?

Ziqi pedig felelte:

- Az tízezer különböző (melódiát) fúj, mégpedig úgy, hogy azok maguktól fejeződnek be. De kinek az ereje az, amelyik mindezeket össze tudja szedni magának?

2. A hatalmas tudás: határtalanság; a kicsiny tudás: korlátoltság. A hatalmas szavak: ragyogóvá tevés; a kicsiny szavak: pusztá fecségés.

Alvás közben a lelkek (*hun* 魂) találkoznak (*jiao* 交). Ébredés-kor a test (*xing* 形) ismét szétválasztja őket (*kai* 開). Mivel pedig az (álombeli) érintkezésbe belebonyolódik a szív <az elme>, nap mint nap harc dül benne. Minden bonyolultság, alattomoság és titokzatosság (innen származik). A kis dolgoktól való félelem remegést kelt, a nagy dolgoktól való félelem pedig végképpen megzavar. (Elménk) indulása (*fa* 發) olyan (gyors), mint a nyíllövő szerkezet működése; ezt nevezik ítékezésnek igaz és hamis felett. Megállapodása (*liu* 留) olyan (szilárd), mint esküvel erősíteni meg

egy szerződést; ezt nevezik az elért győzelem megőrzésének. Halála olyan (elkerülhetetlen), mint az őszi és téli pusztulás; a szavak által napról napra fogyatkozik. (Az ember) úgy elmerül abban, amit csinál, hogy azután már képtelen (elméje) visszatérítésére. Vágyai kielégítésében olyan, mintha le lenne kötözve <nem tud szabadulni>, s szavaival egyre a régi úton halad. S amikor a szív már megközelíti a halált, semmi sem tudja többé visszatéríteni az életbe.

Vidámság és harag, bánat és öröm, gond és sóhaj, állhatatlanság és tétovázás, élvezetvágy és mértéktelenség, kitárulkozás és gőg éppúgy keletkezik, mint a muzsika az ürességből <a sípok csöveiből>, vagy ahogy a nyirkos meleg megérleli a gombát. Éjjel-nappal egymást váltva bukkannak elő, de senki sem tudja, honnan sarjadnak. Elég, elég! Reggel és este egyaránt találkozunk valamivel, amiből kiinduljanak, ami éltesse őket! De ha megtagadjuk azokat <a külvilág benyomásait>, akkor nem lesz énünk (*wuwo* 無我). Ha megtagadtuk énünket, akkor pedig nincs mit megragadnunk <megértenünk>, s így egészen közel jutunk (az igazsághoz). Megérteni a működését úgysem tudjuk. Úgy működik, mint aki valóságos vezetőnk (*zai* 宰), de semmiféle látható nyomát nem tudjuk megkülönböztetni. Úgy kell tehát utánamennünk, hogy teljesen megbízunk benne, de sohasem láthatjuk testi alakját (*xing*), mert lényege (*qing* 情) van csupán, de teste (*xing*) nincsen.

Íme, itt van száz csontom, kilenc nyílásom és hat belső részem <testem különböző részei>: vajon melyiket szeretem a legjobban? Mindnyájan örülnétek neki? Lenne hát nekik egyedi érdekük (*si* 私)? Olyanok lennének, mint megannyi szolgám és szolgálólányom (*chenjie* 臣妾)? De ha szolgák és szolgálólányok, akkor nem méltók rá, hogy egymást kormányozzák. Vagy olyan viszonyban vannak egymással, mint fejedelem és alattvalói (*junchen* 君臣)? Akkor pedig léteznie kell egy valóságos fejedelemnek. Hogy valaki keresi és megtalálja a lényegét (*qing*), vagy pedig nem bukkán rá, az sem nem növeli, sem nem csökkenti a valóságosságát. Ha egyszer valaki befogadta magába és ezáltal alakot öltött (*xing*), az nem veszíti el, és nem vár rá enyészet. Ám a külvilág dolgaitól (*wu*) való szüntelen karcolódás és horzsolódás következtében működése oly gyorsan kimerül, mintha csak vágatna efelé, és ezt senki sem tudja feltartóztatni. Hát nem szomorú (pályafutás)? Az egész élet szüntelen szolgálat anélkül, hogy érdemes eredményt pillanthatnánk meg;

kimerítő kínlődás a szolgálatban anélkül, hogy tudnánk, hová fogunk megtérni. Hát nem sajnálatra méltó? Az emberek halhatatlanságról beszélnek, de hát mi haszna ennek? Akinek teste (*xing*) átalakul (*hua* 化), annak szívét <elméjét> is ugyanez a sors éri. Hát nem ez a legszánivalóbb? Az emberi élet valóban ilyen homályban tapogatózó, vagy csak én vagyok homályban, és vannak emberek, akik nincsenek homályban <tudatlanságban>?

3. Aki tökéletessé lett szívét követi, azt tekintve mesterének, az hogyan maradhatna mester nélkül <„homályban”>? Miért kellene mások tudására hagyatkoznia, amikor rendelkezik azzal, amit szíve <elméje> maga választott ki? Még az ostoba is rendelkezik ilyennel. Aki azonban még nem tökéletesítette magát szívében, de máris az igazat és hamisat próbálja megkülönböztetni, az éppen olyan, mint „ma indulni el Yuebe 越 és tegnap már meg is érkezni”,¹⁶ hiszen (az erre vállalkozó ember) a nemlétezőt (máris) létezőnek veszi. Aki azonban létezőnek fogja fel a nemlétezőt, az rendelkezhetik akár az isteni (*shen* 神) Yu¹⁷ 禹 (tudásával), akkor sem lehet képes (igazi) megismerésre. Minek is kellene ezzel tovább vesződni?

Beszélni: nem (puszta) levegőfúvás. Aki beszél, annak legyen mit mondania. Aki azt, amit mond, szándékosan nem határozza meg pontosan, arról nem tudhatni, hogy végül is van mit mondania, vagy egyáltalán nincs mit mondania. Persze azt hiszi, hogy szavai különböznek a tyúk kárálásától, de hát valóban meg lehet különböztetni attól, vagy pedig nincs semmi különbség?

Hogyan homályosodhatik el úgy az értelem (*dao* 道), hogy létezhesik igaz és hamis? Hogyan homályosodhatnak el úgy a szavak, hogy létezhesik helyes és helytelen? Merrefelé nem létezik az értelem (*dao*)? Hogyan létezhetnek olyan szavak, amelyek lehetetlenséget (tartalmaznak)? Az értelem (*dao*) a kis egésztől <részigazságoktól> homályosodik el; a szavak pedig a dicsőség ragyogásától <a feltűnésvágytól> homályosodnak el.

Így keletkeztek a konfuciánusok (*ru* 儒) és a motisták (*mo* 墨) ellentétes vélekedései (*shifei* 是非). Az egyik helyesli azt, amit a másik elítél; s elítéli azt, amit a másik helyesel. Pedig annál, hogy helyeselni igyekezzünk azt, amit mások elítélnek, s elítéljük azt, amit mások helyeselnek, összehasonlíthatatlanul jobb, ha igazi világosságra (*ming* 明) törekszünk. A dolgok (*wu* 物) közt nincs,

amelyik ne lehetne az, s a dolgok közt nincs, amelyik ne lehetne ez. Ha (egy dolog vizsgálatában) az „az”-ból <valamilyen adott létből> indulunk ki, de nem sikerül meglátnunk a dolgot, akkor kiindulhatunk a tudásunkból, és meg fogjuk ismerni a dolgot. Ezért mondják, hogy az „az” mindig az „ez”-ből jön létre, de az „ez” is alapozódik az „az”-on. Az „az” és az „ez”: egy-egy oldalról (*fāng* 方) jellemzi az életet. Ami azonban egyik oldalról élet, az más oldalról halál; ami egyik oldalról halál, az más oldalról élet; ami egyik oldalról lehetséges, az más oldalról lehetetlen; ami egyik oldalról lehetetlen, az más oldalról lehetséges. Így a megalapozott helyesléssel egy időben megalapozottan tagadni is lehet, s a megalapozott tagadás egyben megalapozott helyeslés is lehet. Ezért a bölcs ember (*shengren* 聖人) nem ezekből (a megkülönböztetésekből) indul ki, hanem az ég <az örökkévalóság> fényében látja a dolgokat. Ő is támaszkodhatik az „ez”-re, de az „ez” számára egyben „az” is, és az „az” számára egyben „ez” is. Az „az” ugyanúgy lehet egyszerre igaz is, meg hamis is, mint ahogy az „ez” egyszerre lehet igaz is, meg hamis is. S végeredményben, létezik-e egyáltalán „az” és „ez”? Vagy egyáltalán nem is létezik „az” és „ez”? Az „az”-t és az „ez”-t sohasem fogni fel (ellentét-) párnak: ezt nevezzük az értelem (*dao*) fordulópontjának. E fordulópont körül mint közép körül forogva kezdettől fogva (a dolgok) összhangban maradnak a határtalannal <a *daoval*>. Így a helyes éppen úgy határtalan lesz, mint ahogy határtalan a helytelen is. Ezért mondtam, hogy az a legjobb, ha igazi világgosságra (*ming*) törekszünk.

4. A jel (fogalmának) segítségével bizonygatni a jelről (*zhi* 指), hogy nem jel (*feizhi* 非指): ez sokkal rosszabb, mint a nem-jel (fogalmának) segítségével bebizonyítani a jelnek tartotról, hogy nem jel. A ló (fogalmának) segítségével bizonygatni egy lóról, hogy nem ló: ez sokkal rosszabb, mint a nem-ló (fogalmának) segítségével bebizonyítani egy lónak tartotról, hogy nem ló.¹⁸ Az éggel és földdel <a természettel> ugyanúgy vagyunk, mint a jellel; s a tízezer dologgal (*wanwu* 萬物) ugyanúgy, mint a lóval. Ha valami lehetséges, akkor lehetséges; ha valami lehetetlen, akkor lehetetlen. Az út (*dao* 道) azáltal tökéletesedik, hogy járnak rajta; a dolgok azáltal lesznek olyanok (*ran* 然), hogy (olyannak) mondják őket. S miért tartják olyanok (*ran*) őket? Azért tartják olyanok őket, mert

olyanok. S miért tartják nem-olyannak (*buran* 不然) őket? Azért tartják nem-olyannak őket, mert nem olyanok. A dolgoknak (*wu* 物) mindig megvan az olyanságuk (*ran*); a dolgoknak mindig megvan a lehetőségük. Nincs dolog, amely ne lenne (ilyen vagy) olyan; s nincs dolog, amelynek ne lenne lehetősége. Ezért mindaz, ami az „ez” szempontjából megítélve vékony szál vagy (vastag) oszlop, iszonytató rútság vagy Xi Shi-féle 西施 szépség,¹⁹ nagyság vagy kicsinyesség, megegyezés vagy eltérés, az a *dao* révén egymásba hatol és eggyé lesz. Különbözőségük (*fen* 分) által léteznek önállóan (*cheng* 成), és önálló létük (*cheng*) által pusztulnak el. Minden dolog, amelynek (már) nincs önálló léte, sem pedig pusztulása, ismét egymásba hatol és eggyé lesz. De csak a nagyon bölcs ember (*dazhe* 達者) ismerheti meg ezt az egymásba-hatolást és eggyé-válást. Az „ez” szempontját (a „nagyon bölcs ember”) nem igyekszik hasznosítani (*buyong* 不用), hanem megelégszik a legközönségesebb dolgokkal (*zhuyong* 諸庸); a közönséges dolgok (*yong* 庸) révén (szabadon) cselekedhet; cselekvése révén behatolhat mindenbe (*tong* 通); mindenbe behatolván elérheti (az igazságot); ezt elérve pedig máris célhoz ért. Az „ez”-re való támaszkodása itt véget ér. Véget vetni (a külvilággal való kapcsolatnak), s mit sem tudni már a dolgok (ilyen vagy) olyan voltáról (*ran*): ezt nevezem *daonak*. Aki szellemét (*shen* 神) erőltetve igyekszik megvilágítani az eggyé-válást, de nem képes megérteni a dolgok azonosságát (*tong* 同), arra ráillik a „reggelre hármát” (története). Hogy mit jelent a „reggelre hármát”? Beszélük, hogy egy apamajom gesztenyét adott övéinek, s így szólt: „Reggelre hármát, estére négyet (egyetek).” Az egybegyűlt majmok mind dühöngtek emiatt. (Az öreg majom) ekkor azt mondta: „Jó, akkor reggelre négyet és estére hármát.” Mire a majmok mind örvendeztek. Sem a név (*ming* 名), sem a valóság (*shi* 實) nem változott, mégis egyszer örömet, máskor meg haragot váltott ki náluk (a mondás) alkalmazása, mert ők ugyancsak az „ez”-re támaszkodtak. Ezért a bölcs ember (*shengren*) megbékíti (a külvilágot) helyeslésekkel és elítélésekkel <hiábavaló megkülönböztetésekkel>, de saját megnyugvását az éggel <az örökkévalósággal> való harmóniában (*jun* 鈞) találja meg. Ezt nevezzük kettős magatartásnak.

5. A régi idők embereinek tudása kiterjedt odáig, hogy legyen számukra egy végső pont. Mi volt ez a végső pont? Úgy vélték, van egy

olyan állapot, amikor a dolgok (*wu* 物) létezése még nem kezdődött el. Ezzel (valóban) úgy kimerítették (az igazságot), hogy nem is lehet hozzátenni semmit. Következő fokként úgy vélték, hogy léteznek a dolgok (*wu*), de körülhatároltságuk (*feng* 封) még nem kezdődött el. További fokként úgy vélték, hogy létezik bizonyos körülhatároltságuk (*feng*), de helyesre és helytelenre való megkülönböztetésük még nem kezdődött el. A helyes és a helytelen különbségének a megmutatkozása által az értelem (*dao*) csorbát szenvedett. Ami pedig az értelmet (*dao*) fogyatékosná teszi, egyben kifejleszti a (külvilág iránti) szeretetet (*ai* 愛). Végeredményben létezik-e hát kifejlődés és megfogyatkozás, vagy egyáltalában nincs sem kifejlődés, sem megfogyatkozás? Ha létezik kifejlődés és megfogyatkozás, akkor Zhao 昭 mesternek pengetnie kell a lantját; ha pedig nem létezik kifejlődés és megfogyatkozás, akkor Zhao mesternek pengetnie sem kell a lantját.

Zhao Wen 昭文 lantját pengette, Kuang 曠 zenemester verte az ütemet, Huizi 惠子 a *wu*-fára 梧 támaszkodva (adta elő tanait):²⁰ ez a három mester ebben a tudományában nagy tökéletességet ért el, s fennmaradt (művészetük híre) a későbbi korokra is. Élt bennük a vágy, hogy azáltal, amit ők szeretnek, különbözzenek másoktól, és (különb voltukat) meg is akarták világítani (másoknak). Ám azok nem voltak elég világosan látók ahhoz, hogy ezt meg lehetett volna világítani nekik. Így aztán a kemény és a fehér²¹ <értelmetlen megkülönböztetések> homályában rekedtek meg, fiaik <tanítványaik> pedig az ő művészetük (*wen* 文) fonalaiba bonyolódtak, s végül is halálukig semmit sem valósítottak meg. Ha az „ez”-t megvalósításnak (*cheng* 成) lehetne nevezni, akkor az énünk (*wo* 我) is megvalósítás lenne. Ha azonban az „ez”-t nem lehet megvalósításnak nevezni, akkor sem a dolgok (*wu*), sem az én (*wo*) nem jelentenek megvalósulást. Ezért a zavaros és kétséges ragyogása (az értelemnek) az, amit a bölcs ember (*shengren*) elvet. Az „ez” szempontját nem igyekszik hasznosítani (*buyong* 不用), hanem megelégszik a közönséges dolgokkal (*yong* 用). Ezt nevezem az igazi világoosságra (*ming* 明) való törekvésnek.

6. Van itt azonban még egy elmélet (*yan* 言), amelyről nem tudom biztosan, hogy ezzel egy fajtába tartozik-e (*lei* 類) vagy nem tartozik ebbe a fajtába, de akár ebbe a fajtába tartozik, akár nem, mégiscsak

hasonló a fajtája, mert amazoktól semmiben sem különbözik, s ezért akárhogy is van, megpróbálok beszélni róla.

Ha van kezdet, akkor van (olyan állapot), amikor a kezdet még nem kezdett el létezni, sőt van (olyan állapot), amikor még ez a létezni nem kezdett kezdet sem kezdett el létezni. Ha létezik lét, akkor létezik nemlét is, sőt van (olyan állapot), amikor a nemlét létezése még nem kezdődött el, sőt amikor nem létezett még ez a még létezni nem kezdett nemlét sem. Egy pillanat alatt a létből a nemléthez (jutunk), és nem is tudjuk, hogy a nemlét létezése voltaképpen létezés-e, vagy pedig nem-létezés. Sőt, már van is mivel beszélni a dolgról, pedig azt sem tudjuk, hogy amit mondunk róla, annak végeredményben van-e valami mondanivalója, vagy pedig nincs semmi mondanivalója. (Ilyen mondások például:) „Az égalattiban semmi sem nagyobb, mint az őszi szórszál végecskéje”, vagy „A hatalmas hegy kicsiny”; továbbá „Senki sem érhet el magasabb kort, mint a holtan született csecsemő”, vagy „Pengzu 彭祖 korai halált halt”.²² Az ég és a föld velem együtt született, s a dolgok (*wanwu* 萬物) velem egyet alkotnak. És ha egyet alkotnak (a valóságban), akkor találhatunk-e szavakat a létezésre (*you* 有)? Ha pedig azt mondtuk, hogy egyek, akkor találhatunk-e szavakat a nemlétezésre (*wu* 無)? Az egy és a szavak: kettő; a kettő és az egy: három. Ebből kiindulva odáig lehet elmenni, hogy már a legügyesebb számoló sem képes felfogni, hát még az egyszerű emberek! Ezért: ha a nemlétből kiindulva elértük a létet és végül eljutottunk a háromhoz, akkor hogy is akarnánk a létből kiindulva haladni a lét felé? Ezzel sehová sem jutnánk. Az „ez”-re való támaszkodásnak tehát véget kell vetni.

7. Az értelemnek (*dao* 道) nincs kezdettől fogva létező körülhatároltsága (*youfeng* 有封); a szavaknak nincs kezdettől fogva létező állandóságuk <állandó jelentésük>. Csak az „ez” szempontjából tekintve jönnek létre a megkülönböztetések. Beszélhetek e megkülönböztetésekről: van bal és jobb, van törvény (*lun* 倫) és kötelesség (*yi* 義), van szétválasztás (*fen* 分) és vita (*bian* 辯), van versengés és harc. Ezt nevezik nyolc erénynek (*bade* 八德). Az anyagi világon (*liuhe* 六合) túli dolgok a bölcs ember (*shengren* 聖人) számára léteznek, de nem beszél róluk (*bulun* 不論). Az anyagi világon (*liuhe*) belüli dolgokról a bölcs ember beszél, de nem ítélkezik felettük (*buyi* 不議). A Tavasz és Ősz nemzedékeinek régi királyairól szóló

krónikákban²³ a bölcs ember talál olyat, amiről ítéletet is mond, de nem vitatkozik ezekről (*bubian* 不辯). Mert amit szétválasztanak, az szétválaszthatatlan; amiről vitatkozni szoktak, arról nem lehet vitatkozni. Hogy mit jelent ez? A bölcs ember (*shengren*) keblében hordja <belső meggyőződéssel tudja>, a tömeg emberei (*zhongren* 眾人) azonban vitatják (az igazságot), hogy aztán (a vitában megismerve) egymásnak mutogathassák. Ezért mondom, hogy aki vitatkozik, az nem lát (mélyre). A hatalmas *daot* nem kell megnevezni, a hatalmas vita <az igazi bizonyítás> nem szorul szavakra, a hatalmas emberség (*daren* 大仁) nem az emberség (konfuciánus) erénye (*buren* 不仁), a hatalmas tisztaság nem válogató, a hatalmas bátorság nem vakmerő. Ha a *dao* fényes, akkor az nem a *dao*; ha a szavak vitatkoznak <érvelni próbálnak>, akkor nem érnek el semmit; ha az emberség (*ren* 仁) állandó <egyszer s mindenkorra lerögzített>, akkor nem tökéletes; ha a tisztaság makulátlan, akkor nem megbízható; ha a bátorság vakmerő, akkor nem teljes. Ez az öt dolog (még éppen hogy) kerek <az égi világba tartozik>, de már igen közel van ahhoz, hogy szögletes legyen <a földi világba tartozzék>.²⁴ Ezért az a legmagasabb fok, ha tudásunk megáll ott, ahol a megismerhetetlen kezdődik. Ki is tudná megismerni a kimondhatatlan bizonyítékot (*bian* 辯), a szavakba nem foglalható értelmet (*budao zhi dao* 不道之道)? Aki ezt képes megérteni, arról elmondhatjuk, hogy (birtokolja) az égi kincseskamrát, amelybe mindig öntenek belé, de sohasem telik meg, mindig öntenek ki belőle, de sohasem ürül ki, és nem tudhatni, mindez honnan ered; ezt nevezzük rejtett ragyogásnak.

Hajdanában Yao 堯 megkérdezte Shuntól 舜 mondván:

– Meg akarom támadni (a lázadó) Zongot 宗, Guit 臚 és Xu'aot 胥敖;²⁵ s Dél felé fordulva <trónomon ülve> sem tudok megszabadulni ettől (a gondolattól). Mi ennek az oka?

Shun pedig így felelt:

– Ez a három fejedelem egyaránt sűrű bozót közepette tengődik. Hogyan is nem tudsz megszabadulni tőlük? Egyszer régen tíz nap kelt fel egyszerre,²⁶ és minden dolog (*wanwu* 萬物) ragyogott tőlük. Hát még az erénytől (*de* 德), mely sokkal hatásosabb, mint a nap!

8. Nieque 嚙缺 megkérdezte Wangnitól²⁷ 王倪 mondván:

– Tudod-e, uram, hogy a dolgok (*wu* 物) miben azonosak az „ez”-zel?

- Honnan tudhatnám? - felelte az.
- Hát azt tudod-e, uram, hogy mit nem ismerhetsz meg?
- Honnan tudhatnám? - volt ismét a felelet.
- De ha így van, akkor a létezők (*wu*) talán nem is képesek megismerésre?

Mire aztán (Wangni) így szólt:

- Honnan tudhatnám? De azért megpróbálok beszélni róla. Honnan tudhatom, hogy amit én tudásnak nevezek, az nem nem-tudás-e valójában? Honnan tudhatom, hogy amit én nem-tudásnak nevezek, az nem tudás-e valójában? Most pedig én próbálok kérdést feltenni neked. Az embernek, ha nedves helyen alszik, megfájdul a dereka, és féloldala elhal; de vajon ugyanígy jár az iszapban lakó hal? Ha (az ember) fán tartózkodik, állandóan remeg a félelemtől; de vajon ugyanígy jár a majom is? Mármost e három (élőlény) közül melyik tudja, hogy mi a helyes tartózkodási hely? Az ember növényekkel és hússal táplálkozik, a szarvas fűvel él, a százlábú a férgeket szereti, a bagolynak az egér ízlik. A négy közül vajon melyik tudja, mi a helyes ízlés? A hím majom a nőstényével párosodik; a szarvasbika a szarvastehénnel közösül; az iszapban lakó hal a halakkal úszik együtt; Mao Jiang 毛嫱 és Li Ji²⁸ 麗姬 az emberek között nagyon szépek számítanak, de a halak mélyen a víz alá merülnek, ha megpillantják őket, a madarak láttukra a magasba szállnak, az őzek pedig ijedten rohannak tova, ha találkoznak velük. A négy közül vajon melyik tudja hát, mi az égalatti leghelyesebb szépsége? Ahogy én látom, az emberség (*ren* 仁) és igazságosság (*yi* 義) alapvonásai s a helyeslés és tagadás útjai kibogozhatatlanul összekuszálódtak. Hogyan lehetnék hát képesek rá, hogy megismerjem különbségüket (*bian* 辯)?

Nieque ekkor azt kérdezte:

- S ha nem tudod, mi a haszon (*li* 利), és mi a kár (*hai* 害), akkor biztos, hogy a tökéletes ember (*zhiren* 至人) sem tudja, mi a haszon és a kár?

Wangni pedig felelte:

- A tökéletes ember szelleme (*shen* 神). Ha felforr a hatalmas tenger, őt nem képes megégetni; ha befagy a Folyó és a Han, ő akkor sem fázik; vad mennydörgés repesztheti meg a hegyeket, szél korbácsolhatja a tengert, őt mindez nem tudja megfélemlíteni. Aki ilyen, az felhőn és levegőn tud utazni, meg tudja lovagolni a

napot és holdat, el tud kóborolni a négy tenger vidékén túlra, s halál vagy élet mit sem változtathat énjén (*ji* 己). Mi szüksége lenne hát a haszon és a kár (*li hai* 利害) fogalmára?

9. Quqiao 瞿鵲 mester kérdést tett fel Changwu 長梧 mesternek²⁹ mondván:

– Én azt hallottam a mestertől <Konfuciusztól?>, hogy az olyan beszéd, mint „a szent ember (*shengren* 聖人) sohasem végzi buzgón a dolgát; nem keresi a hasznot és nem fordít hátat a kárnak; nem örül az igyekvésnek, nem követi az utat (*dao* 道); semmit sem mondva beszél; ha mond valamit, nem beszél; s a por és piszok (anyagi világán) túl kóborol”; hogy tehát szerinte ezek a szavak olyanok, akár a vad hullámok. Én azonban úgy gondolom, ez éppen a titokzatos *dao* útján haladás. Mi erről a véleményed, uram?

Changwu mester azt felelte:

– Ezeket hallva még a Sárga Uralkodó³⁰ is megzavarodna, hát akkor Qiu 丘 <Konfuciusz> hogy is lehetne képes megérteni őket? Aztán meg te is túlságosan korán tervezel <türelmetlen vagy>. Megpillantod a tojást és már keresed az éjszakát (amikor a tyúkok kárálnak). Megpillantod az íjat és már keresed a bagolysültet.³¹ Én most egészen kötetlenül beszélni fogok neked a dolgról, s te is kötetlenül hallgassad. Miért áll (a szent ember) a nap és a hold mellett? Karjába ölelve a világegyetemet, egyesül vele, ahogyan az ajkak összezárulnak. Rendet teremt az eltévelyedések közepette, s a rabszolgát (*li* 隸) hasonlóknak tekinti a nemeshez (*zun* 尊). A tömeg emberei (*zhongren* 眾人) szolgálatokban fáradoznak, a bölcs ember (*shengren*) azonban ostoba és egyszerű, összefogja a tízezer esztendőt <az egész időt>, és tisztaságában minden eggyé teljesedik. Minden dolog (*wanwu* 萬物) kimeríti olyanságát (*ran* 然), s ezáltal az „ez”-ek egyesülnek egymással. Honnan tudhatnám, hogy vajon az életnek szóló öröm nem csalás-e? Honnan tudhatnám, hogy vajon a halál gyűlölete nem olyan-e, mint amikor egy gyermek eltéved és nem ismeri fel, hogy éppen a hazafelé vezető úton jár? A Li-beli 麗 Ji 姬 az Ai-beli 艾 határfelügyező (*fengren* 封人) leánya volt.³² Amikor Jin 晉 fejedelemség <fejedelme> először vette birtokába őt, úgy ömlött a könnye, hogy átnedvesedett tőle a ruhája. Mikor azonban a királyi palotába ért, a királlyal együtt hált, s vele együtt ette a húsételeket, már megbánta könnyeit. Honnan tudhatnám, hogy vajon

a halottak nem bánják-e meg, hogy korábban életért könyörögtek? Aki álmában bort iszik <szórakozik>, az reggelre kelve sírhat és zokoghat. Aki álmában sír és zokog, reggelre kelve vadászni indulhat. Amikor éppen álmodik, nem tudja, hogy álom az egész. Álmai közepette megpróbálja értelmezni álmait <valóságnak veszi álmait>, és csak mikor felébred, akkor tudja meg, hogy álmodott. Van aztán egy nagy felébredés, amikor megértjük, hogy mindez <az élet> egy nagy álom csupán. Az ostobák azonban azt hiszik magukról, hogy ébren vannak, és mindenáron tudni vélik, hogy ők fejedelmek vagy éppen pásztor rabszolgák. Igazuk van-e? Qiu 丘 <Konfuciusz> is, meg te is, mindketten csak álmodtok. S amikor azt mondom, hogy álmodol, az is csak álom. Az ilyen szavak neve: fonák beszéd. De ha tízezer nemzedék után végre egyszer egy nagy bölccsel (*dasheng* 大聖) találkozunk, aki tudja, hogyan kell feloldani <érteni> őket, az éppen annyi, mintha reggel és este közt találkoznánk vele.

10. Tegyük fel, hogy vitatkozom valakivel. Az illető győz a vitában, én nem tudok fölébe kerekedni. Az illetőnek tehát igaza van, nekem pedig nincs igazam? Vagy én győzöm le őt, ő nem tud fölébe kerekedni. Akkor nekem igazam van, ő pedig téved? Egyikünknek igaza van, másikunk meg téved? Vagy mindkettőnknek igaza van, vagy talán egyikünknek sincs igaza? Ha az illetővel képtelenek vagyunk egymást megérteni, akkor az emberek teljes sötétségben maradnak (a vitatott dolog felől), és vajon kire bízhatnánk, hogy döntse el a vitát? Olyanra bízunk a döntést, aki az illetővel ért egyet? De ha eleve az illetővel ért egyet, akkor hogyan tudna igazságot tenni? Bízunk a döntést olyanra, aki velem ért egyet? De ha eleve velem ért egyet, akkor hogyan tudna igazságot tenni? Bízunk a döntést olyanra, aki sem velem, sem az illetővel nem ért egyet? De ha eleve nem ért egyet sem velem, sem az illetővel, akkor hogyan tudna igazságot tenni? Vagy bízunk olyanra a döntést, aki velem is, meg az illetővel is egyetért? De ha eleve egyetért velem is, meg az illetővel is, akkor hogyan tudna igazságot tenni?

S ha ez így van, akkor én meg az illető, valamint más emberek, egyaránt képtelenek vagyunk egymást megérteni, és valami egészen másra szorulunk.³³ ...Felejtsük el tehát az érveket, felejtsük el a vélekedéseket (*yi* 義), emelkedjünk a határtalanságba, s legyen otthonunk a határtalanság!

11. A félárnyék megkérdezte az árnyéktól mondván:

– Egyszer jársz, máskor állsz; egyszer ülsz, máskor felemelkedsz. Hogyhogy nincs saját kezdeményezésed?

Az árnyék így felelt:

– Nekem van valakim, akitől függök, s attól vagyok ilyen (*ran* 然). S akitől én függök, annak szintén van mitől függenie, s attól olyan. Olyan vagyok én, mint a kígyó bőre vagy a cikáda szárnya. Hogyan ismerhetném meg azt, ami ilyené tesz? Hogyan ismerhetném meg azt, ami nem tesz ilyené?

12. Egyszer régen Zhuang Zhou 莊周 azt álmodta, hogy ő pillangó, csapongó pillangó, amely szabadnak és boldognak érzi magát, s mit sem tud (Zhuang) Zhou-ról. Hirtelen azonban felébredt, és íme, ő volt az, a valóságos (Zhuang) Zhou. Most aztán nem tudom, vajon (Zhuang) Zhou álmodta-e, hogy pillangó, vagy talán a pillangó álmodja éppen, hogy ő (Zhuang) Zhou? Pedig (Zhuang) Zhou és a pillangó között biztosan van némi különbség. Íme, ezt nevezem a dolgok (*wu* 物) átalakulásának (*hua* 化).

III. AZ ÉLETERŐ TÁPLÁLÁSA

1. Életünknek bizony van határa, de a tudásnak (*zhi* 知) nincsen határa. Valami végessel igyekezni olyasmi után, ami végtelen: veszedelmes dolog. S ha valaki mégis tudásra (*zhi*) törekszik, bizony veszélybe sodorja magát. A jó cselekedettől még messze van a hírnév, a rossz cselekedettől még messze van a büntetés. Ha tehát valaki a középutat tartja vezető fonalának, meg tudja óvni a testét, teljessé tudja tenni életét, táplálni tudja szüleit, be tudja teljesíteni éveinek sorát.

2. Wenhui 文惠 fejedelemnek³⁴ volt egy szakácsa, aki egy ökröt darabolt fel számára. Ahogyan rátette a kezét, nekivetette a vállát, föltette rá a lábát, nekifeszítette a térdét, és ahogy reccsenve szakadt a bőr, sercegve szaladt a kés, az éppen olyan ütemesen történt, mint az „Eperfa-erdő” tánca, s hozzá Jingshou 經首 muzsikája.³⁵ Wenhui fejedelem így kiáltott fel:

– Ó, milyen nagyszerű! Utolérhetetlen ügyesség!

A szakács félretette kését és így válaszolt:

- Amit szolgáló szeret, az a *dao* 道, ezért haladhatott előre mesterségében. Amikor először kezdtem ökröt feldarabolni, akkor még nem láttam mást magam előtt, mint magát az ökröt. Három esztendő múlva már sohasem láttam az ökröt egészben. Végül ma már teljesen a szellemre (*shen* 神) bízom magamat, nem pedig szemem látására. Érzékeim tudását (*zhi*) kikapcsoltam, és csak szellemem kívánsága szerint cselekszem. A természetes törvényekhez (*tianli* 天理) igazodom, a nagyobb résekbe hatolok be, a nagyobb üregeken haladok keresztül, mindig a szilárd törvényekre (*guran* 固然) támaszkodva. Ügyesen igyekszem az inak között haladni, nem is beszélve a nagy ízületekről. A jó szakács évente egyszer cseréli kését, mert vág vele; a közönséges szakács havonta cseréli kését, mert tör-zúz vele. Én a mostani késemet tizenkilenc éve használom, sok ezer ökröt daraboltam fel vele, de pengéje még most is olyan, mintha csak az imént köszörülték volna. Az ízületek között kis hézagok vannak, késem pengéjének pedig nincsen vastagsága; aminek pedig nincsen vastagsága, az be tud hatolni a kis hézagokba, mégpedig éppoly könnyűszerrel, mintha csak sétálna; a penge tehát mindenképpen bőséges helyet talál. Ezért lehetséges, hogy tizenkilenc éve használom, s mégis olyan a késem pengéje, mintha csak az imént köszörülték volna. És mégis, valahányszor egy ízületcsomóhoz érek, szemügyre veszem a nehézségeket. Nagyon óvatosan hozzákészülök, megállapítva, hogy meddig szabad mennem, majd nagyon lassan előrehaladok, alig-alig mozdítom a kést - és (a csomó) egyszerre csak szétválik, mintha göröngy hullana a földre. Ott állok akkor késsel a kezemben, körülnézek, tétovázom egy kicsit, majd elégedett lélekkel megtisztítom a késemet és helyére teszem.

Wenhui fejedelem azt mondta erre:

- Nagyszerű! Hallgatom szakácsom szavait, s megtanulom, hogyan kell táplálni az életet (*yangsheng* 養生).

3. Gongwen Jian³⁶ 公文軒 megpillantott egy embert, akinek bal lába le volt vágva, és döbbenet felkiáltott: - Szegény ember! Vajon miért nyomorék? Az ég tette ilyenné, vagy az emberek?

Majd hozzáfűzte: - Az ég tette, nem az emberek. Az ég okozta, hogy csak egy legyen neki. Az ember alakja kétlábú, ebből tudhat-

juk, hogy az ég tette (nyomorékká), nem az emberek. A mocsári fácánnak tíz lépést kell tennie, míg egy falatot talál, és száz lépést, míg ihat egy kortyot, de nem vágyik arra, hogy háziállatként tartásák. Ha kalitkában élne, minden kívánsága beteljesülne, de neki az mégse lenne jó.

4. Amikor Lao Dan 老聃 <Laozi 老子> meghalt, Qin Shi³⁷ 秦失 elment megsiratni, de mindössze három kiáltást hallatott s máris indult kifelé. Egy tanítvány megkérdezte:

- Nem volt talán mesterünk barátja?

- De igen - felelte.

- De ha igen, akkor illik-e vajon, hogy csak ennyire sirassad meg?

- Igen - felelte ő. - Eleinte igaz embernek tartottam, de most már nem tartom annak. Amikor az imént beléptem, hogy elsirassam, voltak ott öregek, akik úgy sírtak, mintha fiukat siratnák, és fiatalok, akik úgy sírtak, mintha anyjukat siratnák. Ha így magához tudta kötni őket, akkor (úgy lehetett, hogy) nem kérte őket arra, hogy dicsérjék, mégis dicsérték, nem kérte őket, hogy sirassák, mégis siratták. Ez azonban eltérés az égi természettől (*tian* 天), túltengése az érzéseknek, elfelejtése annak, amit adományként kaptunk. A régi időkben azt mondták erről, hogy az égi természettől való eltérés büntetést von maga után. Amikor mesterünk a világra jött, éppen itt volt az ideje, és most, amikor eltávozott, ugyancsak itt az ideje. Ha pedig megnyugszunk abban, hogy eljön az idő és letelik az idő, akkor bánatnak és örömmek semmi értelme többé. A régiek azt mondták erről: megoldódott az Uralkodótól (*di* 帝) felfüggesztett kötél.

Amit kihunyni látunk, az a tűzifa; a tűz azonban tovább ég, és nem tudunk róla, hogy valaha kilobbanna.

VI. A HATALMAS ŐSATYA ÉS MESTER

1. Megismerni az ég <a természet> működését, és megismerni (benne) az ember tevékenységét; ez a legfőbb cél. Az ég <a természet> működésének megismerése az ég <a természet> révén jön létre; az ember tevékenységének megismerése pedig azáltal, hogy megismerjük a megismerhetőt és táplálkozunk (*yang* 養)

a tudásunk számára hozzáférhetetlenből. Végigélni égi <természetes> éveinket és nem pusztulni el útközben korai halállal: ez a tudás igazi kiteljesedése.

Van azonban egy szerencsétlenség. A megismerésnek szüksége van (más dolgokra is) ahhoz, hogy helyes legyen. Mármost ha éppen az, amire szüksége van, meghatározatlan marad, akkor honnan tudhatnám, hogy amit éginek <természetesnek> neveznek, az vajon nem emberi-e; és amit emberinek neveznek, az vajon nem égi-e? Éppen azért van szükségünk igaz emberekre (*zhenren* 真人), hogy segítségükkel elérhető legyen az igazi tudás.

Kit nevezünk igaz embernek? A régi idők igaz emberei nem féltek attól, hogy (tudásukkal) egyedül maradnak. Nem vittek végbe hőstetteket és nem szöttek terveket. Akik ilyenek voltak, tévedés esetén sem bántak meg semmit, s ha igazuk volt, akkor sem teltek el önmagukkal; s éppen mert ilyenek voltak, magasra emelkedve sem szédültek, vízbe merülve sem lettek vizesek, tűzbe lépve sem égtek meg. A tudásuk éppen így volt képes felemelkedni odáig, hogy szinte egyesüljön (*ja* 假) a *dao*val 道.

A régi idők igaz emberei alvás közben nem álmodtak, felébredve pedig sohasem aggódtak. Étélük nem volt édes <nem volt ízletes>, lélegzésük mélységes volt. Az igaz emberek a sarkukból <egészen mélyről> lélegzenek, a tömeg emberei azonban a torkukkal lélegeznek, s görcsös fáradsággal nyögik ki szavaikat, mintha csak hányának; mélyek a szenvedélyeik, de éppen ezért sekélyes bennük az égi gépezet <a természetesség működése>.

A régi idők igaz emberei nem ismerték az életnek szóló örömet, s nem ismerték a haláltól való irtózást. Kilépésük (a testi életbe) nem jelentett örömet számukra, s belépésük (az anyagi léten túli világba) nem támasztott ellenkezést bennük. Nyugodtan mentek és nyugodtan jöttek. Nem felejtették el kezdetüket és nem keresték a végüket; elfogadták (életüket) és örültek neki, elfeledkeztek (a halálról) és egyszerűen visszatértek (a testen túli létbe). Elmondhatjuk róluk, hogy szívükkel <elméjükkel> nem akarták megrövidíteni a *daot*, s az emberivel nem akartak segítséget nyújtani az éginek. Ezért nevezzük őket igaz embereknek.

S minthogy ilyenek voltak, a szívük elfelejtett (mindent), arcki-fejezésük nyugodt, homlokuk pedig nagy és széles volt. Hűvösek voltak, s ebben az őszhöz hasonlítottak; langyos melegek voltak,

s ebben a tavaszhoz hasonlítottak. Örömük vagy haragjuk olyan (természetes) volt, mint a négy évszak; a dolgokkal (*wu* 物) mindig olyan viszonyban voltak, ahogyan az megfelelő; és senki sem tudta megismerni a végső pontjukat.

Ezért: ha a bölcs embernek (*shengren* 聖人) fegyvert kell alkalmaznia, elpusztít egy egész országot, de akkor sem veszíti el az emberek szívét <nem idegenedik el az emberektől>; és bár hasznot hajtó áldását tízezer nemzedékre terjeszti ki, ezt nem emberszeretetből (*airen* 愛人) teszi. Aki tehát örül annak, hogy hatással van a dolgokra (*wu*), nem igazán bölcs ember; aki egyeseket jobban szeret (*qin* 親), nem igazán emberséges (*fei ren* 非仁); aki az égi évszakokat (latolgtja), nem igazán kiváló (*fei xian* 非賢); aki nem tud föléje emelkedni haszonnak és kárnak, nem igazán nemes ember (*fei junzi* 非君子); aki a hírnév kedvéért elveszejtí magát, nem jó katona (*fei shi* 非士). Ha önmagunk elpusztítása nem az igazi (*buzhen* 不真), akkor nem szolgálja az embereket. Az olyanok, mint Hu Bujie 狐不偁, Wuguang 務光, Boyi 伯夷, Shuqi 叔齊, Ji 箕 fejedelme, Xuyu 胥餘, Jituo 紀他 és Shen Tudi 申徒狄,³⁸ az emberek szolgálatában fáradoztak, az emberek szükségleteit elégítették ki, de elszalasztották azt, amire nekik maguknak lett volna szükségük.

A régi idők igaz embereinek viselkedése igazságos (*yi* 義) volt, de nem barátkozó (*bupeng* 不朋); jelentéktelennek mutatták magukat, de nem magasztaltak senkit <nem hízelegtek senkinek>; határozottak voltak szögletességükben <saját akarattukban>, de sohasem kemények <makacsak>; mindenkit felülmúltak ürességükkel <a világ iránti közönyükkel>, de ezzel sohasem hivalkodtak; mindig mosolyogtak és vidámnak látszottak, mégis tartózkodók voltak, és ha nem kellett, nem foglalkoztak (az emberekkel). Vonzanak bennünket azáltal, hogy behatoltak énkünkbe (*wose* 我色), s megajándékoznak bennünket azáltal, hogy megszilárdítják erényünket (*de* 德). Szigorúak abban, hogy mindig hasonuljanak a korhoz, de büszkéek is arra, hogy nem lehet őket irányítani <kényszeríteni>; az (emberekkel való) érintkezésükben olyanok, mintha legszívesebben elzárnék (magukat), és szemüket lesütve elfelejteneek beszélni is.

A büntetéseket (*xing* 刑) testnek <alapvetőnek> fogták fel, a szertartásokat (*li* 禮) szárnyaknak <másodlagosoknak>; a tudást úgy fogták fel, mint időhöz igazodást (*shi* 時); az erényt (*de*) pedig

úgy, mint alkalmazkodást. S minthogy a büntetéseket tartották a testnek, békések voltak akkor is, ha ölniük kellett; s minthogy a szertartásokat tartották a szárnyaknak, kortársaikra való tekintettel eleget tettek azoknak. Minthogy a tudást úgy fogták fel, mint igazodást az időhöz, nem is folyamodtak hozzá máskor, csak ha dolgukhoz kellett. S minthogy az erényt úgy fogták fel, mint alkalmazkodást, ezért azt mondták róla, hogy (olyan, mint) akinek lába van, felér a dombra; bár (ugyanekkor) az emberek valójában azt hitték, hogy azt csak különös erőfeszítéssel lehet megvalósítani.

Így amit (az igaz emberek) szeretnek, az egy; amit nem szeretnek, az (ugyanaz az) egy. Amivel egynek tartják magukat, azzal egyek; amivel nem tartják egynek magukat, azzal is egyek. Amiben (az igaz ember) eggyé válik, abban az ég <a természet> társa; amiben nem válik eggyé, abban az emberek társa. S éppen azért nevezzük igaz embernek, mert nem kerekedik fölül benne sem az égi, sem az emberi. A halál és az élet: sors (*ming* 命). Hogy örökké létezzenek, mint az éjszaka és nappal, az égi <természeti törvény>; s hogy az emberek számára olyanok legyenek, ami ellen mit sem lehet tenni, az a dolgok (*wu* 物) természete (*qing* 情). Az emberek az eget atyjuknak tekintik és személyes szeretettel fordulnak feléje; mennyivel inkább (kell tehát szeretnünk) azt, ami magasabb (az égnél)! Az emberek azért tekintenek fejedelmüknek valakit, mert különbnek ítélik önmaguknál és érte vállalják a halált is; mennyivel inkább (megérdemli hát ezt) az igazi (fejedelem)!

Ha a források kiszáradnak, a halak meg egymás hegyén-hátán vannak a szárazföldön, egymás szájából táplálkoznak, egymás nyálkájából jutnak nedvességhez, az távolról sem olyan jó, mint ha kölcsönösen megfelelkeznek egymásról a folyókban és tavakban. Magasztalni Yaot 堯 és ócsárolni Jiet 桀: ez távolról sem olyan jó, mint elfelejteni mind a kettőt és átalakulni a *dao* révén. A természet (*dakuai* 大塊) a testi forma (*xing* 形) által tart fenn bennünket, az élet által fáradságot okoz nekünk, az öregség által szabadulást biztosít, a halál révén pedig megnyugvást nyújt nekünk. Mert ért az életünkhöz, s éppen ezért ért a halálunkhoz is. Arról a csónakról, amit jól elrejtettek a völgyben, vagy arról a szigetről, amely jól el van rejtve a tengerben, azt szokták mondani, hogy biztonságban van. Igen ám, de éjféلكor jön egy erős ember, hátára veszi (a csónakot) és elviszi, az alvó (gazda) pedig mit sem tud róla. A kicsinyt

elrejtteni legmegfelelőbb a nagy, de mindig előfordulhat, hogy (a kicsiny) elvész. Az égalatti <a mindenség> azonban, amely magában az égalattiban <a mindenségben> van elrejtve, sohasem veszhet el. Ez a dolgok (*wu*) tartós fennmaradását biztosító legfontosabb természeti feltétel (*daqing* 大情). Hogy éppen emberi formát öltötünk (*xing*), annak csak örülhetünk; s hogy az emberi forma tízezer változáson megy át anélkül, hogy ennek kezdete és vége lenne, az meg alig felmérhető boldogság! Ezért a bölcs ember (*shengren* 聖人) ott kóborol, ahol a dolgok (*wu*) sohasem veszhetnek el, hanem mind (örökre) megmaradnak. Otthonosnak lenni a korai halálban és az öregségben egyaránt, jól intézni a kezdetet és a véget: ezt még az emberek is utánozni tudják, hát még az (mennyre meg tudja valósítani), amittől minden létező (*wanwu* 萬物) függ, amire minden egyesülésnek és változásnak szüksége van!

Mert ez a *dao*, amelynek van lényege (*qing* 情) és van megbízhatósága (*xin* 信), de nincs tevékenysége (*wuwei* 無為) és nincs testi formája (*xing*); amelyet lehet hagyományozni <tanítani>, de nem lehet megragadni; amelynek birtokába lehet jutni, de amit nem lehet megpillantani; mert önmagában van az alapja, önmagában van a gyökere. Olyan régi időktől fogva létezik szilárdan, amikor még az ég és föld sem létezett; szellemivé tette (*shen* 神) az ősök lelkeit (*gui* 鬼), szellemivé tette az ősi uralkodókat (*di* 帝), megszülte az eget és megszülte a földet. A legvégső pontokon is túl van, mégsem magas; a hat égtáj alatt van, mégsem mély; megelőzi az ég és föld születését, mégsem régi; idősebb a legrégebbi múltnál, mégsem öreg.

Xiwei 狝韋 a birtokába jutott és elrendezte vele az eget és földet; Fuxi 伏羲 a birtokába jutott és kifürkészte vele az ősananyag anyját (*qi mu* 氣母); a Weidou 維斗 csillagkép a birtokába jutott és ezáltal sohasem tévedhet le (helyéről); a nap és hold a birtokába jutottak és ennek következtében sohasem pihenhetnek meg (útjukon); Kanpi 堪坯 a birtokába jutott és megszerezte vele a Kunlun 崑崙 hegyet; Fengyi 馮夷 a birtokába jutott és ennek következtében kóborolhat a nagy folyóban; Jianwu 肩吾 a birtokába jutott és ezért lakhatik a Taishanban 大山; Huangdi 黃帝 a birtokába jutott és általa emelkedett a felhőborította égbe; Zhuanxu 顓頊 a birtokába jutott és ezért lakhatott a Sötét Palotában; Yuqiang 禹強 a birtokába jutott és ott áll az északi sarkon; Xiwangmu 西王母 a birtokába jutott és ott ül a

Shaoguangban 少廣 anélkül, hogy valaki ismerné a kezdetét, vagy valaki ismerné a végét; Pengzu 彭祖 a birtokába jutott és Shun idejétől egészen az öt hegemon uralkodó (*wubo* 五伯) idejéig élt; Fu Yue 傅說 a birtokába jutott és ezáltal lett Wuding 武丁 főminisztere, s vele úgy sikerült kormányoznia az égalattit, hogy felszállhatott a Dongwei 東維 csillagképre, meglovagolhatta a Jiwei 箕尾 csillagképet, s végül elfoglalhatta saját helyét a csillagok között.³⁹

2. Nanbo Zikui 南伯子葵 megkérdezte Nüytől⁴⁰ 女偶 mondván:
– Hogy lehetséges az, hogy éveid száma szerint koros vagy, de megjelenésed olyan, akár egy gyermeké?

Az így felelt:

– Én hallottam a *daoról*.

Nanbo Zikui megkérdezte:

– Hát a *daonak* tanulással a birtokába lehet jutni?

– Nem, hogy is lehetne! – hangzott a felelet. – Te nem is vagy arravaló ember. Bu Liangyi⁴¹ 卜梁倚 azonban rendelkezik a bölcs ember (*shengren* 聖人) tehetségével, csak éppen a bölcs ember *dao*jával nem rendelkezik (még). Én pedig rendelkezem a bölcs ember *dao*jával, csak hogy a bölcs ember tehetsége hiányzik belőlem. Ha meg akarnám tanítani őt (a *daora*), vajon valószínű-e, hogy valóban bölcs emberré válna? Nem bizony. Egyébként is könnyű a bölcs ember tehetségével bírónak megmagyarázni a bölcs ember *dao*ját. Ha magamnál tartanám és magyarázni kezdeném neki, három nap múlva már képes lenne rá, hogy külsőnek tekintse az égalattit <közömbös legyen a világ iránt>. Ha még tovább magamnál tartanám, hét nap múlva képes lenne rá, hogy külsőnek tekintse a dolgokat (*wu* 物). S ha már külsőnek tekintí a dolgokat (*wu*), és még tovább tartanám magamnál, kilenc nap múlva képes lenne külsőnek tekinteni az életet. Ha pedig az életet is külsőnek tekintí, akkor képes rá, hogy oly világos legyen (elméje), mint a reggel, s ha (elméje) olyan lett, mint a reggel, akkor meg tudja pillantani az egyetlent. Ha megpillantotta az egyetlent, akkor elérte, hogy számára nem létezik többé múlt és jelen; s ha számára nem létezik többé múlt és jelen, akkor már képes behatolni oda, ahol többé nem létezik sem halál, sem pedig élet. Ami az életet elpusztítja, maga sohasem hal meg; ami az életet létrehozza, maga sohasem született. A dolgok (*wu*) mind őt követik, mind feléje fordulnak,

mind általa pusztulnak el, mind általa teljeseznek ki. A neve: harcban (született) nyugalom. Hogy harcban (születő) nyugalom, az azt jelenti, hogy harc folyik, és utána következik a kiteljesedés.

Nanbo Zikui most azt kérdezte:

- S te magad honnan hallottál erről?

És (Nüyu) felelte:

- Én az írástudók (*fumo* 副墨) fiaitól hallottam, az írástudók fiai az énekmondók (*luosong* 洛誦) unokáitól hallották, az énekmondók unokái a világoslátástól (*zhanming* 瞻明) hallották, a világoslátás a hallástól (*niexu* 聶許) hallotta, a hallás a hangzástól (*xuyi* 需役) hallotta, a hangzás a hangtól (*wu'ou* 於謳) hallotta, a hang a titoktól (*xuanming* 玄冥) hallotta, a titok az ürességtől (*sanliao* 參寥) hallotta, az üresség pedig a végtelenségtől (*yishi* 疑始) hallotta.⁴²

3. Zisi 子祀, Ziyu 子輿, Zili 子犁 és Zilai 子來,⁴³ négyen beszélgettek egymással, s így szóltak:

- Ki képes rá, hogy a nemléte tekintse fejnek <kiindulópontnak>, az életet tekintse törzsnek <közbülső állapotnak>, s a halált tekintse farnak <természetes végnek>? Ki ismeri fel, hogy a halál és az élet, a fennmaradás és a pusztulás egy-test (*yiti* 一體)? Az ilyen emberrel szeretnénk barátságot kötni.

A négy ember ekkor egymásra nézett, s elnevezték magukat. Egyiküknek sem volt más a szíve <a kívánsága>, így hát egymással kötöttek barátságot.

Nem sokkal ezután Ziyu megbetegedett. Amikor Zixi elment hozzá, hogy tudakozódjék hogyléte felől, (a beteg) így szólt:

- Hatalmas a dolgok (*wu* 物) alkotója, mely így megfogott engem! Olyan púpos volt, mintha megnyílt volna a háta; felül volt az öt nyílása, álla és köldöke egy szinten volt, válla messze a nyaka fölé magasodott, (hátán) csúnya fekély mutatott az ég felé. *Yin* 陰 és *yang* 陽 erői <teste> összekavarodtak, de szíve nyugodt volt és tétlen.

Elvánszorgott a kútig, s meglátva tükörképét a vízben, felkiáltott:

- Ó jaj, a dolgok (*wu*) alkotója alaposan megfogott engem!

Zixi azt kérdezte:

- És most gyűlölöd (a halált)?

- Nem - volt a felelet. - Miért is gyűlölném? Ha (a dolgok alko-

tója) felbomlaszt és átalakítja bal karomat egy kakassá, akkor én vele fogom megállapítani éjszakánként az időt; ha felbomlaszt és átalakítja jobb karomat egy íjjá, akkor én ezzel fogok sütni való baglyot lőni; ha felbomlaszt és átalakítja faromat egy kocsivá, szellememet (*shen* 神) pedig egy lóvá, akkor én azon fogok utazni, és lesz-e szükségem rá, hogy fogatot váltsak? A dolgok elnyerésének megvan a maga ideje, s az elvesztésnek is megvan a maga rendje. Aki megbékél az idővel és tudomásul veszi a dolgok rendjét, abba bánat és öröm többé nem tud beléhatolni. Ezt nevezték úgy a régi időkben, hogy a kötelékek megoldása. Kötelékeit azonban senki sem képes maga megoldani, mert a dolgok (*wu*) megkötözve tartják. Ezek a dolgok (*wu*) azonban nem tudnak megbirkózni az éggel <a természettel>; így van ez régtől fogva. Ugyan miért gyűlölném hát (a halált)?

Nem sokkal később Zilai betegedett meg, s hörögve vívódott a halállal. Felesége és gyermekei körülvették és siratták.

Zili elment hozzá, hogy tudakozódják felőle, s így szólt:

- El innen, menjetek! Ne zavarjátok az átalakulását!

Nekitámaszkodott az ajtónak, s beszélgetést kezdve a beteggel, így szólt:

- Hatalmas az alkotó és átalakító! Vajon mit akar csinálni belőled? Vajon hová vezet most téged? Talán patkánymájat csinál belőled, vagy talán léglábat?

Zilai erre azt mondta:

- Ha a szülők megparancsolják, hogy keletre vagy nyugatra, délre vagy északra menjen, akkor a fiú csak azt teheti, hogy követi a parancsot. Mármost a *yin* és a *yang* sokkalta többek az ember számára, mint a szülők. Ha ők közelebb akarják hozni halálomat, és én nem akarom meghallgatni (parancsukat), akkor lázadó vagyok. Mivel is vádolhatnám őket? (A természet a testi forma által tart fenn bennünket, az élet által fáradságot okoz nekünk, az öregség által szabadulást biztosít, a halál révén pedig megnyugvást nyújt nekünk. Mert ért az életünkhöz, s éppen ezért ért a halálunkhoz is.)⁴⁴ Ha a nagy fémöntő megolvasztja a fémeket, a fém pedig ugrándozni kezd és azt mondja: „Énbőlőlem *moye* 鏹邪 kard⁴⁵ legyen!” – akkor a nagy fémöntő feltétlenül baljós <alkalmatlan> fémnek fogja ítélni. Ha most én, aki egyszer emberi formát öltöttem (*xing* 形), azt mondanám: „Ember legyek, ember legyek (ismét!)” – akkor az alkotó

és átalakító feltétlenül alkalmatlan embernek ítélné engem. Ha tehát az eget és földet <a természetet> úgy fogjuk fel, mint hatalmas olvasztókemencét, az alkotót és átalakítót <a *daot*> pedig úgy, mint nagy fémöntőt, akkor ugyan hová is irányíthatna bennünket, ahol számunkra ne lenne megfelelő? Befejezván (életemet) elalszom tehát, és nyugodtan ébredek fel (bármilyen formában).

4. Zi Sanghu 子桑戶, Meng Zifan 孟子反 és Zi Qinzhang 子琴張,⁴⁶ ezek hárman barátokat kerestek mondván:

– Ki képes rá, hogy velünk legyen azok közepette, akik nincsenek velünk? Ki képes rá, hogy értünk tevékenykedjék azok között, akik nem tevékenykednek értünk? Ki tud felszállni az égre és kóborolni a felhőkön, megragadni a végtelenséget, és mindenről elfeledkezve élni, nem ismerve véget?

Majd hárman egymásra néztek, és elnevezték magukat. Egyikük szíve sem óhajtott mást, így hát egymással kötöttek barátságot.

Kevés idő múltán Zi Sanghu meghalt. Még mielőtt eltemették volna, Kongzi 孔子 tudomást szerzett a dologról, s elküldte Zigongot 子貢,⁴⁷ hogy segítse a temetésnél.

Az egyik (barát) szerkesztett egy dalt, a másik meg pengette lantját, s egymáshoz igazítva a hangokat, azt énekeltek:

„Ó, Sanghu, visszajönnél-e?
Ó, Sanghu, visszajönnél-e?
Te visszatértél immár az igazhoz,
Mi meg itt maradtunk embernek,
Ó, jaj!”

Zigong gyors léptekkel odament hozzájuk, s így szólt:

– Bátorodom megkérdezni, vajon a holttest mellett énekelni a szertartások szerint való dolog-e (*li* 禮)?

Azok ketten egymásra néztek és nevetve mondták:

– Mit érthet ez a szertartások értelméből!

Zigong hazatért, s elmondván az esetet Kongzinak, így szólt:

– Miféle emberek azok? A rendezett magaviseletet nem ismerik, semmit sem törődnek a külsejükkel, s holttest jelenlétében énekelnek, nem változtatják el (ti. gyászosra) arckifejezésüket, számukra nem léteznek előírások. Miféle emberek azok?

Kongzi így felelt:

- Ők a szabályokon (*fāng* 方) túl kóborolnak, míg én megmaradok a szabályokon belül. E külső és belső <a szabályok túllépése és betartása> sohasem találkozhatik egymással. Ügyetlenség volt tőlem, hogy elküldtelek hozzájuk a siratásra. Az ő szabályuk (*fāng*) az, hogy olyan viszonyban vannak a dolgok (*wu* 物) alkotójával, mint (ember az) emberrel, s kóborolnak az ég és föld <a természet> egyetlen leheletében (*yiqi* 一氣). Úgy fogják fel az életet, mint daganatot és gennyestályogot, a halált pedig úgy, mint a tályogtól való megszabadulást s a genny kitódulását. S ha így gondolkodnak, elismerhetnék-e a halál és az élet rangkülönbségét? Ők csak kölcsönvesznek különböző anyagi dolgokat (*yiwu* 異物), azokból alakítják ki testüket (*tongti* 同體). Elfeledkeznek májukról és epéjükéről <testükről>, s elhanyagolják fülüket és szemüket <a külvilág érzékelését>. Számukra minden vég és kezdet egymásba tér meg, s nem tudnak arról, hogy valaha véget érne (ez a folyamat). Teljesen kötetlenül lebegnek, túl minden poron és piszkon, tétlenül kóborolnak és a nem-cselekvés (*wuwei* 無為) mesterségét űzik (*ye* 業). Hogy is lehetnének képesek arra, hogy kínos gondolat gyakorolják a kor szokásait jelentő szertartásokat, élvezetet nyújtva ezzel a tömeg (*zhongren* 眾人) fülének és szemének?

Zigong ekkor megkérdezte:

- Hát akkor te, mester, miért tartod be a szabályokat?

- Engem az ég sújtott ezzel a nagy büntetéssel - felelte (Konfuciusz). - De azért elmondom neked (az igazságot).

Zigong tovább kérdezte:

- Szabadna tudnom, mi hát az ő módszerük (*fāng*)?

És Kongzi felelte:

- A halak a vízben születnek, az emberek a *dao*-ban születnek. A vízben születettek lemerülnek a mélybe és onnan szerzik táplálékukat, a *dao*-ban születettek pedig tétlenül maradnak (*wushi* 無事), s így életük teljes biztonságban van. Ezért mondják, hogy a halak elfeledkeznek egymásról a folyókban és tavakban, az emberek pedig elfeledkeznek egymásról a *dao* művészetében (*shu* 術).

Zigong még azt kérdezte:

- Szabadna-e tudnom, ki a rendkívüli ember (*jiren* 畸人)?

(Konfuciusz) pedig mondotta:

- A rendkívüli ember fölötte áll az embereknek, s egyenlő rangú

az éggel. Ezért mondják, hogy aki az ég szempontjából kis ember (*xiaoren* 小人), az emberek szempontjából nemes ember (*junzi* 君子), s aki az emberek szempontjából nemes ember, az ég szempontjából bizony kis ember.

5. Yan Hui 顏回 kérdést tett fel Zhongninnak⁴⁸ 仲尼 mondván:

– Mengsun Cainak 孟孫才,⁴⁹ amikor meghalt az anyja, sírás közben nem ontott könnyet <nem volt elég keserves a sírása>, szívében nem volt igazán megindult, s úgy teljesítette a gyászszertartásokat, hogy nem is jajgatott. E hármat elmulasztotta, de Lu 魯 fejedelemségben mégis az a híre támadt, hogy kiválóan ért a gyászszertartásokhoz. Van-e hát valami valósága ennek a névnek <alapja ennek a hírnévnek>? Csodálkozom a dolgon.

Zhongni azt felelte:

– Mengsun 孟孫 úr kifogástalanul cselekedett. Tudás dolgában igen előre haladt. Igyekszik megszabadulni (a külsőségektől) és nem hagyja magát kényszeríteni; s így már meg is szabadult. Mengsun úr nem ismeri el az élet értelmét, nem ismeri el a halál értelmét. Így aztán nem ismeri (el), hogy előre menjen-e, hogy hátrafelé menjen-e. Így az átalakulásokat (*hua* 化), amelyek létrehozzák a dolgokat (*wu* 物), úgy fogadja, mint olyan átalakulást, amit nem lehet megismerni; ennyi az egész. Ami éppen átalakulónak látszik, arról honnan tudhatnánk, valóban átalakul-e? S amiről úgy látjuk, hogy nem alakul át, honnan tudhatnánk, nem alakult-e át máris? Nem lehetséges-e, hogy most éppen én is, te is álmodunk, s még nem ébredtünk fel álmunkból? Ő <Mengsun Cai> eleget tesz a külső formáknak (*xing* 形), de nem hagyja befolyásoltatni a szívét. Számára csak egy hajnali kunyhó <útnak indulás> létezik, s nem ismeri a lényeg (*qing* 情) halálát. Mengsun úr már felébredt. Ha az emberek sírnak, ő is sír; ezért beszélnek róla úgy, ahogy beszélnek. Továbbá: mi kölcsönösen énünkről (*wu* 吾) beszélünk, de honnan is tudhatnánk, mi az, amiről azt mondjuk, hogy én? Álmodban madár is lehetsz, s az égre szállsz; álmodban hal is lehetsz, s a mélybe merülsz. Nem tudhatod, hogy most, amikor beszélünk, ébren vagyunk-e vagy álmodunk. Aki megtette a nagy lépést (az anyagi világon túlra), azt már nem éri el a mosolygás; aki pedig még mosolyogni tud <érzelmeiket nyilvánít>, az még nem érte el az igazi rendet. Aki azonban megnyugszik a dolgok

rendjében és úgy távozik el, az beléolvad a végtelen ég <a természet> egységébe.

6. Yi'er zi 意而子 meglátogatta Xuyout 許由,⁵⁰ aki így szól hozzá:

- Mit nyújtott neked Yao 堯?

Yi'er zi így felelt:

- Yao azt mondta nekem: „Először magadat vedd alá az emberség (*ren* 仁) és igazságosság (*yi* 義) elvének, aztán beszélhetsz majd helyességről és helytelenségről.”

Xuyou ekkor így szól:

- Miért jöttél hát hozzám, ha ez a Yao már bélyeget sütött rád az emberség és igazságosság elveivel, s levágta orrodát a helyesség és helytelenség (káros megkülönböztetésével)? Hogyan fogsz így a szabad lebegés, teljes kötetlenség és örök változás útjain kóborolni?

Yi'er zi azt felelte:

- Hát legalább az elválasztó sövényig szeretnék eljutni.

Xuyou pedig mondotta:

- Ez lehetetlen. Egy vaknak semmi értelme beszélni a szemöldök, a szem vagy az arcvonások szépségéről; egy vaknak teljesen hiába beszélnek a kék és sárga, a fekete és fehér színek látványáról.

Yi'er zi így szól:

- Wuzhuang 無莊 elvesztette szépségét, Juliang 據梁 elvesztette erejét,⁵¹ Huangdi 黃帝 elvesztette tudását: valamennyien bekerültek az olvasztókemencébe. Honnan tudhatod, hogy a dolgok (*wu*) alkotója nem gyógyítja-e meg a rám sütött bélyeget, nem pótolja-e ki levágott orromat, s nem tesz-e engem éretté ahhoz, hogy mesterként követhesselek?

Xuyou azt felelte:

- Bizony igaz, ezt nem tudhatom. Elmondom tehát neked a legfontosabbat. Ó, mesterem! Ó, mesterem! Minden dolgot (*wanwu* 萬物) ő irányít, mégsem igazságos (*yi* 義); áldása tízezer nemzedéket is elér, mégsem emberséges (*ren* 仁); idősebb a legrégebb múltnál, mégsem öreg; betakarja s fenntartja az eget és földet, kifarag és kivés mindenféle formát, mégsem leleményes (*qiao* 巧): ő az, amiben kóborolunk.

7. Yan Hui 顏回 így szól:

- Gyarapodom.

Zhongni 仲尼 megkérdezte:

- Mit akarsz ezzel mondani?

- Elfelejtettem az emberség (*ren* 仁) és igazságosság (*yi* 義) elvét - felelte (Yan Hui).

- Az meglehet - mondta (Konfuciusz). - Csakhogy ez nem elég.

Egy más napon (a tanítvány) ismét elébe járult és így szólt:

- Gyapodom.

- Mit akarsz ezzel mondani? - kérdezte (mestere).

- Elfelejtettem a szertartásokat (*li* 禮) és a zenét (*yue* 樂) is - mondta (Yan Hui).

- Az meglehet; csakhogy ez sem elég - szólt (Konfuciusz).

Ismét más napon újra elébe állt (a tanítvány) és így szólt:

- Gyapodom.

- Mit akarsz ezzel mondani?

- Képes vagyok az „ülve feledésre”.

Zhongni felélénkülve kérdezte:

- Mit értesz azon, hogy ülve feledés?

Yan Hui így felelt:

- Elvettem magamtól tagjaimat és testemet, elhagytam halásomat és látásomat, megszabadultam testi alakomtól (*xing* 形), eltávolítottam tudásomat, és azonosultam a mindent áthatóval (*datong* 大通). Ezt jelenti az ülve feledés.

Zhongni ekkor így szólt:

- Ha azonosultál velem, akkor nem ismeresz többé előszeretettel <vágyat>; ha így átalakultál, akkor nem ismeresz többé állandó szabályt (*chang* 常). Ezzel pedig sokkal bölcsebb (*xian* 賢) lettél nálam, s én csak arra kérlek, hogy téged követve nyomodban járhassak.

8. Ziyu 子輿 és Zisang 子桑 barátok voltak. Amikor egy ízben tíz napon át szakadt az eső, Ziyu így szólt:

- Félek, hogy Zisang belebetegszik.

Ennivalót csomagolt hát össze, s elindult, hogy táplálékul elvigye neki. Amikor Zisang kapujához ért, hallotta, hogy (barátja) félig énekelve, félig sírva pengeti lantját, azt mondogatván:

- Az apám? Az anyám? Az ég? Az emberek?

Hangja időnként elhalt, s kapkodva mondta versének szavait (*shi* 詩).

Ziyu belépett és így szólt hozzá:

– Mi okod van rá, hogy ilyen dalt énekelj?

(Zisang) azt felelte:

– Azon elmélkedem, kinek is köszönhetem, hogy ebbe a végső nyomorúságba jutottam; de nem találtam meg (bajom okozóját). Apám és anyám miért akarná, hogy ilyen szegény legyek? Az ég önzetlenül (*wusi* 無私) borul fölénk, a föld önzetlenül hordoz bennünket, miért volna tehát érdeke az égnek és földnek, hogy szegénnyé tegyen engem? Keresem, hogy ki tette ezt, és nem találok. Az, hogy mégis ebbe a végső nyomorba jutottam: sorsom rendelése (*ming* 命).

VIII. ÚSZÓHÁRTYA A LÁBUJJAK KÖZT

Az úszóhártya a lábujjak között, vagy pedig egy hatodik ujj a kézen: az emberi természet (*xing* 性) révén támadnak, de fölöslegese-
sek az erény (*de* 德) szempontjából. A bőrkinövések és daganatok a testből (*xing* 形) nőnek ki, de fölöslegese-
sek az emberi természet szempontjából. Ugyanígy a különféle módszerek (*fang* 方), melyek az emberség (*ren* 仁) és igazságosság elvére (*yi* 義) vonatkoznak, mind kívülről állnak szemben (*lie* 列) öt érzékünkkel, és nem a *daohoz* 道 és *dehöz* 德 igazodnak. Ezért akinek úszóhártya van a lábán, az egy haszontalan húsdarabot hordoz magán; akinek pedig hatodik ujja van a kezén, az egy haszontalan ujjat növesztett magának. A különféle módszerek <erkölcsi tanítások>: úszóhártyák és ötödik ujjak csupán az öt érzék természetes hajlamai (*qing* 情) szempontjából, féktelen elfajulás csupán az emberség (*ren*) és igazságosság (*yi*) gyakorlásában, és mértéktelenség a bölcsesség (*congming* 聰明) alkalmazásában.

Így akinek úszóhártya van a látásán <túlteng a látó-érzéke>, az összezavarja az öt színt, mértéket nem ismer a díszítésekben (*wenzhang* 文章), s a kék és sárga, fekete-fehér és fekete-kék színek ragyogtatásában nem nyugszik addig, amíg Lizhut⁵² 離朱 el nem éri. Akinek túlságosan finom a hallása, az összezavarja az öt hangot, mértéket nem ismer a hat síphang dolgában, s a fém-, kő- és selyem-hangok, valamint a Huangzhong 黃鐘 és a Dalü⁵³ 大呂 megszólaltatásában nem nyugszik addig, amíg el nem éri Kuang 曠 muzsikamestert. Akinek hatodik ujj van <aki túlzó>

az emberség erényében (*ren*), az kigyomlálja az igazi erényt (*de*) és elfojtja eredeti természetét (*xing*), csakhogy olyan hírnevet szerezzen magának, amit aztán mint elérhetetlen példát (*fa* 法) sípbal és dobbal magasztal az egész égalatti; és nem nyugszik, amíg el nem éri Zeng Shent 曾參 és Shi Qiut 史鯀.⁵⁴ Akinek úszóhártyája van a vitakozásban <túlteng a vitakészsége>, az tetőcserepekként rakogatja egymásra és kötélként kötözgeti össze (érveit), s mondataiba bezárkózva kószálni engedi szívét <elméjét> a keménység és fehérség, azonosság és különbözőség között, s fáradságosan és lépésről lépésre igyekszik bizonyítani haszontalan beszédeket, nem nyugodva mindaddig, míg Yang Zhut 楊朱 és Mo Dit 墨翟 el nem éri.⁵⁵ Mindezek a különféle úszóhártyákkal és fölösleges ujjakkal rendelkező tanítások (*dao*) nem mutatják meg a tökéletes irányt az égalattinak.

A tökéletes irányt az tudja megmutatni, ami nem hanyagolja el alaptermészetünk által meghatározott eredeti hajlamainkat (*xing-ming zhi qing* 性命之情). Így az összetartozás nem lesz úszóhártya, (az új dolog) kiágazása nem lesz hatodik ujj, a hosszú nem lesz fölösen hosszú, a rövid nem lesz elégtelen. Például: a kacs lába rövid, de ha meg akarjuk nyújtani, fájdalmat okozunk neki; a daru lába viszont hosszú, ám ha levágunk belőle egy darabot, szenvedést okozunk neki. Ezért: ami természettől fogva (*xing*) hosszú, azt nem szabad megrövidíteni, s ami természettől fogva rövid, azt nem szabad megnyújtani. Akkor aztán nem támad fájdalom, amelytől meg kellene szabadulnunk.

Ó, az emberség (*ren*) és az igazságosság elve (*yi*) éppenséggel nem emberi érzelmek (*renqing* 人情)! Az emberséggel és igazságossággal miért is (vállalnánk magunkra) oly sok szenvedést! Hiszen ha valakinek úszóhártya köti össze az ujjait, és ezt elvágjuk, az sírni fog; akinek pedig hatodik ujja van a kezén, s ezt lenyisszantjuk, az kiabálni fog. Az egyik számszerűen valami fölöslegessel rendelkezik, a másiknak meg számszerűen nincs elegendő (ujja, ti. ezek össze vannak kapcsolódva), ám a szenvedésben mindketten egyek. A mostani korban az erényes (*ren*) emberek vaksi szemmel jajonganak a kor nyomorúsága felett, a nem-erényes (*buren* 不仁) emberek pedig erőszakot téve természettől meghatározott eredeti érzelmeiken (*qing* 情), az előkelőség és gazdagság után sóvárognak. Ezért gondolom hát, hogy az emberség és igazságosság

erénye nem felel meg az ember természetes érzelmeinek! A Három Dinasztia⁵⁶ óta mi más (eredményét látjuk ezeknek az elveknek) az égalattiban, mint a zűrzavart!

Aki kampóval és szabályozó zsinórral, körzővel és szögvasal akar szabályozni valamit, annak le kell vágnia (az alakítandó tárgy) eredeti természetéből (*xing*); aki kötözéssel és csomózással, enyvvel és lakkal akar megerősíteni valamit, annak meg kell sértenie (a dolog) eredeti állapotát (*de*). Szabályokat állapítani meg a szertartások (*li*) és a zene (*yue*) számára, ápolgatni az emberség (*ren*) és az igazságosság elvét (*yi*), hogy ezek vigaszt nyújtsanak az égalatti minden lakója szívének: ez a természetes állapot (*changran* 常然) elvesztegetése. Mert az égalattinak megvan a maga természetes állapota (*changran*). Ez a természetes állapot (azt jelenti): ami görbe, nem kampótól görbe; ami egyenes, nem zsinórtól egyenes; ami kerek, nem körzőtől kerek; ami négyszögletes, nem szögvastól négyszögletes; aminek elvált részei összekapcsolódnak, az ezt nem enyvnek és lakknak köszönheti, és ami szorosan összekötődik, az ezt nem kötélnek és huroknak köszönheti. Az égalattiban tehát vonzások keletkeznek, anélkül hogy tudni lehetne, miképpen keletkeznek; az egyesülések mind maguktól következnek be, anélkül hogy tudni lehetne, miképpen történt. S minthogy nincs ez másként a legrégebb időktől mind a mai napig, nem szabad ebben semmi kárt tenni. Akkor pedig ugyan mire való az emberség és igazságosság erénye, amelyek éppen úgy egyesítenek, ahogyan az enyv és a lakk, a kötél és a hurok? S miért kellene (ezekkel a módszerekkel) betolakodni a *dao* és a *de* <a természeti törvények> területére? Mindez csak kételyeket támaszt az égalattiban. Márpedig a kicsiny (dolgokban való) kétely megváltoztatja az irányt (*fang* 方), a nagy (dolgokban való) kétely pedig megváltoztatja az alaptermészetet (*xing*). Hogy én mindezt honnan tudom? Amióta a Yu-uralkodó 虞 <Shun 舜> kitalálta az emberség és az igazságosság erényét, hogy velük kavargja fel az égalattit, azóta az égalattiban kivétel nélkül mindenki az emberség és az igazságosság erényére vonatkozó parancsolatok (*ming* 命) után rohan. Mi más ez, ha nem az eredeti természet (*xing*) megváltoztatása az emberség és az igazságosság erénye által?

Megkísérlem, hogy ezt jól megfogalmazzam. A Három Dinasztia korától fogva az égalattiban senki sincs, aki a külvilág dolgai (*wu*)

által meg ne változtatta volna eredeti természetét (*xing*). A kis emberek (*xiaoren* 小人) életüket áldozzák a haszonért (*li* 利), az írástudók (*shi* 士) életüket áldozzák a hírnévért (*ming* 名), a főhivatalnokok (*dafu* 大夫) életüket áldozzák a családjáért (*jia* 家), a szent emberek (*shengren* 聖人) pedig életüket áldozzák az égalattiért. Ezek az urak foglalkozásukat tekintve nem azonosak, hírnevüket tekintve is nagyon különböznek egymástól, abban azonban egyek, hogy megsértik eredeti természetüket (*xing*) és egész lényüket (*shen* 身) feláldozzák (a külvilági dolgokért). Egy rabszolga (*zang* 臧) meg egy gyerek (*gu* 穀) együtt legeltették juhaikat, s mind a ketten elvesztették juhaikat. Amikor megkérdezték a rabszolgát, hogy mit csinált, kiderült, hogy könyveket vitt magával és azokat olvasta. Megkérdezték a gyereket is, hogy mit csinált, s kiderült, hogy ő kockajátékkal szórakozott. A két ember foglalatossága tehát nem volt azonos, de megegyeztek abban, hogy elvesztették a juhokat.

Boyi 伯夷 a hírnév (*ming*) kedvéért halt meg a Shouyang (hegyek) lábánál, Rabló Zhi 跖 pedig a haszon (*li*) miatt halt meg a Dongling 東陵 csúcsán.⁵⁷ Amiért ez a két ember meghalt, az nem volt azonos, abban azonban, hogy megrövidítették életüket és megsértették eredeti természetüket (*xing*), teljesen egyenlőek. Ugyan miért kellene Boyi tettét helyeselnünk, Rabló Zhiét pedig elítélnünk? Az égalattiban mindenki feláldozza magát (valamiért). Csakhogy azokat, akik az emberség és igazságosság elvéért (*renyi* 仁義) áldozzák fel magukat, a szokás szerint (*su* 俗) nemes embernek (*junzi* 君子) nevezik, azokat pedig, akik anyagi javakért (*huocai* 貨財) áldozzák fel magukat, a szokás szerint kis embernek (*xiaoren*) nevezik. Ám ha önmaguk feláldozásával egy és ugyanazt teszik, van-e akkor nemes ember (*junzi*) és kis ember (*xiaoren*)? Mivel mindkettő megrövidítették életüket és megkárosították eredeti természetüket (*xing*), voltaképpen Rabló Zhi is éppen olyan volt, mint Boyi. Hogyan is ítélnénk kettejük közül az egyiket nemes embernek (*junzi*), a másikat meg kis embernek (*xiaoren*)?

Ha valaki alárendeli eredeti természetét (*xing*) az emberség és az igazságosság erényének, akkor vigye akár odáig, mint Zeng Shen és Shi Qiu, én mégsem ezt nevezem jónak. Aki alárendeli eredeti természetét az öt íznek, jusson bár olyan tökélyhez, mint Shu'er 俞兒,⁵⁸ én mégsem ezt nevezem jónak. Aki alárendeli eredeti természetét az öt hangnak, elérhet ebben olyan fokot, akárcsak

Kuang muzsikamester, én mégsem ezt nevezem jó hallásnak. Aki alárendeli eredeti természetét az öt színnek, viheti olyan tökéletességre is, mint Lizhu 離朱, én mégsem ezt nevezem világosanlátásnak. Amit én jónak nevezek, annak semmi köze az emberség és az igazságosság elvéhez; a jóság a természetes erényben (*de*) van, és semmi másban. Amit én jónak nevezek, annak semmi köze az úgynevezett emberséghez és igazságossághoz; nem más az, mint szabadjára engedni a természettől meghatározott (*xingming* 性命) érzelmeket (*qing*). Amit én jó hallásnak nevezek, az éppen nem a külvilág (*bi* 彼) meghallása, hanem csakis önmagunk hallása. Amit én világosan-látásnak nevezek, az éppen nem a külvilág megpillantása, hanem csak önmagunk megpillantása. Aki önmagát nem látja, csak más dolgokat (*bi*) lát, vagy aki önmagának nem jut birtokába, csak más dolgok birtokába jut, az olyasmit vesz birtokába, amit másoknak kellene birtokba venniük, s nem birtokolja azt, amit neki magának kellene birtokolnia, továbbá olyan eredményt ér el, amit másnak kellene elérnie, és nem éri el azt az eredményt, amit neki magának kellene elérnie. Aki pedig olyan eredményt ér el, amit másnak kellene elérnie, és nem éri el azt az eredményt, amit neki magának kellene elérnie, az lett légyen akár Rabló Zhi, akár Boyi, valójában egy és ugyanazt teszi: tévelyeg és eltéved. Én ezt a *dao* és a *de* megcsúfolásának tartom. Ezért egyrészt nem vetemedem arra, hogy az emberség és az igazságosság erényét gyakoroljam, másrészt (éppen ezért) nem vetemedem arra sem, hogy téves és alantas tetteket kövessek el.

XVII. AZ ŐSZI ÁRADÁS

1. Megérkezett az őszi áradás ideje, s száz folyam ömlött a Folyóba. Olyan hatalmasan megáradtak a zavarosan hömpölygő vizek, hogy egyik partjáról a másikig nem lehetett megkülönböztetni egymástól egy ökröt és egy lovat. A Folyó Véne (*Hebo* 河伯)⁵⁹ boldogan örvendezett ezen, mert úgy gondolta, hogy az égalatti minden szépsége most egyedül az övé. A vízfolyást követve haladt Kelet felé, s megérkezett az Északi Tengerhez. Ott arccal Keletnek nézett-nézett előre, de sehol sem látta a víz határát. Ekkor a Folyó Véne megfordult, Ruora 若 <a tengeristenre> pillantott, és sóhajtva így szólt:

- Bizony, reám is illik a falusi mondás, hogy aki száz utat ismer, már azt hiszi, nincs nála okosabb. Ezt mondom én. Pedig hallottam már olyanokról, akik kevésnek tartották Zhongni 仲尼 tudományát (*wen* 聞) és könnyűnek ítélték Boyi 伯夷 igazságosságát (*yi* 義), csak éppen nem akartam hinni nekik. Most azonban látom, mily kimeríthetetlen vagy te. Ha nem jöttem volna el a kapudhoz <hozzád>, akkor az a veszély fenyegetne, hogy a hatalmas módszer mesterei (*dafang zhi jia* 大方之家) örökké csak nevetnek rajtam.

Ruo, az Északi Tenger (istene) így válaszolt:

- Kúti békával nem lehet a tengerről beszélni, mert őt fogva tartja saját gödre. Nyári rovarral nem lehet a jégről beszélni, mert ő csak saját évszakát ismeri. Tévelygő írástudóval (*qushi* 曲士) nem lehet a *daoról* beszélni, mert őt megkötik a saját tanai. Ma te kijutottál határaid közül, megpillantottad a hatalmas tengert, és felismerted saját nyomorúságodat, így veled már lehet beszélni a nagy törvényekről (*dali* 大理). Az égalattiban nincs hatalmasabb víz a tengernél; tízezer folyam torkollik belé, s nem tudni róla, hogy valaha szünetelne (a vizek beléömlése), mégsem telik meg soha; a Weilü 尾閭 sziklánál⁶⁰ pedig egyre párolog, nem tudni, mióta, mégsem fogy el soha. Tavasszal és ősszel mit sem változik, árvízről és aszályról mit sem tud; sokkal hatalmasabb tehát, mint a Folyam és a Folyó minden vize, nem is lehet őket összemérni. És én mégsem tartom nagyra magamat soha, mert alakomat (*xing* 形) összehasonlítom az éggel és a földdel <a mindenséggel>, és tudom, hogy leheletemet (*qi* 氣) a *yintől* 陰 és a *yangtól* 陽 kapom. Az ég és a föld között <a mindenségben> én is akkora vagyok csupán, mint egy kicsiny kő vagy kicsiny fa a hatalmas hegyen, amely éppen csak hogy létezik, alig-alig láthatóan. Hogyan is tarthatnám nagyra magamat? Azt hiszed, a négy tenger az ég és föld között nem olyan csupán, mint kicsiny emelkedés vagy mélyedés a hatalmas mocsárban? Vagy azt hiszed, a középső fejedelemség (*zhongguo* 中國) a tengerek között nem olyan csupán, mint parányi gabonaszem a hatalmas magtárban? Amikor az anyagi dolgok (*wu* 物) számát akarjuk megjelölni, tízezret (*wan* 萬) mondunk; nos, az ember csak egy ezek <a „dolgok”> közül. Az emberek sokaságából, amely a kilenc tartományt benépesíti, amely gabonával táplálkozik, hajón s kocsin érintkezik egymással, ugyancsak egy csupán az (egy) ember. Ha (az egyes embert) a tízezer létezőhöz (*wanwu* 萬物) mérjük,

nem annyi lesz-e csupán, mint egyetlen szőrszál végecskéje a ló testén? Íme, hát ezzel foglalkozott annyit az Öt Uralkodó, ezért küszködött a három király <dinasztia>;⁶¹ ez okozott annyi gondot az erényes férfiaknak (*renren* 仁人), ezért fáradoznak annyit a hivatalt viselő írástudók (*renshi* 任士). Boyi 伯夷 elhárította magától (a kormányzást), s ettől lett hírneves (*ming* 名); Zhongni 仲尼 beszélt erről (ti. Boyi erényéről), s ezért tartották nagy tudósnak (*bo* 博). Önmagukról persze (az említettek mind) igen sokat tartottak, s ebben éppen olyanok, mint te, aki az imént oly nagy véleménnyel voltál magadról a vized (bősége) miatt.

2. A Folyó Véne így szólt:

- Akkor hát az a helyes, ha az eget és földet <a természet> tartom hatalmasnak, a szőrszál végét pedig kicsinynek?

Ruo 若, az Északi Tenger így válaszolt:

- Nem helyes. Mert a dolgok (*wu* 物) mértéke kimeríthetetlen, az idő sohasem áll meg, a sorsokban (*fen* 分) nincs semmi állandóság, a kezdetnek és végnek nincs okozati összefüggése (*gu* 故). Ezért a nagy bölcsességű ember, akár távoli, akár közeli dolgokat szemlél, a kicsinyt nem tartja jelentéktelennek, a nagyot nem tartja soknak, hiszen tudja, hogy a dolgok (*wu*) mértéke kimeríthetetlen <meghatározatlan>. Vizsgálódó pillantása áthatol jelenen és múlton, de nem bánkódik azon, ami elmúlt, s nem áll lábujjhegyre azért, amit leszakíthat <nem türelmetlen a jelennel szemben>, hiszen tudja, hogy az idő nem ismer megállást. Tökéletesen megérti a felvirágzás és a pusztulás (váltakozását), így nem örvendezik azon, hogy elnyert valamit, s nem bánkódik azon, hogy veszített, hiszen tudja, hogy a sorsokban (*fen*) nincs semmi állandóság. Világosan látja a sima ösvényt, de nem örül túlságosan annak, hogy él, és nem tartja szerencsétlennek a halált, hiszen tudja, hogy a kezdet és vég között nincs okozati összefüggés (*gu*). Ha felmérjük azt, amit az ember tud, sokkal kevesebbnek találjuk, mint azt, amit (az ember) nem tud; élete idejét pedig sokkal kevesebbnek, mint azt az időt, amelyben még nem élt. Ha tehát ezzel az egészen kicsinnyel próbáljuk kimeríteni a végtelen nagy teret, akkor tévedésbe és zűrzavarba jutunk, és sohasem tudjuk megtalálni önmagunkat. Így szemlélve a dolgokat, honnan is tudhatnánk, hogy a szőrszál végecskéje elég kicsiny-e ahhoz, hogy vele határozzuk meg

a legkisebbit, és honnan tudhatnánk, vajon az ég és föld elég nagy-e ahhoz, hogy kimerítsük vele a végtelen nagy térséget?

3. A Folyó Véne így szólt:

– Korunk bölcselkedői (*yizhe* 議者) mind azt mondják: „A legfinomabbnak nincs alakja (*xing* 形), a legnagyobbat pedig nem lehet körülfogni.” Hitelt érdemel ez (az állítás)?

Ruo 若, az Északi Tenger így felelt:

– A kicsiny felől nézve nem lehet áttekinteni a nagyot, a nagy felől nézve nem látni világosan a kicsinyt. Mármost a legfinomabb: a kicsinyek közt a legkisebb; a tömeges pedig: a nagyok közt a legnagyobb. Ebben a körülményben van az oka annak, hogy (e két fogalmat) különbözőképpen kell alkalmazni. Ám a finom és a durva fogalma egyaránt csak az alakkal bíró dolgokra (*youxingzhe* 有形者) vonatkozik. Aminek nincs alakja (*wuxing* 無形), azt számokkal mérve nem tudjuk felosztani; amit nem lehet körülfogni, azt számokkal mérve nem tudjuk kimeríteni. Amiről szavakban véleményt lehet alkotni, az csupán a dolgok (*wu* 物) durvasága; amit gondolatlanul meg lehet ragadni, az (szintén csak) a dolgok (*wu*) finomsága. Amiről szavakban nem tudunk véleményt alkotni, s amit gondolatokkal sem tudunk teljesen megérteni, az nem korlátozódik többé a finomságra vagy durvaságra <az anyagi létre>.

Ezért a nagy ember (*daren* 大人) magatartása olyan, hogy másoknak nem támad belőle károsodása, de nem tartja sokra emberségét (*ren* 仁) és kegyességét (*en* 恩); nem kezd vállalkozásba a haszon (*li* 利) kedvéért, de nem veti meg (haszonlesésük miatt) a rabszolgákat (*menli* 門隸); nem harcol a vagyonért és gazdagságért, de nem tartja túlságosan nagyra az elhárítás és átengedés erényét; ügyeiben nem támaszkodik másokra, de nem kérkedik azzal, hogy megél a saját erejéből, és nem veti meg a mohóság pizskában (tengődőket) sem. Magatartásával kiválik az egyszerű emberek közül, de nem kérkedik a különbözőségével <különb voltával>. Tetteiben igyekszik követni a sokaságot, és nem veti meg még az ügyes nyelvű hízelgőket sem. A világ hivatali jövedelmeit nem tartja ösztönzőnek, a bukást és kegyvesztettséget nem tekinti szégyennek. Tudja, hogy a helyest és helytelen nem lehet egymástól elválasztani, a kicsit és a nagyot nem lehet egymástól megkülönböztetni. Hallottam egy mondást: „A *dao* 道 szerint élő

ember nem hallat magáról; a tökéletes erény (*de* 德) nem akar nyerni.⁶² A nagy embernek nincs énje (*wuji* 無己). Ez a részek (*fen* 分) összekötésének legmagasabb foka.

4. A Folyó Véne így szólt:

- Valamilyen dolgon (*wu* 物) kívül vagy a dolgon belül van-e az a pont, ahová eljutva meghatározható az előkelőség vagy közönségesség, ahonnan meghatározható a kicsinység vagy nagyság?

Ruo 若, az Északi Tenger így válaszolt:

- A *dao* 道 szempontjából tekintve a dolgok (*wu*) közt nem létezik előkelő és közönséges; a dolgok szempontjából tekintve mindegyik önmagát tartja előkelőnek és a többi közönségesnek; a sokaság szempontjából tekintve az előkelőség és közönségesség nem magukon az egyeseken múlik. A dolgok különbözőségének szempontjából tekintve: ha azért tartunk nagynak valamit, mert nagyobb valami másnál, akkor a tízezer dolog (*wanwu* 萬物) közt nincs olyan, amely ne lenne nagy (hiszen minden dolog nagyobb valami másnál); és ha azért tartunk kicsinek valamit, mert kisebb valami másnál, akkor a tízezer dolog közt nincs olyan, amely ne lenne kicsi. Felismerni, hogy az ég és föld maga is csupán egy gabonaszemecske, s tudni, hogy a szórszál végecskéje maga is hatalmas hegy (a nála kisebbekhez viszonyítva): ez a mértéket kereső szemlélet. Az érdemek <a hasznosság> szempontjából tekintve: ha azért tartjuk (hasznossággal) bírónak a dolgot, mert valóban van valami (haszna), akkor a tízezer dolog közt nincs olyan, amely ne rendelkezne ilyennel; ha pedig azért tartunk ezzel nem rendelkezőnek valamit, mert nem rendelkezik (számunkra való haszonnal), akkor a tízezer dolog közt nincs olyan, amely rendelkezne ilyennel. Felismerni, hogy Kelet és Nyugat ellentétben áll ugyan egymással, de éppenséggel nem képes megszüntetni egymást: ez a hasznosságok (*gong* 功) különbözőségének leszögezése. Végül a hajlamok szempontjából tekintve: ha azért helyeslünk valamit, mert mások helyeslik, akkor a tízezer dolog közt nincs olyan, amely ne lenne helyeselhető; ha pedig azért ítélünk el valamit, mert mások elítélik, akkor a tízezer dolog közt nincs olyan, amely ne lenne elítélhető. Felismerni, hogy Yao 堯 és Jie 桀 (erénye) önmagát helyesli, egymást pedig elítéli: ez a hajlam szerinti ítélkezés (kritikai) szemlélete.

Hajdanában Yao és Shun 舜 lemondott a trónról, s igazi uralkodók (követték őket);⁶³ Zhiguai 之噲 is lemondott, de őt pusztulás követte.⁶⁴ Tang 湯 és Wu 武 harcolt, s (mindkettő) király lett (*wang* 王);⁶⁵ Bogong 白公 is harcolt, de ő belepusztult.⁶⁶ Ha így szemléljük a dolgokat, láthatjuk, hogy a harc és az engedékenység elvének (*li* 禮), Yao és Jie magatartásának, az előkelőségnek és közönségességnek megvan a maga ideje, s nem lehet ezekben megállapítani semmi állandót.

A faltörő kossal be lehet törni egy városfalat, de nem lehet egy rést betömni vele; ezért beszélünk különböző eszközökről. A jó paripa egy nap alatt ezer mérföldnyire vágat, de patkányt sokkal jobban fog a vadmacska; ezért beszélünk különböző képességekről. A kuvik vagy a bagoly éjszaka bolhát képes fogni, s megkülönbözteti a szőr-szál végét is, de nappal hiába mereszti szemét, nem látja meg a hegyeket sem; ezért beszélünk különböző alaptermészetekről (*xing* 性). Ezért mondom, hogy aki csak a helyeset ismeri el mesterének, de mit sem tud a helytelenről; aki csak a jó kormányzást ismeri el mesterének, de mit sem tud felfordulásról, az még nem értette meg az ég és föld <a természet> törvényeit s a dolgok (*wanwu*) természetét (*qing* 情). Olyan ez, mint mesterünknek tartani az eget, de nem ismerni a földet, vagy mesterünknek tartani a *yin* 陰, de mit sem tudni a *yang* 陽. Nyilvánvaló, hogy ez lehetetlen magatartás. Aki pedig mégis így beszél, s nem hajlandó felhagyni ezzel, az vagy ostoba, vagy hazudozó. Az ősi uralkodók különbözőképpen mondtak le a trónról, a három dinasztia különbözőképpen öröközte tovább a trónt. Aki eltér a korától és ellentétbe kerül a szokásokkal, azt zsarnoknak nevezik; aki pedig alkalmazkodik a korához és követi a szokásokat, azt igazságos (*yi* 義) embernek nevezik. Csendben légy <elmélkedj ezen>, Folyó Véne! Honnan ismerhetnéd hát meg az előkelőség és a közönségesség kapuját, a kicsinység és a nagyság házát?

5. A Folyó Véne így szólt:

– De ha így van, akkor vajon mit kell tennem s mit nem szabad tennem? Végül is mi irányítson abban, hogy mit kell visszautasítanom és mit kell elfogadnom, mit kell megragadnom és mit kell elhagynom?

Ruo 若, az Északi Tenger így felelt:

- Ha a *dao* 道 szempontjából nézzük a dolgokat, akkor a kérdés, hogy mi előkelő és mi közönséges, fölösleges ellentét támasztása csupán; ne hagyj tehát, hogy elragadja becsvágyadat (ez a kérdés), mert akkor lesántulsz a *dao* útján. Az a kérdés, hogy mi kevés és mi sok, csak köszönetmondáskor és ajándékozáskor helyénvaló; ne legyen tehát egyoldalú a viselkedésed, mert akkor messzire távolodsz a *daotól*. Légy szigorú, mint egy ország birtokló fejedelme (*youjun* 有君), aki önérdek nélkül (*wusi* 無私) gyakorolja erényét (*de* 德); légy megfontolt, mint az áldozatokat fogadó földisten (*youshe* 有社), aki részrehajlás nélkül (*wusi* 無私) boldogítja az embereket; légy éppen olyan végtelen, mint a négy világtáj határtalansága, amely nem ismer semmiféle körülhatárolt területet. Összefoglalóan (*jian* 兼) átfogni valamennyi dolgot (*wanwu* 萬物), előszeretettel és különös kedvezés nélkül: ezt nevezzük az egyoldalúságtól való mentességnek (*wufang* 無方). S ha minden dolgot (*wanwu*) egyformának tartunk, akkor ugyan melyik lehet rövid s melyik lehet hosszú közöttük? A *dao* nem ismer kezdetet és véget, csak az anyagi dolgoknak (*wu*) van életük és haláluk, mert nem képesek megtartani teljességüket. Egyszer üresek, máskor meg teltek; nem tudnak megmaradni testi formájukban (*xing* 形). Az éveket nem lehet visszatartani, az időt nem lehet megállítani. Pusztulás és nyugalom, teltség és üresség mindig véget ér, de mindig újra kezdődik. Ezt lehet elmondani a hatalmas igazságosság (*dayi* 大義) szabályáról (*fang* 方), így lehet szavakba foglalni a dolgok (*wanwu*) alaptörvényét (*li* 理). A dolgok (*wu*) élete olyan, mint a vágató ló: nincs mozdulat, amely ne hozna változást, s nincs olyan pillanat, amelyben át ne alakulnának. Hogy mit kell tenned és mit nem szabad tenned? Hagyd mindig, hogy minden magától alakuljon!

6. A Folyó Véne így szól:

- De ha így van, akkor miért előkelő <megbecsülendő> mégis a *dao* 道?

Ruo 若, az Északi Tenger így felelt:

- Aki ismeri a *daot*, az feltétlenül megérti a törvényeket (*li* 理); aki megértette a törvényeket, az feltétlenül világosan lát a mérlegelésekben; aki eddig világos fejjel tud mérlegelni, azt a dolgok (*wu* 物) részéről semmi kár nem érheti. Aki tökéletes erényű (*de* 德), azt tűz sem képes megégetni, víz nem képes elnyelni, hideg

és hőség nem képes megkárosítani, madarak és vadállatok nem képesek megrabolni. Ez nem azt jelenti, hogy (a tökéletes erényű ember) semmibe veszi az ilyesmit, hanem azt, hogy pontosan tudja, mi biztosítja békéjét, és mi dönti veszélybe; hogy nyugodt tud maradni szerencsétlenségben és szerencséében egyaránt; hogy gondosan ügyel rá, mit távolítson el magától és mit közeleltsen meg. Ezért nincs olyasmi, ami képes lenne ártalmára lenni. S ezért mondom, hogy az éginek a bensőben kell lennie, az emberinek pedig a külsőben. Az erény (*de*) az égin alapszik. Aki felismeri, hogyan működik (benne) az égi és az emberi, az szilárd alapot talál az égiben és megfelelő helyet <támaszt> az erényben (*de*); az tétova léptek és hajladozás után visszatért a legfontosabbhoz, s elmondhatja, hogy elérte célját.

- De mit nevezel éginek és mit emberinek? - kérdezte (a Folyó Véne).

Ruo, az Északi Tenger pedig felelte:

- Az ökörnek és a lónak négy lába van: ezt nevezem éginek. Kantárt tenni a ló fejére s átfúrni az ökör orrát: ezt nevezem emberinek. Így tehát: aki az emberivel nem pusztítja el az égit, aki saját akaratával (*gu* 故) nem pusztítja el a sorsát (*ming* 命), aki a szerzésvágygal nem teszi tönkre hírnevét, aki gondosan őrizi (*a daot*) és soha el nem veszíti, arról elmondhatjuk, hogy visszatért valódi (természetéhez).

7. Az egylábú *kui* 夔 irigylí az ezerlábút, az ezerlábú irigylí a kígyót, a kígyó irigylí a szelet, a szél irigylí a szemet, a szem irigylí a szívet.

Az egylábú így szól egyszer az ezerlábúhoz:

- Nekem ezzel az egy lábammal is sokat kell csúszkálnom, amíg előbbre jutok, nem vagyok olyan (mint te). Hogyan lehetséges, hogy te mégis mozgatni tudod mind a tízezer lábadat?

Az ezerlábú így felelt:

- Nem úgy van az. Láttál-e már köpködő embert? A nyálcseppek lehetnek olyan nagyok, mint a gyöngyszemek, vagy lehetnek kicsinyek, mint a finom ködcseppek; összekeveredve hullanak alá, és senki sem győzné egyenként megszámlálni őket. No, hát én is egyszerűen megindítom égi <természetes> hajtóművemet (*ji* 機), és nem tudom, hogyan működik (egy-egy lábam).

Az ezerlábú azonban így szól a kígyóhoz:

- Hogy van az, én a rengeteg lábammal sem tudok oly gyorsan haladni előre, mint te, holott neked nincs is lábad?

A kígyó így felelt:

Ha természettől kapott szerkezetem (*tianji* 天機) mozgásban van, akkor ezen semmi sem tud változtatni. Mire használnám én a lábakat?

A kígyó azonban így szólt a szélhez:

- Én hátgerincemet és bordáimat mozgatva haladok előre, ennél fogva látható (eszközeim) vannak (a menéshez). Te azonban zúgva emelkedsz fel az Északi Tengerből és zúgva betörsz a Déli Tengerbe, és nem látni, hogyan csinálod. Mi módon teszed?

A szél így felelt:

- Igen, én zúgva felemelkedem az Északi Tengerből és behatolok a Déli Tengerbe. S mégis, aki rám tud mutatni, legyőz engem, aki rám tud állni, legyőz engem,⁶⁷ pedig én arra is képes vagyok, hogy hatalmas fákat törjek le és nagy házakat döntsek romba. Ezért: akit a sok-sok kicsi sem tud legyőzni, hatalmas győzelmet arat. Ilyen nagy győzelmet aratni azonban csupán a szent ember (*shengren* 聖人) képes.

8. Amikor Kongzi 孔子 egyszer Kuangban 匡 járt,⁶⁸ a Song-beliek 宋 sűrű sorokban körülvették, ő azonban nem hagyta abba lantjátának pengetését és az éneklést. Zilu 子路 elébe járult és így szólt hozzá:

- Hogy lehet az, mester, hogy ilyen vidám vagy?

Kongzi azt felelte:

- Gyere közelebb, megmondom. Hosszú ideig azon igyekeztem, hogy elkerüljem a nyomorúságot, s hogy mégsem kerültem el, az sorsom rendelése volt (*ming* 命). Sokáig kerestem a sikert, s hogy mégsem nyertem (hivatalt), arról az idő <a kor> tehet. Yao 堯 és Shun 舜 idejében az égalattiban senki sem jutott ilyen nyomorúságra, pedig nem úgy volt, mintha (mindenki) értett volna a szerzéshez. Jie 桀 és Zhou 紂 idejében az égalattiban senki sem tudott sikert aratni <hivatalhoz jutni>, pedig nem úgy volt, mintha (mindenki csak) ahhoz értett volna, hogyan veszítse el (magát). Mindez a kor viszonyain múlott. - Vízben dolgozni és nem félni krokodilustól és sárkánytól: a halász bátorsága. Az erdőket járni és nem félni orrszarvútól és tigristől: a vadász bátorsága. Villogó kardok keresz-

teződésekor is úgy nézni a halálra, akárcsak az életre: a hős harcos (*lieshi* 烈士) bátorsága. Felismerni, hogy a nyomorúságot sorsunk rendeli (*youming* 有命), s tudni, hogy az érvényesülés az időtől függ (*youshi* 有時), és még nagy szorongatásban sem rettegni soha: ez a bölcs ember (*shengren* 聖人) bátorsága. Várj csak egy kicsit, You 由 <Zilu>, és sorsom (*ming*) eligazítja a dolgot.

Néhány pillanat múlva belépett (Konfuciuszhoz) a fegyveresek vezére, s mentegetőzve így szólt:

– Azt hittük, hogy te vagy Yang Hu 陽虎,⁶⁹ ezért vettünk körül; de most már tudjuk, hogy tévedtünk.

Ezzel bocsánatot kért, és visszavonult.

9. Gongsun Long 公孫龍 megkérdezte egyszer a Wei-beli 魏 Mout⁷⁰ 牟 mondván:

– Fiatal koromban tanulmányoztam a régi királyok útját; felnövekedve megértettem az emberséges (*ren* 仁) és igazságos (*yi* 義) magatartást, egyeztetni tudom az azonos és különböző dolgokat (*tongyi* 同異), szét tudom választani a keményt és a fehéret (*jianbai* 堅白); azt, ami úgy van, és azt, ami nincs úgy; a lehetségest és a lehetetlent; fáradságosan megismertem a száz filozófus (*bojia* 百家) minden tudását, kimerítettem minden lehetséges vitaérvet (*bian* 辯); és azt hittem magamról, hogy elértem a legnagyobb bölcsességet. Most pedig meghallottam Zhuangzi 莊子 szavait, s meglepődve csodálkozom rajtuk. Nem tudom, vajon ő marad-e alatta (gondolatainak) a szavakbafoglalással, vagy az én tudásom marad alatta az övének, de kétségtelen, hogy ki sem tudom nyitni a számat, s ezért bátorkodom most tőled kérni tanácsot.

Mou herceg (*gongzi* 公子) az asztalkára támaszkodott, nagyot sóhajtott, az égre emelte pillantását, s mosolyogva így szólt:

– Nem hallottál az ócska kőkút békájáról? Azt mondta egyszer a Keleti Tenger teknőcének: „Nagyon boldog vagyok én itt! Ha ugrálni akarok, ott a kút széle, ha meg pihenni vágyom, ott vannak a lyukak a kövek között. A víz felszínén úszkálva behúzom a lábamat, fölszegem az államot; az iszapba merülve pedig jól betakarhatom lábamat és lábujjaimat. Köröskörül a kagylók, rákok és ebihalak közt egy sincs, aki e képességekben fölérne velem. Rendelkezésemre áll az egész gödör vize, s ugyanakkor az ócska kútban való ugrándozás gyönyörűsége: ez maga a tökéletesség! Miért nem jössz ide mindig,

uram, hogy bejőjj és lásd magad is?” A Keleti Tenger teknőcének azonban, amikor bal lábát a kútba akarta nyújtani, beszorult a jobb térde. Ezért óvatosan visszahúzódott, és elkezdett mesélni a tengerről: „Ezer mérföld messzeség nem elég, hogy felmérje a nagyságát; ezer láb magasság nem elég, hogy kimerítse mélységét! Yu 禹 idejében tíz év közül kilenben áradások voltak, de a vize semmit sem gyarapodott; Tang 湯 idejében⁷¹ nyolc év közül hétben szárazság pusztított, de nem jelezték a sziklák, hogy (a vize) csökkent volna. Rövid ideig vagy sokáig tartó külső hatás nem tudja megváltoztatni, kisebb vagy nagyobb növelés vagy csökkentés mit sem számít neki. No, hát ez meg a Keleti Tenger gyönyörűsége!” – Mikor az ócska kőkút békája ezt meghallotta, szólni sem tudott a meghökkenéstől, s szégyenében azt sem tudta, hová legyen.

Mármost te, aki ismered is, meg nem is a helyes és a helytelen határát, de már Zhuangzi szavairól akarsz véleményt alkotni, éppen úgy teszel, mint az a szúnyog, amelyik egy hegyet akar a hátára venni, vagy az a százlábú, amelyik versenyt akar futni a Folyóval, s persze nem tud megbirkózni a feladattal. Továbbá te, aki ismered is, meg nem is a végső titkok kifejezésére való szavakat, s mégis minden alkalommal élesnyelvűségedet akarod mutogatni (*li* 利), nem vagy-e maga az ócska kőkút békája? Hiszen az ő <Zhuangzi> művészete (*fang* 方) hol leszáll egészen a Sárga Forrásig,⁷² hol felemelkedik az ég legmagasabb pontjára. Számára nem létezik Dél és nem létezik Észak, szabadon mozog mind a négy irányba, s megmérhetetlen mélységekbe hatol. Számára nem létezik Kelet és nem létezik Nyugat, titokzatos mélységekből indul el, s a legnagyobb bölcsességhez (*datong* 大通) tér vissza. Te pedig, aki tanácstalanságodban megérteni próbálsz őt, s arra törekszel, hogy vitatkozni tudj vele, éppen úgy teszel, mint aki egy csövön keresztül akarja belátni az égboltot, vagy egy ár hegyével akarja eltakarni a földet. Nem túlságosan kicsinyek (ezek az eszközök)? Menj csak utadra, uram! Vagy nem hallottál azokról a Shouling-i 壽陵 ifjakról, akik tanulni (a fővárosba:) Handanba 邯鄲 utaztak, de még mielőtt elsajátították volna a fővárosban elsajátíthatókat (*guoneng* 國能), elfelejtették szülőföldjükön szerzett tudásukat (*guxing* 故行), úgyhogy végül gyalázattal kellett hazatérniük?⁷³ Ha most nem mégy el innen, uram, elfelejtetted eddigi tudásodat (*gu* 故) és így elveszítetted a mesterségedet (*ye* 業).

Gongsun Longnak tátva maradt a szája, összecsukni nem tudta; nyelve fönnakadt és nem mozdult. Végül is menekülve távozott.

10. Zhuangzi 莊子 halászatott egyszer a Pu 濮 folyóban.⁷⁴ Itt talált rá Chu 楚 királyának⁷⁵ két küldöttet, két főhivatalnok (*dafu* 大夫), akik azt az üzenetet hozták, hogy (a király) szeretné reá bízni országának kormányzását.

Zhuangzi csak fogta tovább a horgászbótot, és hátra sem pillantva válaszolt:

– Hallottam, hogy Chunak van egy isteni teknősbékája (*shengui* 神龜), mely háromezer évvel ezelőtt halt meg.⁷⁶ A király selyemmel bélelt kosárba helyezte s elrejtette a templom csarnokában. Nos, ez a teknősbéka vajon annak örül-e jobban, hogy halott már és hátrahagyott csontjait így megtisztelik, vagy jobban örülne, ha élhetne és farkát az iszapban vonszolhatná?

A két főhivatalnok így felelt:

– Jobban örülne, ha élhetne és farkát az iszapban vonszolhatná.

Zhuangzi pedig mondotta:

– Menjetek hát utatokra. Én is inkább farkamat vonszolom az iszapban.

11. Amikor Huizi 惠子 főminiszter (*xiang* 相) volt Liangban 梁,⁷⁷ Zhuangzi 莊子 egyszer elment oda, hogy meglátogassa.

Valaki ekkor azt mondta Huizinek: – Zhuangzi azért jött, hogy elfoglalja helyedet a főminiszteri tisztségben.

Ettől Huizi megijedt, és kerestette őt az egész országban, három nap és három éjszaka. Zhuangzi ekkor odament, felkereste (Huizit) és így szólt:

– A délvídeken él egy madár, melynek *yuanchu* 鵲 a neve. Tudsz-e róla? Ez a madár elindul a Déli Tengertől, s elröppen az Északi Tengerig. Csak *wutong* 梧桐 fára⁷⁸ száll le, csak *liangyümölcsből*⁷⁹ 練 eszik, s csak a kristálytisztá forrásvízből iszik. Mármost volt egyszer egy bagoly, amely talált egy rothadó patkányt, s minthogy éppen arra szállt a *yuanchu* madár, felnézett rá és így huhogott: „Hess!” Te, uram el akarsz tán hessegetni engem Liang fejedelemségtől?

12. Zhuangzi 莊子 egyszer Huizivel 惠子 a Hao⁸⁰ 濠 gátján sétálgatott, s így szólt:

- Milyen vidáman ugrándoznak ki a vízből ezek a pisztrángok! Ez a halak boldogsága.

Huizi így felelt:

- Te nem vagy hal, honnan tudod tehát, mi a halak boldogsága?

Zhuangzi ezzel viszonzta:

- Te nem vagy én, honnan tudod tehát, hogy én nem tudom, mi a halak boldogsága?

Huizi azt felelte:

- Én nem vagyok te, ezért valóban nem tudhatok rólad mindent. De te valóban nem vagy hal, tehát bizonyos, hogy te sem tudod, mi a halak boldogsága.

Zhuangzi erre azt mondta:

- Kérlek, térjünk vissza az alaphoz (*ben* 本). Te azt mondtad, honnan tudom én, mi a halak boldogsága. Tehát már tudtad, hogy én tudom, s ezért kérdezted meg tőlem. Nos, hát itt tudtam meg a Hao partján.

XXXIII. AZ ÉGALATTI (ISKOLÁI)

1. Az égalatti kormányzására sokféle módszert javasolnak, s valamennyi (filozófus) a magáét tartja a legtökéletesebbnek. S végül is, hol található meg az, amit a régiek a *dao* 道 módszerének (*shu* 術) nevezték? Erre azt mondhatjuk: mindenütt megtalálható. S honnét száll (belénk) a szellem (*shen* 神)? Honnét tör elő az értelem (*ming* 明)? Ezek keltik életre a szenteket (*sheng* 聖), ezek teremtik a királyokat (*wang* 王), s mind az Egy-ből származnak.

Aki az ősitől (*zong* 宗) nem szakad el, azt égi embernek (*tianren* 天人) nevezzük; aki a szellemitől (*jing* 精) nem szakad el, azt isteni embernek (*shenren* 神人) nevezzük; aki a lényegitől (*zhen* 真) nem szakad el, azt tökéletes embernek (*zhiren* 至人) nevezzük. Aki az eget tartja (minden dolog) őséneket, az erényt (*de* 德) tartja (minden dolog) alapjának, a *daot* tartja (minden dolog) kapujának, s jósjeleket lát a (dolgok) változásában és átalakulásában, azt szent embernek (*shengren* 聖人) nevezzük. Aki az emberség erénye (*ren*) szerint kegyes (*en* 恩), az igazságosságot (*yi* 義) tartja

törvényének (*li* 理), a szertartások (*li* 禮) szerint cselekszik, muzsikával teremt harmóniát (*he* 和), illatozóvá teszi a szeretet erényét (*ciren* 慈仁), azt nemes embernek (*junzi* 君子) nevezzük. A törvények (*fa* 法) szerint kell (a dolgokat) megkülönböztetni, a nevek (*ming* 名) segítségével kell megjelölni, elmélyüléssel kell tanulmányozni, vizsgálódás után kell határozni; akkor helyes mindez, ha (oly egyszerű és természetes, mint az) egy, kettő, három és négy. A száz hivatalt ennek megfelelően rendezték el, s a szolgálatok állandó renddé váltak, a ruházkodás és az élelem lett a legfontosabb dolog, felvirágoztatták az állattenyésztést, gondját viselték az öregeknek és gyermekeknek, árváknak és özvegyeknek; ez pedig a népről való gondoskodás (*yangmin* 養民) elve.

A régi idők emberei mily tökéletesek voltak! Méltó párja voltak az isteneknek (*shenming* 神明), egyenlők voltak az éggel és a földdel; táplálták a dolgokat (*wanwu*), s harmóniát teremtettek az égalattiban. Áldásos hatásuk kiterjedt az egész népre (*boxing* 百姓). Az alapvető mértékek által világossá tett és a legkisebb részletekig érvényesített (erényük) mindenüvé elhatolt a hat irány és négy sarok felé, kicsi és nagy, finom és durva dolgokba egyaránt. Ami mértékeikben és intézményeikben világosodott meg, az birtokunkban van a régi törvényekről és nemzedékek hagyományáról szóló nem kevés történeti feljegyzés révén. Ami a Dalok Könyvében, Írások Könyvében, Szertartások Könyvében és a Muzsika Könyvében van,⁸¹ azt a Zou- 鄒 és Lu-beli 魯 írástudók (*shi* 士),⁸² valamint a hivatali táblácskát viselő urak közül sokan képesek voltak megérteni. A Dalok Könyve az ember vágyairól szól, az Írások Könyve a szolgálatokról, a Szertartások Könyve a (kötelező) magatartásról, a Muzsika Könyve a harmóniáról, a Változások Könyve a *yin*ről 陰 és a *yang*ról 陽, a Tavasz és Ősz⁸³ pedig a nevekkal való megkülönböztetésről (*ming fen* 名分). A többi, amely szétszóródott az égalattiban és megalapítódott a Középső Fejedelemségben, elszórtan emlegették és mondták el a különféle más iskolákhoz (*bojia* 百家) tartozó tudósok.

Amikor az égalattiban nagy felfordulás támadt, a kiválóak (*xian* 賢) és bölcsek (*sheng* 聖) nem nyilatkoztak meg többé, s a *dao* és a *de* elvesztette egységét. Sokan voltak az égalattiban, akik csak a dolgok egyik oldalát tudták megérteni, s ezek csak önmagukat szerették. Éppen úgy, ahogy a fül, a szem, az orr és a száj mindegyike

különböző dolgokat tud felfogni anélkül, hogy valaha is képesek lennének egymásba hatolni, a száz iskola mindegyikének megvolt a maga külön tehetsége, mind kiváló volt valamiben, mind hasznos volt egy bizonyos időpontban, anélkül azonban, hogy át tudta volna fogni az egészét. Egy sarokban lapuló írástudó megítélheti-e ég és föld szépségét, kimutathatja-e a tízezer dolog törvényét (*li* 理), kikutathatja-e a régi emberek <uralkodók> tökéletességét? Aki egymaga át tudja fogni az ég és föld minden szépségét, azt hasonlónak kell mondanunk az istenekhez (*shenming*). Így történt, hogy a „belső bölcsesség” (*neisheng* 內聖) és a „külső királyság” (*waiwang* 外王) útja (*dao*) elhomályosult és nem fénylett többé, elfojtódott és nem működött többé. Az égalatti emberei mind azt tették, amit megkívántak, s önmagukat vették mértékül. És sajnos, a száz iskola csak ment a maga útján, nem fordulva vissza, s elkerülhetetlen volt, hogy soha ne találkozzanak. A későbbi nemzedékek tudósai már nem voltak olyan szerencsések, hogy megpillanthatták volna az ég és föld eredeti egyszerűségét (*chun* 純) s a régi emberek <uralkodók> nagy rendjét (*dati* 大體). A *dao* módszere (*shu* 術) csakhamar darabokra törött az égalattiban.

2. Nem mutatkozni szertelennek a későbbi nemzedékek számára, nem tékozolni a javakat (*wanwu* 萬物), nem merülni túlzásba a mértékek és intézmények dolgában, hanem szigorú szabályokkal megkötni önmagunkat és készen állni másoknak segíteni a bajban: íme, ebben volt a régiség *dao*jának 道 módszere (*shu* 術). Mo Di 墨翟 és Qin Huali⁸⁴ 禽滑厘 hallották ennek híret, és tetszett is nekik. Magukra alkalmazva azonban túlzásba vitték, másokra alkalmazva túlbuzgók voltak. (Mo Di) megalkotta *A zene elítélését*, egy másik (tanulmányának) címe pedig *Mértéktartás a fogyasztásban*. (E fejtegetések szerint) az élőket nem kell megénekelni, a halottakat nem kell meggyászolni. Mozi 墨子 a mindenkit felölelő szeretetet (*fan'ai* 泛愛) és az egyetemes hasznot (*jianli* 兼利) tanította, s elítélte a háborút. Alapelve volt: nem haragudni. Mindamellett szeretett tanulni, egyesíteni akart (mindent) különbség nélkül. Nem értett egyet a régi királyokkal, s el akarta pusztítani a régiség szertartásait és muzsikáját. Huangdinak 黃帝 megvolt a maga Xianchi 咸池 muzsikája, Yaonak 堯 a maga Dazhangja 大章, Shunnak 舜 a Dashaoja 大韶, Yunek 禹 a maga Daxia 大夏 tánca,

Tangnak 湯 a maga Dahuja 大獲, Wenwangnak 文王 a maga Piyong 辟雍 muzsikája, Wuwangnak 武王 és Zhougongnak 周公 pedig a harci tánca. A régiek gyászszertartásaiban előkelőnek és közrendűnek megvolt a maga előírása (*yi* 儀), feljebbvalónak és alárendeltnek megvolt a maga osztálya (*deng* 等). Az Ég Fiának külső és belső koporsója hét volt, a fedelmeknek (*zhuhou* 諸侯) öt, a főhivatalnokoknak (*dafu* 大夫) három, a kisebb hivatalnokoknak (*shi* 士) kettő. És most Mozi nem akarta, hogy megénekeljék az élőket és meggyászolják a halottakat, s követendő példának állította (*fashi* 法式), hogy (mindenkinek) egy három hüvelyknyi (vastag), *tong*-fából 桐 készült belső koporsója legyen és senki se kapjon külső koporsókat. Aki ilyesmire tanítja az embereket, féltő, hogy nem szereti az embereket. Aki így bánik önmagával, az biztosan nem szereti önmagát. (Mindezzel azonban) még nem zúztuk szét Mozi tanait. De ha (az emberek) énekelni akarnak, s ő elítéli az éneklést, ha az emberek sírni akarnak, s ő elítéli a sírást, ha az emberek muzsikálni akarnak, s ő elítéli a muzsikát, akkor ez (a tanítás) összhangban (*lei* 類) lehet-e (az emberi fajjal)? Csak ártalmas lehet az a tanítás, amely az életben csak küszködéssel, a halálban meg szegényességgel jár. S a gyakorlatba aligha lehet átültetni, hiszen csak bánatot hoz az emberekre, keserűvé teszi az embereket. Féltő, hogy (Mo Di tanait) nem foghatjuk fel a szent emberek (*shengren* 聖人) tanításaként (*dao*). Ellentétben áll az égalatti (minden lakójának) természetével (*xin* 心), s az égalatti nem tudja elviselni. Mozi egymaga ugyan képes volt megvalósítani, de hogy lenne képes rá az égalatti? Elszakadván az égalattitól, (ez a tanítás) messzire távolodott a királyi úttól (*wang* 王).

Mozi a tanait bizonygatva azt mondta: „Hajdanában, amikor Yu 禹 levezette a megáradt vizeket, megnyitotta a folyamok és folyók medrét s átvezette vizüket a négy barbár vidékén és a kilenc tartományon, nagy folyam volt háromszáz, mellékfolyó háromezer, a kisebb folyónak pedig se szeri, se száma. Yu személyesen, saját kezével forgatta a kosarat és ásóbotot, úgy csatornáztta az égalatti minden folyóját. Combján nem nőtt pihe, lábszáráról lekopott a szőr, nagy esők fűrösztötték, vad szelek fésülték haját, de (végül is) rendet teremtett minden fejedelemségben. Yu hatalmas szent volt, s teste az égalattiért fáradozott.” Így aztán a későbbi nemzedék motistái többnyire bőrből és durva vászonból csináltak ruhát

maguknak, szalma- és fa-szandált hordtak, nem pihentek sem éjjel, sem nappal, s az önmaguk nyomorítását vélték a tökéletességnek. Azt mondták: „Ha nem lennénk erre képesek, akkor nem Yu útját járnánk, s nem érdemelnénk meg a motista nevet.”

Xiangli Qin⁸⁵ 相里勤 tanítványai, Wu Hou 五侯 követői, a déli motisták. Ku Hu 苦獲, Yi Chi 已齒 és Denglingzi 鄧陵子 követői valamennyien a *Motista kánont* szavalták, de különbözőképpen eltorzították, és kölcsönösen, „eretnek motisták”-nak (*biemo* 別墨) nevezeték egymást. A keményről és a fehérről, az azonosságról és a különbözőségről vitatkoztak egymással, s különös és ellentmondó érveket mondtak egymásnak feleletül. De „nagyesterét” (*juzi* 巨子) szentnek (*shengren*) tartotta (minden motista iskola), s arra törekedtek, hogy halála esetén megszemélyesítői (*shi* 尸) legyenek és ennek révén örökébe léphessenek.⁸⁶ (Vitáiknak) mind a mai napig nincs vége.

Mo Di és Qin Huali szándékai (*yi* 意) helyesek voltak, gyakorlatuk (*xing* 行) azonban helytelen. Éppen azt akarták elérni, hogy a későbbi korok motistái kötelességüknek tartsák egymást buzdítani önmaguk nyomorításában, egészen addig, míg combjukon nem nő pihe, lábszárjukon nem nő a szőr. Annál, hogy felfordulást támasszon, (ez a tanítás) magasabban áll, annak azonban, hogy tökéletes rendet teremtsen, alatta marad. És mégis, Mozi igazán olyan kiválósága volt az égalattinak, hogy keresve sem találni különbet. Bármennyit kellett szenvednie, nem mondott le (eszményeiről); nagyszerű írástudó (*caishi* 才士) volt!

3. Nem maradni fogva a közönséges szokásban, nem lenni elkápráztatva a dolgoktól (*wu* 物), nem lenni gondatlannak más emberek iránt, nem lenni ellenségesnek a sokasággal szemben, hanem az égalatti békéjét óhajtani, hogy meg lehessen menteni az emberek életét, továbbá megelégedni azzal, ami mások és a magunk táplálására elegendő, s ezáltal megszabadítani a szíveket (minden vágytól): ezekben (is) benne rejlik a régiség *dao*jának módszere (*shu* 術). Song Xing 宋錮 és Yin Wen⁸⁷ 尹文 hallották ennek hírét, és örültek is neki. Csináltak mguknak Huashan 華山 kalapot,⁸⁸ hogy a jelvényük legyen. Amikor a dolgokhoz (*wanwu*) közeledtek, azzal kezdték, hogy eltávolították az előítéleteket. Beszéltek az elme (*xin* 心) állapotairól, s ezeket nevezték elmétől függő

tetteknek (*xin zhi xing* 心之行). Az érzelmek melegével keresték a boldogságot, s így akarták összekeverni (v. összhangba hozni) a tengerek között lakókat. Azt akarták, hogy intézményesítsék ezt (az elvet) mint legfontosabbat. Sértéssel találkozni: ezt még nem tartották szégyennek; (mert) meg akarták menteni a népet a háborúktól. Szorgalmazták a támadás megtiltását és a fegyverek nyugalomba helyezését, (mert) meg akarták menteni nemzedéküket a háborúktól. Ezekkel (az elvekkkel) bejárták az egész égalattit, a magasan állókat meggyőzni igyekeztek, az alacsonyan állókat pedig tanítani. S bár az égalatti nem hallgatott rájuk, ők csak beszéltek fáradhatatlanul, és nem hagytak fel vele. Ezért mondták róluk: „Fent is, lent is unják látni őket, de ők állhatatosan mutogatják magukat.” És mégis, túlságosan sokat tettek másokért, s túlságosan keveset önmagukért. Azt mondták: „Szeretnénk bevezetni, hogy öt *sheng* 升 rizs mindenkinek elegendő legyen.” A mesterek <Song Xing és Yin Wen> attól félték, hogy tudnak jóllakni, a tanítványok pedig már éheztek, de nem feledkeztek meg az égalattiról, és nem pihentek se nappal, se éjjel. Azt mondták: „Nekem mindenképpen életben kell maradnom? Nem elégedhetünk meg azzal a tudattal, hogy korunkat megmentő írástudók vagyunk?” El is mondták (róluk): „Ezek a nemes emberek (*junzi* 君子) nem kerestek hibát senkiben, önmaguk tekintetében nem tévesztették meg a világot (*wu*).” De azokat, akik semmiben sem igyekeztek hasznára lenni az égalattinak, leleplezték mint önző embereket. A támadás megtiltását és a fegyverek nyugalomba helyezését csak külsőnek tartották, belsőnek pedig az érzelmek és a vágyak mérsékletét. Kisebb és nagyobb, finomabb és durvább (gondolatainkban) eljutottak egészen eddig, itt azonban megtorpantak.

4. Igazságosnak lenni (*gong* 公), nem pedig részrehajlónak (*dang* 當); hajlékonynak lenni (*yi* 易), nem pedig önzőnek (*si* 私); háttározottnak lenni, de előítélet (*zhu* 主) nélkül; úgy közeledni a dolgokhoz (*wu*), hogy nem képzelünk róluk kettőt <mást>; nem aggodalmaskodni (különböző) meggondolások miatt; nem szőni terveket tudásunk (*zhi* 知) alapján; a dolgok (*wu*) elfogadásában nem válogatni; bármihez (v. bárkihez) egyaránt tudni csatlakozni – ezekben (is) benne van a régiség *dao*jának módszere (*shu* 術). Peng Meng 彭蒙, Tian Pian 田駢 és Shen Dao⁸⁹ 慎到 hallották hírét,

s örültek ezeknek. Egyenlőnek kell felfogni a dolgokat (*wanwu*): ezt tartották alapelvüknek (*shou* 首). Azt mondták: „Az ég képes betakarni, de nem képes hordozni a dolgokat. A föld képes hordozni, de nem képes betakarni a dolgokat. A nagy *dao* azonban minden dolgot átölel, s nem is képes megkülönböztetésekre.” Megértették, hogy minden dolognak megvan a maga képessége és megvan a maga korlátozottsága. Ezért mondták: „Válogatással nem tudjuk átfogni az egészet, tanítással nem lehet elérni a tökéletességet. Csak a *dao* olyan, hogy mindent átölel.”

Ilyenformán Shen Dao elvetette a tudást (*zhi*) és megtagadta az egyénit (*ji* 己), csak az elmulaszthatatlant cselekedte, s közömbös volt a dolgok iránt; ezek voltak az elvei. Azt mondta: „Mivel a tudás nem tudás, aki nyomorúságos tudásához folyamodik, az közel jut hozzá, hogy ártson vele.” Felismerve alkalmatlanságát, nem vállalt hivatalt, és csak nevetett azon, hogy az égalatti milyen nagyra becsüli a kiválóakat (*shang xian* 尚賢). Teljes kötetlenségében nem is csinált semmit, és elítélte, hogy az égalatti olyan nagyra tartja a szent embereket (*sheng*). Bármilyen büntetésre (készen állva is) alkalmazkodni tudott minden dologhoz (*wu*). Nem törődött azzal, mi helyes és mi helytelen, a tilos alól is csak kibújni igyekezett. Nem ismert el mesterének semmiféle bölcsességet, s nem igyekezett megérteni az előzményeket és következményeket; s mindezt nagyra tartotta. Csak akkor ment előre, ha ösztönözték; csak akkor ment valaki után, ha vezették; forgószélként járt körbe, tollként forgolódott, malomkőként forgott körbe. (Így) megőrizte teljességét, elkerülte a fogyatkozást, mozgásban vagy nyugalomban lévén sohasem hibázott, és sohasem fordult elő vele, hogy bűnösnek tartsák. Hogy miért történt így? Mert az értelem nélküli lények (*wu* 物) nem ismerik az önmaguk előtérbe állításának gondját, nem ismerik a tudás alkalmazásának kötöttségeit (v. terhét); akár mozgásban vannak, akár nyugalomban, sohasem szakadnak el az alapelvektől (*li* 理), s így egész életükben nem ismerik meg a dicséretet (vagy azt, hogy bűnösnek találják őket). Ezért mondotta (Shen Dao): „Csupán azt kell elérnünk, hogy olyanok legyünk, mint az értelem nélküli lények. Semmi szükségünk kiváló és szent emberekre (*xiansheng* 賢聖). Még egy földgörgöngy sem veszítheti el a *dao*.” A fenegyerekek és kiválni akarók (*haojie* 豪桀) azonban, ha találkoztak (tanaival), kinevették őket, és azt mondták: „Shen

Dao tanai nem élő emberek tetteire vonatkoznak, sokkal inkább jelentik a halott emberek törvényét (*li* 理). Általuk ugyancsak különös dolgokhoz jutnánk!” Tian Piannel ugyanez volt a helyzet. Peng Mengtől tanult; és megtanulta azt, amit nem lehet tanítani. Peng Meng mestere mondogatta: „A régi időkben a *dao* emberei csupán arra törekedtek, hogy eljussanak egy dolog helyességéig és ugyanazon dolog helytelenségéig. Ez a magatartás nagyon bonyolult, hogy is lehetne szavakba foglalni?”

Mindig ellentétbe kerültek az emberekkel, s nem is méltatták figyelemre őket. Nem tudták elkerülni a helytelen következtetéseket. Amit ők *daonak* neveztek, nem az igazi *dao* volt; amit ők helyesnek mondtak, az gyakran helytelennek bizonyult. Peng Meng, Tian Pian és Shen Dao nem ismerték az (igazi) *daot*. Mindamellett azért valószínűleg hallottak róla valamit.

5. Az alapvetőt (*ben* 本) tartani finomnak s a dolgokat (*wu* 物) tartani durvának; mindent, ami felhalmozható <menyiséggel mérhető>, kevésnek tartani; szenvedélyek nélkül, egyedül a szellemek (*shenming* 神明) társaságában lakozni – ezekben (is) benne van a régiség *dao*jának módszere (*shu* 術). Guan Yin 關尹 és Lao Dan⁹⁰ 老聃 hallottak ezekről, s örültek neki. Tanításukat az örök nemlétre (*wuyou* 無有) építették, s a Nagy Egyre (*taiyi* 太一) alapították. A gyengeséget és a nyomorúságot tartották külső kifejezésnek (*biao* 表), a teljes ürességet és a dolgok (*wanwu* 萬物) soha meg nem sértését pedig a belső lényegnek (*shi* 實). Guan Yin azt mondta: „Aki nem ragaszkodik egyéni érdekeihez (*ji* 己), annak számára a dolgok úgy jelennek meg, amilyenek. Mozgásunkban olyanok legyünk, mint a víz; nyugalomunkban olyanok, mint a tükör; feleletünkben olyanok, mint a visszhang. Legyünk oly finomak, mintha nem is léteznénk; és olyan békések, mint a tiszta víz. Aki azonosulni tud, az harmóniát talál; aki azonban nyer, az veszíteni fog. Sohase igyekezzünk megelőzni másokat, inkább járjunk mindig mások nyomában.”

Lao Dan azt mondta: „Aki tudja, mi a férfiasság, mégis megőrzi a nőiességet, az hegyipatakká lesz az égalatti számára. Aki tudja, mi a fehér <ragyogás>, mégis megőrzi szégyenét (mellőzöttségét), az maga lesz a Völgy az égalatti számára.”⁹¹ Minden ember el tudja érni az előbbit, de egyedül ő érte el az utóbbit. Azt is mondta:

„El kell fogadni az égalatti sarát <visszautasítását>.” Minden ember keresi a belső lényeket (*shi*), de egyedül ő tudta megragadni az ürességet (*xu* 虛). Semmit sem halmazott fel, s ezért volt még fölöslege is; bősége valóban hatalmas volt! Tettei könnyedek <erőlködés nélkül valók> voltak és sohasem pazarlóak. Nemcselekvő volt (*wuwei* 無為), s kinevette az ügyeskedő (*qiao* 巧) embereket. Minden ember keresi a boldogságot, de egyedül tudta alkalmazkodással megőrizni (saját) teljességét. Azt mondotta: „Meg kell őrizni magunkat attól, hogy hibát találjanak bennünk.” A mélységet tartotta alapnak (*gen* 根), s a szerénységet vezető fonalnak (*ji* 紀). Azt is mondta: „A kemény: amit szét fognak morzsolni; az éles: ami ki fog csorbulni.” Mindig nagylelkű és türelmes volt a dolgok (*wu*) iránt, és sohasem rövidítette meg az embereket. Elmondhatjuk róluk, hogy elérték a legnagyobb tökéletességet. Ó, Guan Yin és Lao Dan a régi idők legnagyobb és legigazibb emberei (közül való)!

6. Csendesség és formátlanság, örök változás és állhatatlanság, halál vagy élet, együtt-levés az éggel és földdel, együtt-járás a szellemekkel (*shenming* 神明), hová tűnni oly gyorsan?, honnan jönni oly hirtelen?, az élénk terülő tízezer dolog (*wanwu* 萬物) közül egy sem biztosít hazatérést <végleges megállapodást>: ezekben (a gondolatokban ugyancsak) benne van a régiség *dao*jának módszere (*shu* 術). Zhuang Zhou 莊周 hallott ezekről, és örült nekik. Zabolátlan képzeletével, különös nyelvezetével, korlátokat nem ismerő <gazdag jelentésű> kifejezéseivel alkalomadtán szabadjára engedte (gondolatait), minden részrehajlás nélkül, elkerülve az egyoldalú látást. Mivel az égalattit ostobának és piszkosnak ítélte, nem élhetett komoly mondásokkal (*zhuangyu* 莊語), hanem túláradó kifejezésekkel (*zhiyan* 卮言) érzékeltette a végtelenséget, súlyos szavakkal (*zhongyan* 重言) fejezte ki az igazságot, és hasonlatokkal (*yuyan* 寓言) tette szélessé (mondanivalóját). Egyedül ő járhatott-kezelhetett az ég és föld szellemeivel, de sohasem volt gőgös a dolgokkal (*wanwu*) szemben. Sohasem veszekedett azon, hogy mi helyes és mi helytelen, s így jól megfért a nemzedéke szokásaival. Írásai káprázatosak voltak, de egyformán izgattak fel mindenkit, s így senkinek sem ártottak. Nyelvezete tele volt szabálytalansággal, de rendkívül ötletesen és szemléletes módon, telítve belső lényeggel, áradva vég nélkül. Fent a dolgok alkotójával (*zaowuzhe* 造物者)

kóborolt, alant pedig barátságot kötött mindazokkal, akiket nem érdekelt az élet és halál, akik nem ismertek kezdetet és véget. Az alapvető (*ben* 本) tekintetében hatalmas volt és kitérő, mélységes és kötetlen. A leglényegesebb (*zong* 宗) tekintetében elmondhatjuk róla, hogy mindent összhangba hozott és a legmagasabb fokra jutott. Mindamellet a változásokra (*hua* 化) adott válaszaiban és a dolgokról (*wu*) adott magyarázataiban az érvei (*li* 理) kimeríthetetlenek voltak, és eredetüktől (*lai*) sohasem szakadtak el. Titokzatos volt, rejtélyes volt, határtalanul!⁹²

7. Hui Shi 惠施 sok mindenhez értett (*duo fang* 多方). Írásai megtöltöttek öt kocsi,⁹³ de tanai zavarosak és ellentmondóak, szavai pedig pontatlanok (*buzhong* 不中) voltak. A dolgok elrendezéséről (*liwu* 歷物) ilyen gondolatai voltak:

1. „A legnagyobbnak nincs külseje: nagy Egynek nevezzük; a legkisebbnek nincs belseje: kis Egynek nevezzük.”⁹⁴
2. „Aminek nincs vastagsága, és nem lehet felhalmozni, annak nagysága ezer mérföld (is lehet).”⁹⁵
3. „Az ég és a föld egyenlő magas; a hegyek és a mocsarak egy szinten vannak.”⁹⁶
4. „Mikor a nap éppen középen áll, máris lefelé tart; s mikor egy dolog (*wu*) éppen megszületik, máris a halálhoz érkezett.”⁹⁷
5. „A nagy azonosság (*tong* 同) különbözik a kis azonosságtól, ezért beszélünk kis azonosságról és (kis) különbözőségről (*yi* 異); a dolgok (*wanwu* 萬物) mind azonosak és mind különbözők, ezért beszélünk nagy azonosságról és (nagy) különbségről.”⁹⁸
6. „A Délnek nincs határa és mégis van határa.”⁹⁹
7. „Ma megyek Yuebe 越 és tegnap odaérek.”¹⁰⁰
8. „A folytatólagos karikát <lezárt kört> szét lehet darabolni.”¹⁰¹
9. „Én ismerem az égalatti <a világ> középpontját: Yantól 燕 északra és Yuetől délre van.”¹⁰²
10. „Egyetemesen szeretek (*fan'ai* 泛愛) minden létezőt (*wanwu*): a világ (*tiandi* 天地) egy-testű (*yiti* 一體).”¹⁰³

Hui Shi ezekkel a gondolatokkal nagy feltűnést keltett az égalatti-ban, és megismertette (gondolatait) a vitatkozókkal (*bianzhe* 辯者). S az égalatti minden vitatkozója gyönyörűséget talált azokban.

1. „A tojásnak tolla (*mao* 毛) van.”¹⁰⁴
2. „A kakas háromlábú.”¹⁰⁵
3. „Yingben 郢 benne van az égalatti.”¹⁰⁶
4. „A kutyát juhnek (is) lehet nevezni.”¹⁰⁷
5. „A lónak tojása van.”¹⁰⁸
6. „A kecskebékának farka van.”¹⁰⁹
7. „A tűz (önmagában) nem forró.”¹¹⁰
8. „A hegy a szájból indul ki.”¹¹¹
9. „A kerék nem forog a földön.”¹¹²
10. „A szem nem lát.”¹¹³
11. „A jel (*zhi* 指) nem éri el (a tárgyat). A tárgy (*wu* 物) sohasem ér véget.”¹¹⁴
12. „A teknősbéka hosszabb, mint a kígyó.”¹¹⁵
13. „A szögvas nem négyszögletes, a körző nem tud köröket csinálni.”¹¹⁶
14. „A csaplyuk nem zárja körül a csapatot.”¹¹⁷
15. „A repülő madár árnyéka sohasem mozog.”¹¹⁸
16. „A gyors nyíl (szállhat) bármily sebesen, van olyan időpont, amikor se előre nem halad, se meg nem áll.”¹¹⁹
17. „A kutyakölyök nem kutya.”¹²⁰
18. „Egy sárga ló meg egy fekete ökör: három.”¹²¹
19. „A fehér kutyakölyök: fekete.”¹²²
20. „Az árva csikónak sohasem volt anyja.”¹²³
21. „Ha egy egy láb hosszú botnak naponta elveszük a felét, tízezer nemzedék sem ér (a felezés) végére.”¹²⁴

A vitatkozók (*bianzhe*) ezekkel a gondolatokkal felelgettek Hui Shinek egész életében, vég nélkül.

Huan Tuan 桓團 és Gongsun Long 公孫龍, akik a vitatkozók követői voltak, megcsalták az emberek szívét, megváltoztatták <tévútra vezették> az emberek gondolatait. Le tudták győzni az emberek száját, de nem tudták megnyerni az emberek szívét. Ez volt a vitatkozók (örökös) köre <korlátozottsága>.

Hui Shi nap mint nap alkalmazta tudását (*zhi* 知) az emberekkel való vitatkozásban, de különösen az égalatti vitatkozóival (beszélgetve) gyártott rendkívüli (mondásokat). Ez volt (működésének) alapvonása.

Így hát Hui Shi a saját ékesszólását a legnagyobb kiválóságnak (*xian* 賢) tartotta, mondván: „Csak az ég és föld nagyobb!” Ki akarta

terjeszteni és meg akarta őrizni hatalmát, de (ehhez) hiányzott a helyes módszere (*shu* 術). Akadt egyszer Délen egy különös ember, Huang Liaonak 黃縹 hívták, aki megkérdezte tőle, hogy miért nem szakad le az ég, és miért nem süllyed le a föld, s hogy mi az oka szélnek, esőnek és mennydörgésnek. Hui Shi tétovázás nélkül felelt neki, gondolkodás nélkül válaszolt a kérdésekre.¹²⁵ Egyetemes módon beszélni tudott minden dologról (*wanwu*), pihenés nélkül egyre csak beszélt, rengeteget, vég nélkül, és ha úgy gondolta, hogy keveset mondott, újabb rendkívüli dolgokat tett hozzá. Ellentétbe került az emberekkel: ez volt a valósága (*shi*); de ő azt akarta, hogy „legyőzi az embereket”: ez legyen a neve (*ming* 名). Így aztán a sokasággal (*zhong* 眾) sohasem fért össze. Gyenge lévén az erényben (*de* 德) s erős <erőszakos> lévén a dolgok (*wu*) iránt: útja rejtett ösvény volt csupán!

A világegyetem (*tian* 天 *di* 地) *dao*jának szempontjából Hui Shi képességének <érdemének> az tudható be, hogy olyan tevékeny volt, akár egy szünyog vagy egy légy. S mi hasznot hajtott a világnak (*wu* 物)? Elég lett volna felismerni az Egyet és többet ért volna róla néhány szó. Hui Shi azonban nem volt képes ezzel megelégedni, inkább szétszórta (figyelmét) a tízezer dologra, telhetetlenül, csakhogy a végén az ügyes vitatkozás (*shanbian* 善辯) biztosítsa hírnevét (*ming* 名). Mily sajnálatos! Hui Shi minden tehetségével (*cai* 才) is csak céltalanul vándorolt, semmit el nem érve, utánament minden dolognak (*wanwu*), soha vissza nem térve (a helyes alapelvhez). Mint aki kiabálással akarja elnémítani a visszhangját, vagy aki versenyt akar futni saját árnyékával. Milyen szomorú is ez!

JEGYZETEK

ZHUANGZI I. A SZABAD KÓBORLÁS

¹ Dél homálya – talán Dél tengere, Dél vizei. – Az egész történet megtalálható még egy, feltehetően régiebb, de kevésbé világos változatban is, a lefordított szöveg előtt, az 1. könyv legelején. A fordításban olvasható változatot a következő szavak vezetik be: „Ez már a Tangnak Jihez intézett kérdéseiben is megtalálható”, amely mondat valószínűleg egy régi feljegyzésre utal.

² Song Rongzi 宋榮子 – antikonzfucianus filozófus; lásd Song Keng 宋榿 néven a *Mengzi* 孟子 VI B, 4.-ben; s vö. még a *Mengzi* 76. jegyzetével (*Kínai filozófia. Ókor. Első kötet*).

³ Liezi 列子 – „Lie mester”, Lie Yukou 列禦寇, állítólag egy régi taoista filozófus. A *Zhuangzi*-ben 莊子 hat említése olvasható (I, VII, XVIII, XXI, XXVIII és XXXII).

könyv), anélkül azonban, hogy bármit is megtudnánk belőlük Liezi életéről. Valószínű, hogy ilyen filozófus sohasem élt, s alakja egyike Zhuangzi kedvelt megszemélyesítésének. A szövegünkben olvasható utalásból arra gondolhatunk, hogy legfeljebb valamiféle régi sámán lehetett. A Zhuangzi-utalások felhasználásával az i. e. II. században összeállítottak egy *Liezi* című könyvet is, amely később a taoizmus egyik kánonja lett. (Vö. Az „egoista” *Yang Zhu* című bevezetésünkkel a *Kínai filozófia. Ókor. Első kötetben*).

⁴ Yao 堯: a konfucianus mítoszok eszményi uralkodója. Xuyou 許由: azáltal, hogy nem fogadja el Yao trónját, az önzetlenség mintaképe.

⁵ Jianwu 肩吾: Chu-beli 楚 személy, Sunshu Ao 孫叔敖 főminiszter kortársa Zhuang 莊 fejedelem idejében, az i. e. VII. és VI. század fordulóján. Lianshu 連叔: ismeretlen személy.

⁶ Jieyu 接輿 – „Chu bolondja”, közelettől visszavonult „bölcös”; lásd a *Lunyu* 論語 XVIII, 5-et és az ehhez fűzött 166. jegyzetet az *Első kötetben*. Zhuangzi ezt a legendás alakot többször is említi.

⁷ Az égi Han-folyó 漢 – a Tejút.

⁸ Yue 越: déli, partvidéki fejedelemség, amelynek őslakói minden valószínűség szerint ausztro-ázsiai eredetűek voltak.

⁹ A Fen-folyó 汾 – a Huanghe 黃河 egy mellékfolyója.

¹⁰ Huizi 惠子 – Hui Shi 惠施, az egyik legnevesebb kínai „szofista”, „vitatkozó” filozófus, Zhuangzi kortársa. Kötetünkben még többször találkozunk a nevével. Paradoxonjaiból tízet a *Zhuangzi* XXXIII, 7. őrzött meg; lásd ott, s vö. még 93. jegyzetünkkel.

¹¹ Wei 魏 – a Jin 晉 fejedelemség felbomlásakor (i. e. 400 körül) keletkezett három fejedelemség egyike, Zhuangzi szülőhazája. Fővárosa Liang 梁 volt. (Vö.: *Mengzi* I A és jegyzetei az *Első kötetben*.)

¹² Wu 吳 és Yue 越: két egymással szomszédos déli, „barbár” fejedelemség. A vízi csata a Yangzijangon 揚子江 lehetett, s a győzelmet – történetünk szerint – a kenőcs biztosította a Wu-belieknek.

¹³ A tussal festett zsinór – ácsok mérőszerszáma.

¹⁴ Nanguo Ziqi 南郭子綦 – erről a *Zhuangzi*-ben többször is emlegetett filozófusról semmit sem tudunk, a név jelentése: „Qi, a déli külvárosban lakó mester”.

¹⁵ Yancheng Ziyou 顏成子游 – Qi 綦 mester (Ziqi 子綦) tanítványa.

¹⁶ A mondás Hui Shi paradoxonjai közt olvasható a *Zhuangzi* XXXIII, 7-ben.

¹⁷ Az isteni Yu 禹 – a mitikus Xia-dinasztia 夏 megalapítója, eredetileg konfucianus mítoszok hőse, de a motisták is hivatkoztak rá.

¹⁸ A másik neves „szofista” filozófus, Gongsun Long 公孫龍 a hagyomány szerint ezeket az „elméleteket” hirdette (vö. kötetünkben a *Gongsun Longzi* 公孫龍子 II. és III. fejezetével). Gongsun Long maga azonban feltétlenül sokkal fiatalabb volt, mint Zhuangzi.

¹⁹ Xi Shi 西施: legendák eszményi szép nője, akit a történet szerint Yue fejedelem azért ajándékozott oda ellenségének, Wu fejedelmének, hogy elbűvölje szépségével, s ő legyőzhesse.

²⁰ Zhao Wen 昭文 és Kuang Hui 曠 zenemester: Jin 晉 fejedelemség híres muzsikusa. Egy magyarázat szerint a szofista Hui Shi is foglalkozott zenével, ezért említi őt a szöveg a két muzsikussal együtt. A következőkből azonban nyilvánvaló, hogy Zhuangzi a Hui Shi-féle logikai megkülönböztetések evilági hívságosságáról beszél.

²¹ A kemény és a fehér – utalás a „vitatkozó” paradoxonjaira; vö.: *Zhuangzi* XXXIII, 7., *Gongsun Longzi* V. és a motista logikai szövegek, valamennyi kötetünkben.

²² Négy „szofista”, „vitatkozó” paradoxon.

²³ A *Tavaszi és Ősz* című könyv Lu 魯 fejedelemség krónikája i. e. 722-től i. e. 484-ig; a hagyomány szerint maga Konfuciusz írta. Erről a könyvről „Tavaszi és Ősz” korszaknak nevezik a felőlelt időszakot is.

²⁴ A régi kínai elképzelés szerint az ég kerek, a föld pedig négyszögletes. Szövegünkben a „kerek” egyben a természet önmagában lezárt világára, a „szögletes” pedig a mesterségesen szabályozott földi világra vonatkozik.

²⁵ Zong 宗, Gui 膾 és Xu'ao 胥敖: mítoszbeli törzsek vagy fejedelemségek Yao 堯 idejében (akinek Shun 舜, a későbbi utód, még csak főminisztere).

²⁶ Utalás egy nagy szárazság emlékéét őrző mítoszra, amely szerint egy napon egyszerre tíz nap kelt fel, de kilencet lelőtt közülük Yi 羿, a nagy íjász.

²⁷ Nieque 嚳缺 és Wangni 王倪: mítoszbeli bölcsek Yao idejében.

²⁸ Mao Jiang 毛嫱 és Li Ji 麗姬: két híres női szépség. Mao Jiang a legenda szerint Xi Shi (lásd 19. jegyzetünket) kortársa, s ugyancsak Yue-beli. Li Ji pedig egy határfelügyelő leánya, akit Jin fejedelme elfogott és asszonyává tett; történetét lásd a szöveg következő fejezetében.

²⁹ Quqiao 瞿鵲 és Changwu 長梧 mester: költött alakok.

³⁰ A Sárga Uralkodó – Huangdi 黃帝, mitikus uralkodó, a taoisták afféle védőszentje.

³¹ Ezek a mondatok elismerik a szofista paradoxonokról, hogy nem egészen légből kapott ostobaságok. A XXXIII, 7.-ben olvasható: „A tojásnak tolla van.” Zhuangzi bírálata (a költött Changwu szájába adva): az ilyesféle paradoxon „túlságosan korán tervez”.

³² Lásd 28. jegyzetünket.

³³ Az itt következő szavak szövegromlás következtében nem értelmezhetők.

III. AZ ÉLETERŐ TÁPLÁLÁSA

³⁴ Wenhui 文惠 fejedelem – azonos Hui királlyal, Wei 魏 fejedelemség (amelynek fővárosa Liang 梁) uralkodójával (i. e. 370–319). Vö.: *Mengzi* I A és jegyzetei az *Első kötetben*.

³⁵ Az „Eperfa-erdő” tánca: Tangnak 湯, a félig-meddig legendás Shang-Yin 商殷 dinasztia alapítójának hivatalos muzsikája. Jingshou 經首 muzsikája: a mitikus Huangdi 黃帝 (Sárga Uralkodó) zenéje.

³⁶ Gongwen Jian 公文軒 – ismeretlen személy; a családnév Wei-beli családé.

³⁷ Qin Shiról 秦失, az állítólagos Laozi 老子 állítólagos barátjáról vagy tanítványáról semmi bizonyosat nem tudni.

VI. A HATALMAS ŐSATYA ÉS MESTER

³⁸ Hu Bujie 狐不偁: csak azt mondják róla, hogy a régi idők egy kiválósága. Wuguang 務光: a mítosz szerint Huangdi idejében élt és hét hüvelyk hosszú volt a füle. Boyi 伯夷 és Shuqi 叔齊: az önzetlenség konfuciánus hősei (lásd a *Lunyu* 62. jegyzetét az *Első kötetben*). Ji 箕 fejedelme: Shang-Yin házi herceg, akit a dinasztia utolsó uralkodója fogságban tartott (vö.: *Lunyu* 論語 XVIII, I, valamint a *Hongfan* 洪範 I. jegyzete az *Első kötetben*). Xuyu 胥餘: egyesek szerint Bigannal 比干, az említett Shang-Yin uralkodó másik nagybátyjával azonos (vö.: *Lunyu* XVIII, I. és az ehhez fűzött jegyzet az *Első kötetben*). Jituo 紀他: azonosíthatatlan személy, Shen Tudi 申徒狄: Shang-Yin kori férfiú, aki követ kötött a nyakába s a Huanghebe 黃河 ölte magát.

³⁹ Xiwei 狶韋 és Fuxi 伏羲: afféle kultúrhéroszok. A Weidou 維斗 csillagkép: a Nagymedve. Kanpi 堪埤: a Kunlun 崑崙 hegy szelleme, akinek emberarca és állat teste van. Fengyi 馮夷: a Huanghe 黃河 istene. Jianwu 肩吾: a Taishan 泰山 hegység

istene. Zhuanxu 顓頊: egy mitikus uralkodó. Yuqiang 禹強: az északi sark istene. Xiwangmu 西王母: a „Nyugati Királyi Anya”. Pengzu 彭祖: egy nyolcszáz évet élt mitikus alak. Fu Yue 傅說: a Shang-Yin házi Wuding 武丁 alacsony sorból felemelt főminisztere, aki az Íjász és a Skorpíó csillagképekre szállott.

⁴⁰ Nanbo Zikui 南伯子葵: talán azonos Nanguo Ziqivel (lásd 14. jegyzetünket). A Nüyu 女媧 név jelentése: „Asszonyi Báj”.

⁴¹ Bu Liangyi 卜梁倚: ugyancsak költött alak.

⁴² A válasz értelme: nem tudni pontosan, ki tanított meg engem a titokra, de másképpen a dolog elképzelhetően.

⁴³ Zisi 子祀, Ziyu 子輿, Zili 子犁 és Zilai 子來: négy költött személy.

⁴⁴ A zárójelbe tett mondatok minden bizonnyal csak a könyv I. fejezetében vannak a maguk helyén (lásd ott).

⁴⁵ A moye 鐔邪 kard – másképpen Moye 莫邪, Ganjiang 干將 v. Ganjiang Moye 干將莫邪: egy Wu-beli fejedelem páratlanul értékes kardja.

⁴⁶ Zi Sanghu 子桑戶: valószínűleg Zisang Bozi 子桑伯子 (*Lunyu* VI, 1). Meng Zifan 孟子反: valószínűleg Meng Zhifan 孟之反 (*Lunyu* VI, 13.). Zi Qinzhang 子琴張: valószínűleg Qin Lao 琴牢 (Zikai 子開, Zizhang 子張), Konfuciusz egy kevésbé ismert tanítványa (*Lunyu* IX, 6).

⁴⁷ Zigong 子貢 – Konfuciusz egyik leghíresebb tanítványa.

⁴⁸ Yan Hui 顏回 – Yan Yuan 顏淵, Ziyuan 子淵, Konfuciusz kedvenc tanítványa, Zhongni 仲尼: Kongzi 孔子, Konfuciusz.

⁴⁹ Mengsun Cai 孟孫才 – az egyik nagy Lu-beli család sarja.

⁵⁰ Yi'er zi 意而子: „Fecskefióka”. Xuyou 許由: akinek Yao 堯 felajánlotta a trónját (I, 2.); Zhuangzi itt is szembeállítja Yaoval, a konfuciánusok eszményképével.

⁵¹ Wuzhuang 無莊 egy szépségéről, Juliang 據梁 pedig erejéről híres személy.

VIII. ÚSZÓHÁRTYA A LÁBUJJK KÖZÖTT

⁵² Lizhu 離朱 – a mítosz szerint Huangdi idejében élt, s olyan élesen látott, hogy száz lépés távolságból is meg tudott különböztetni egy őszi pihét.

⁵³ Huangzhong 黃鐘 és Dalü 大呂: a tizenkét régi síphang hangjai. Kuang 曠 zene-mesterről lásd: II, 5.

⁵⁴ Zeng Shen 曾參: Zengzi 曾子, Konfuciusz legjelentősebbnek tartott tanítványa, a gyermeki kegyelet erényének (*xiao* 孝) példaképe; vö. *Konfuciusz tanainak két rendszerezése* című bevezetésünkkel az *Első kötetben*. Shi Qiu 史鯀: „Yu 魚, az írrok”, akit Konfuciusz egyenessége miatt dicsért; *Lunyu* XV, 6. és a 147. jegyzet.

⁵⁵ Yang Zhu 楊朱 és Mo Di 墨翟 fennmaradt tanításait lásd az *Első kötetben*. Érdekes, hogy a szöveg mindkettőjüket nagy „vitatkozó”-ként (logikusként) említi.

⁵⁶ A Három Dinasztia – a legendás Xia 夏, Shang-Yin 殷商 és Zhou 周 uralkodóházak.

⁵⁷ Boyi 伯夷 (és Shuqi 叔齊) történetét lásd a *Lunyu* 62. jegyzetében. Rabló Zhi 跖: egy legenda szerint a *Lunyu*-ben többször említett erényes férfiú, Liuxia-beli 柳下 Hui 惠 fivére.

⁵⁸ Shu'er 俞兒 – mítoszbeli alak Huangdi idejében, aki íze alapján meg tudta különböztetni két folyó vizét.

XVII. AZ ŐSZI ÁRADÁS

⁵⁹ A Folyó: a Huanghe 黃河. Ennek istene a Folyó Véne (*Hebo* 河伯), akinek az ősidőkben szép leányokat kellett feláldozni engesztelésül. Azonos a VI. könyvben említett Fengyivel 馮夷 (lásd 39. jegyzetünket). Szövegünkben a korlátolt konfuciánus bölcsesség megszemélyesítője, szemben a „taoista” Ruoval 若, a tengeristennel.

- ⁶⁰ A Weilü 尾閼 szikla – hatalmas szikla a mesebeli Keleti Tengerben.
- ⁶¹ Az Öt Uralkodó: a mítoszok első kínai uralkodói (köztük Huangdi). A három király: a legendás Xia-, Shang-Yin és Zhou-dinasztia alapítói.
- ⁶² Vö.: *Laozi* XXXVIII.
- ⁶³ Yaot 堯 Shun 舜, Shunt pedig Yu 禹 (Nagy Yu) követte a trónon. Lehetséges azonban, hogy a szöveg így fordítandó: „Yao és Shun lemondott a trónról, s (mégis) uralkodók (maradtak)”, mert akiknek felajánlották az uralkodást, azok ezt elutasították maguktól.
- ⁶⁴ Zhiguai 之噲 (vagy Ziguai 子噲): Yan 燕 fejedelemség egy ostoba fejedelme Zhuangzi idejében. A történet szerint minisztere javára lemondott trónjáról, remélve, hogy az nem fogadja el; a miniszter azonban elfogadta. Zhiguai fia később megpróbálta visszaszerezni a trónt, de ebből „felfordulás” lett, és Qi 齊 bekebelezte Yant.
- ⁶⁵ Tang 湯 a Shang-Yin-dinasztia, Wu 武 pedig a Zhou-dinasztia hadvezér alapítója.
- ⁶⁶ Bogong 白公 – Chu-beli 楚 herceg Konfuciusz idejében, akit a *Mozi* 墨子 39. fejezete is említ (lásd a *Mozi* 82. jegyzetét is az *Első kötetben*); megrálgalmaztatván Zhengbe 鄭 menekült, onnan bosszút forralt, de elbukott.
- ⁶⁷ Utalás egy samanista varázslásra (vö. a *Liezire* való utalással az I, 1.-ben).
- ⁶⁸ Vö.: *Lunyu* IX, 5. és XI, 22.
- ⁶⁹ Yang Hu 陽虎 – Yang Huo 陽貨 (lásd a *Lunyu* XVII, 1.-et és a 156. jegyzetet).
- ⁷⁰ Gongsun Long 公孫龍: az ismert szofista filozófus. A Wei-beli 魏 Mou 牟 (Wei Mou): Zhuangzi ismerőse, talán követője is.
- ⁷¹ Yu 禹: a legendás Xia-dinasztia alapítója, Shun utóda; az áradásokhoz lásd a *Hongfan* 3. jegyzetét az *Első kötetben*. Tang 湯: a Shang-Yin-dinasztia hadvezér alapítója.
- ⁷² Sárga Forrás – az alvilág folyója.
- ⁷³ A történet más forrásból nem ismeretes. Handan 邯鄲: Zhao 趙 fejedelemség fővárosa.
- ⁷⁴ A Pu 濮 folyó – a Huanghe egyik mellékfolyója.
- ⁷⁵ Chu 楚 királya – minden bizonnyal Wei 威 király, aki i. e. 339-től i. e. 330-ig uralkodott.
- ⁷⁶ A teknősbékákat az uralkodók jóslásra használták (vö. a *Lunyu* V, 7.-kel és a hozzáfűzött jegyzettel).
- ⁷⁷ Liang 梁 – a nyugati Wei 魏 fejedelemség fővárosa (vö. a *Mengzi* 孟子 I A-val és jegyzeteivel).
- ⁷⁸ A *wutong* 梧桐 fa: igen nagyra becsült, értékes fa (*Sterculia platanifolia*).
- ⁷⁹ A *lian*-gyümölcs 練: egyes kommentárok szerint „bambuszmag”, amelyen a mesebeli fönix él.
- ⁸⁰ Hao 濠 – folyó a mai Anhui 安徽 tartományban.

XXXIII. AZ ÉGALATTI (ISKOLÁI)

- ⁸¹ A négy könyv a szövegben *Shi(jing)* 詩(經), *Shu(jing)* 書(經), *Li* 禮 és *Yue* 樂. A két utóbbi nem maradt ránk Zhou-kori formájában. A *Szertartások feljegyzései* (*Liji* 禮記) a Han-korban 漢 íródott, ennek 17. fejezete a *Feljegyzések a zenéről* (*Yueji* 樂記).
- ⁸² A Zou- 鄒 és Lu-beli 魯 írástudók – Konfuciusz és Mengzi.
- ⁸³ *Változások Könyve* (*Yijing* 易經): lásd az *Első kötetben*. *Tavaszi és Ősz* (*Chunqiu* 春秋): Lu fejedelemség krónikája, amely nagy figyelmet szentel az események hivatalos megnevezésének.

⁸⁴ Qin Huali 禽滑渢 – Qin Huali 禽滑楚, Qinzi 禽子: Mo Di legjelentősebb tanítványa; lásd az *Első kötetben*.

⁸⁵ Xiangli Qin 相里勤 (Xianglizhi 相里子): a „déli” motista iskola feje, aki állítólag egy könyvecskét is írt. Nevét megőrizte a *Han Feizi* 韓非子 50. fejezete is (lásd kötetünkben). Wu Hou 五侯 (Wu Houzi 五侯子): Xiangli Qin tanítványa. Ku Hu 苦獲 és Yi Chi 已齒 (vagy Ji Chi 己齒): más forrásból nem ismeretes „déli” motisták. (Az utóbbi nem azonos a *Mengzi* III A, 5.-ből ismert Yi Zhivel!) Denglingzi 鄧陵子: „déli” motista, aki állítólag egy könyvet is írt; a *Han Feizi* is említi az 50. fejezetben. A *Motista kánon* (*Mojing* 墨經): a mai *Mozi* két fejezete (I. *kánon* és II. *kánon*), amelynek logikai érdekű tételeit a motista hagyomány minden bizonnyal magának Mo Dinak tulajdonította (lásd kötetünkben).

⁸⁶ A patriarchális családi rítusok szerint az elhunyt nagyapát a temetési szertartásokon fiúunokája „személyesítette meg”. A motisták vallási és katonai jellegű szervezetéről lásd *Mo Di harca a konfucianizmus ellen* című bevezetőnk az *Első kötetben*.

⁸⁷ Song Xing 宋鉉 – azonos Song Kenggel 宋輕 és Song Rongzival 宋榮子 (vö.: *Mengzi* VI B, 4. és 76. jegyzet; *Zhuangzi* I. könyv és 2. jegyzet). Yin Wen 尹文 (Yin Wenzhi 尹文子): az i. e. IV. század végén és a III. század elején élt filozófus, egy hagyomány szerint Gongsun Long tanítványa, nevét egy apokrif könyvecske is címeként viseli.

⁸⁸ A Huashan 華山 kalap – egy két csúcán és alján lapos kalap, amit a Qi-beli 齊 Xuan 宣 fejedelem (i. e. 320–302) által alapított filozófiai akadémia tagjai viseltek megkülönböztető jelvényként.

⁸⁹ Peng Meng 彭蒙, Tian Pian 田駢 és Shen Dao 慎到: az i. e. IV. század második felében élt filozófusok. A két utóbbit együtt emlegeti a *Xunzi* 荀子 6. fejezete is (lásd kötetünkben); Shen Daoról még a *Xunzi* 21. fejezete és a *Han Feizi* 40. fejezete is (kötetünkben).

⁹⁰ Lao Dan 老聃 (Laozi 老子): a *Laozi* vagy *Daodejing* 道德經 állítólagos szerzője. Guan Yin 關尹 (Guan Yin Xi 關尹喜): a taoista legenda szerint a Hangu 函谷 hágó (v. kapu) őre, aki rávette az állítólagos Laozit, hogy mielőtt a sivatagba vetné magát, írja meg és adja át neki művét, a *Daodejinget*. (Ez a legenda ellentmond Zhuangzi történetének Laozi haláláról: III, 4.)

⁹¹ Vö.: *Laozi* XXVIII. A további Laozi „idézetekhez” lásd például a *Laozi* XXII. fejezetét.

⁹² Zhuangzinek ez a mértéktelen dicsérete nyilvánvalóan egy lelkes tanítványától származik. E tanítvány, az egész XXXIII. könyv szerzője, Zhuangzit a taoizmus betetőzőjeként magasztalja, de figyelemre méltó, hogy számára a taoizmus mégis csak egy a sok iskola közül. A könyvnek ez a szintézisre törekvése az ugyanebben a korban (i. e. III. század közepe) diadalra jutó legizmus szellemével rokon.

⁹³ Hui Shi 惠施 (Huizi 惠子): a neves „vitakozó”, akit Zhuangzi többször emlegetett. Írásairól mit sem tudunk, csupán néhány paradoxonja maradt ránk. A szövegünkben most következő tíz mondáson kívül csak a *Xunzi* 荀子 3. fejezetében olvashatjuk még a következő ötöt:

„(1) A hegyek és a tavak egy szinten vannak; az ég és a föld összehasonlítható (*bi* 比).

(2) Qi 齊 és Qin 秦 egymásra helyezett (fejedelemségek).

(3) Ami bemegey a fülön át, a szájon át megy ki.

(4) Az asszonynak szakállá van.

(5) A tojásnak tolla van.

Ezeket az állításokat (*shuo* 說) igen nehéz fenntartani, Hui Shi és Deng Xi 鄧析 (Deng Xizi 鄧析子) azonban képesek voltak erre.”

- Az első mondás a szövegünkben olvasható tíz közül a 3.-nak egy változata. A második értelme valószínűleg az, hogy a nagy Egy szempontjából Qi és Qin fejedelemség sincs messze egymástól. A harmadik értelme nem világos (vö. a szövegünkben következő huszonegy paradoxon 8.-ával). A negyedik mondásnak a kínai szövege is kétséges. Az ötödik azonos a huszonegy paradoxon 1.-ével.

⁹⁴ Hu Shi 胡適 szerint a „nagy Egy” a tér, a „kis Egy” pedig az idő. Feng Ju-lan szerint a *Zhuangzi* XVII, 2.-ben felvetett probléma (ti. hogy vajon mit nevezhetünk nagynak és kicsinynek) egy megoldási kísérlete: a legnagyobb az, aminek már nincs külseje, a legkisebb pedig az, aminek már nincs belseje.

⁹⁵ Feng Ju-lan e mondáshoz felhívja a figyelmet a *Zhuangzi* III, 2.-re, amelyben a *dao* szerint művészkedő szakács kése pengéjének „nincsen vastagsága”; s szerinte a vastagság nélküli felület nagyságáról van szó. Más értelmezés szerint: ami valamely szempontból elenyészően kicsiny, más szempontból igen nagy lehet.

⁹⁶ Egy felfogás szerint ez a mondás, akárcsak az előző kettő, a külvilág dolgainak a *dao* szempontjából való relativitására és azonosságára vonatkozik. (Vö. a 93. fejezetben olvasható *Xunzi*-idézzel.)

⁹⁷ A mondás második felében a *fāng shēng fāng sǐ* 方生方死 („mikor... éppen megszületik, máris a halálhoz érkezett”) szavak fordítása úgy is megoldható, ahogyan a *Zhuangzi* II, 3.-ban tettük: „Ami... az egyik oldalról élet, az más oldalról halál.” Megítéléséhez tanulságos az egész *Zhuangzi* II.

⁹⁸ Vö. a *Xunzi* 22. fejezetével (kötetünkben).

⁹⁹ Értelme esetleg: a végtelent csak korlátoltan foghatjuk fel. Hu Shi szerint a 3, 6, 7 és 9. mondás mögött az a felismerés húzódik meg, hogy a föld gömb alakú és forog.

¹⁰⁰ A mondást *Zhuangzi* a II, 3.-ban idézi és bírálja. Eredeti értelme alighanem annyi, hogy az idő is relatív. Hu Shi felfogását lásd 99. jegyzetünkben.

¹⁰¹ Feng Ju-lan e mondáshoz idézi a *Zhuangzi* II, 4.-ből: (a dolgok) „különbözőségük által léteznek önállóan, és önálló létük által pusztulnak el”. Az idézzel azonban ez a mondás nem lesz világosabb. Esetleg azt is jelentheti, hogy a karikát feldarabolhatjuk, de ezzel megszűntetjük karika voltát.

¹⁰² Yan 燕: a legészakibb fejedelemség; Yue 越: a legdélibb fejedelemség. A mondás értelme Feng Ju-lan szerint: a végtelen világban mindenütt lehet a középpont. Hu Shi felfogását lásd 99. jegyzetünkben.

¹⁰³ A mondás egyrészt az „egyetemes szeretet” motista gondolatának további általánosítása, kiterjesztése a természetre is, másrészt pedig – a szóhasználatból is megítélhetően – a világ *anyag*i egységét hirdeti. Vö. még: *Zhuangzi* II, 6.

¹⁰⁴ A mondást *Xunzi* is megőrizte (lásd 91. jegyzetünkben). Értelme: a tojásnak potenciálisan tolla van. *Zhuangzi* bírálja ezt az állítást: II, 9. és a 31. jegyzet.

¹⁰⁵ Hagyományosan Gongsun Longnak 公孫龍 tulajdonított mondás (vö. a *Gongsun Longzi* 公孫龍子 IV. fejezetével, kötetünkben). Értelme egy régi kínai kommentátor szerint: a kakasnak, hogy a lábait mozgatni tudja, még szellemre (*shen* 神) is szüksége van. Feng Ju-lan idézi hozzá a *Zhuangzi* II, 6.-ból: „Az egy és a szavak: kettő”; s szerinte az értelem: a „kakasláb” elvont fogalma („szava”) egy, s ezenkívül ott a kakas két konkrét lába.

¹⁰⁶ Ying 郢: Chu 楚 fejedelemség fővárosa. A mondás értelme talán: minden fejedelem az „égalatti” urának hiszi magát, s azzá is lehet.

¹⁰⁷ Értelme: az elnevezés konvenció dolga.

¹⁰⁸ Értelme talán: a lónak is van olyasmije, amiből kicsinyei kifejlődnek.

¹⁰⁹ Értelme esetleg: a kecskebékának is van olyasmije, ami belőle nő ki. Egy más felfogás szerint a „kecskebéka” jelentésű *dīngzǐ* 丁子 szó „szög”-et is jelent, s a szó

kettős értelme a mondás alapja, valahogy így: a szögnek ugyan nincs farka, de hát ez a szó egy állatot is jelent, nos, akkor talán farka is lehet.

¹¹⁰ Értelme talán: ha nem érzékeljük, a tűz számunkra nem forró.

¹¹¹ A mondás megfajthatatlannak látszik. A *Xunzi*-ben fennmaradt harmadik mondással összevetve (lásd 93. jegyzetünket) esetleg: a hegy szó a szájunkból indul ki. Más találgatás: „A hegy száját <visszhangot> bocsát ki magából.”

¹¹² Feng Ju-lan szerint: a kerék, azaz a fogalom, a kerék általában, nem gurul; egy konkrét kerék gurul, de ez sem a földön általában, hanem egy konkrét, kicsiny földsvánon; ugyanúgy, ahogyan a fehér ló nem azonos a lóval általában.

¹¹³ Ugyancsak Gongsun Longnak tulajdonított mondás (vö. a *Gongsun Longzi* V. fejezetével, kötetünkben). Értelme: az ember lát, nem a szeme (a *Gongsun Longzi* V. fejezetében: a szellem (*shen* 神) lát).

¹¹⁴ Vö. a *Gongsun Longzi* III. fejezetével és jegyzeteivel.

¹¹⁵ Értelme: a teknősbéka rövid, de hosszú életű, míg a kígyó hosszú, de rövid életű.

¹¹⁶ Az egyik felfogás szerint: a négyszögletes és a kör fogalma nem azonos a konkrét négyszögekkel és körökkel. Más értelmezés: az ember csinál négyszögeket és köröket, nem a szerszámai.

¹¹⁷ Az előbbi két felfogás mintájára: *a*) csak egy konkrét csaplyuk zárhat körül egy konkrét csapot, *b*) az ember zárja körül csaplyukkal a csapot.

¹¹⁸ Értelme talán: a repülő madár árnyéka minden pillanatban más és más, de nem mozgó, hanem minden egyes pillanatban álló valami. Más értelmezés: nem az árnyék mozog, hanem a madár.

¹¹⁹ Értelme esetleg: ha a szálló nyíl mozgását egyetlen pillanatban vizsgáljuk, akkor abban az elvont helyzetben „se előre nem halad, se meg nem áll”.

¹²⁰ Értelme: egy konkrét kutya nem a kutya általában. A mondás megtalálható a motista logikai kánonokban is.

¹²¹ A mondás nagyon kétséges. Talán: mert egy sárga ló (1) egy fekete ökörtől színében is (2), más állat voltában is (3) különbözik.

¹²² Az egyik lehetőség: a fehér kutyakölyköt akár feketének is mondhatnánk, hiszen a név csak konvenció. A másik: a fehér más körülmények (például megfelelő világítás) közepette fekete is lehet.

¹²³ Értelme: amikor a csikónak még volt anyja, akkor még nem volt árva.

¹²⁴ A mondás értelme világosan a végtelen oszthatóság. A gondolat megtalálható a motista „vitakozók” szövegeiben is.

¹²⁵ Figyelemre méltó megjegyzés Hui Shi és a szofisták természetfilozófiai érdeklődéséről és tudásáról, amely egyébként kitapintható a paradoxonokban is.